МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

РЕВА ІВАН ПЕТРОВИЧ

УДК 343.98:343.34

ДИСЕРТАЦІЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ПОРУШЕНЬ ВСТАНОВЛЕНИХ ЗАКОНОДАВСТВОМ ВИМОГ ПОЖЕЖНОЇ АБО ТЕХНОГЕННОЇ БЕЗПЕКИ

081 «Право»
08 «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ **І. П. Рева**

Науковий керівник: **Запотоцький Андрій Петрович,**
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Київ – 2025

АНОТАЦІЯ

Рева І. П. Розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2025.

У дисертації обґрунтовано низку положень, пропозицій та рекомендацій з проблем методики розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки, що мають значення для криміналістичної науки, слідчої та судової практики.

Висвітлено стан наукового розроблення основ методики розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки. Для формування комплексного наукового бачення проблематики проаналізовано масив дисертацій, монографій, статей, присвячених дослідженню причин вчинення цієї категорії кримінальних правопорушень. Оцінено сучасний рівень методичного забезпечення розслідування пожеж і техногенних аварій, обґрунтовано висновок про нагальну потребу його вдосконалення.

Запропоновано класифікацію способів учинення порушень правил пожежної та техногенної безпеки, здійснено характеристику особи правопорушника. Виокремлено перелік порушень вимог пожежної або техногенної безпеки відповідно до типу особи злочинця: керівники підприємств, а також спеціально призначені відповідальні особи, чиї дії полягають у: невиконанні вимог щодо зберігання, використання і транспортування пожежонебезпечних речовин; недотриманні правил пожежної безпеки на виробництві; неправильній експлуатації електромереж, електрообладнання чи електроприладів. До цієї групи віднесено порушення з боку військовослужбовців. Збільшення кількості таких випадків обумовлено непростими умовами перебування в зоні бойових дій (наприклад, використанням

несправного обладнання для обігріву чи приготування їжі). Водночас нормативно-правова база чітко зобов'язує військових дотримуватися правил пожежної та техногенної безпеки.

Друга група охоплює кримінальні правопорушення, учинені громадянами в побуті, без прив'язки до їх професійної діяльності, зокрема це: неправильна експлуатація електроприладів; порушення правил поводження з відкритим вогнем; недотримання вимог під час використання пічного опалення. Типовою ознакою цієї групи є вчинення правопорушень у стані алкогольного сп'яніння. Обидві групи порушників характеризуються такими рисами: бездіяльність, що виявляється в недотриманні встановлених законодавством правил; недбалість із кримінально протиправними елементами необережності.

З'ясовано, що обставини події зазначених правопорушень передбачають широкий часовий діапазон, який розпочинається ще до виникнення пожежі (техногенної аварії), продовжується під час її розвитку та може мати значення й після її ліквідації. Джерело запалювання визначають як технічний елемент пожежі, який не є тотожним її причині. Його функціональна роль безпосередньо пов'язана з діями або бездіяльністю особи, відповідальної за ситуацію, що становить спосіб вчинення злочину. Крім того, враховують умови й обставини, які сприяли появі пожежі, формуючи складову загальної обстановки злочину.

Встановлено, що складнощі з'ясування причини виникнення надзвичайної ситуації в більшості випадків не залежать від її масштабу, їх встановлюють наявним збігом обставин. Тому навіть у разі незначних пожеж доцільно всебічно та своєчасно перевіряти всі можливі версії, адже потенційний правопорушник переважно входить до кола осіб, чия діяльність стосується сфери та/або пов'язана зі сферою, де виникла пожежа чи аварія. Умисні підпали й техногенні аварії найчастіше вчиняють ті особи, чия зацікавленість (матеріальна або нематеріальна) стосується об'єкта чи майна, що постраждали від вогню або руйнування.

Окреслено й деталізовано рекомендований перелік обставин, які підлягають доказуванню на початковому етапі розслідування встановлених законодавством правил пожежної або техногенної безпеки, стосовно часу, місця, способу й інших обставин учинення кримінального правопорушення, причетності певної особи (осіб) до вчинення кримінального правопорушення та форми вини, виду, розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, інших обставин, які характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження.

Визначено порядок дій суб'єктів сторони обвинувачення в ситуаціях початкового й наступного етапів розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки, а також алгоритми перевірки типових версій про особу підозрюваного, спосіб учинення кримінального правопорушення, імовірні ознаки умисних дій щодо підпалу або порушення норм техногенної безпеки.

Окреслено специфіку проведення огляду місця події, допиту і призначення судових експертиз під час розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки. З'ясовано, що практика розслідування пожеж підтверджує доцільність проведення огляду не лише в зоні активного горіння, а й на суміжних ділянках. Нерідко загиблих виявляють не тільки там, де була активна дія полум'я, а й у зонах, які зазнали теплового впливу або задимлення. Визначення осередку пожежі є ключовим етапом, що дає змогу окреслити межі території з найбільш інформативними доказами причин і процесу розгортання пожежі. Саме в цьому місці часто знаходяться важливі сліди, які можуть прояснити обставини виникнення загоряння. Виявлення таких доказів, їх належне вилучення та передача для судової пожежно-технічної експертизи є одним з основних критеріїв успішності проведеного огляду. Осередок пожежі часто збігається з ділянкою найбільшого вигоряння та руйнування, оскільки такі зміни свідчать про тривалу дію високих температур.

Основну частину діяльності, пов’язаної зі збором, документуванням, вилученням й аналізом матеріальних об’єктів, що містять слідову інформацію про правопорушення, здебільшого виконує спеціаліст. За результатами аналізу практики розслідування кримінальних правопорушень, а також наукових досліджень функція слідчого полягає передусім у складанні протоколу, що відображає умови й особливості обстановки на місці події. Зазначений підхід набуває особливої актуальності у випадках складних оглядів місць подій, які вимагають значного обсягу робіт, комплексного застосування спеціальних знань, сучасних науково-технічних засобів і залучення експертів різного профілю.

Запропоновано напрями використання під час розслідування порушень встановлених законодавством правил пожежної або техногенної безпеки сучасних технологій, серед яких першочергове значення для збирання доказів має застосування під час огляду місця пожежі / техногенної аварії портативного 3D сканера, можливостей безпілотних літальних комплексів і відеоаналітики.

Ключові слова: кримінальне провадження, встановлені законодавством вимоги пожежної або техногенної безпеки, надзвичайні ситуації, типові слідчі ситуації, судові експертизи, слідчий, криміналістична характеристика, фактори небезпеки, методика розслідування.

ANNOTATION

Reva I.P. Investigation of violations of the requirements of fire or technogenic safety established by law. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 "Law". – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2025.

The dissertation substantiates a number of provisions, proposals, and recommendations on the issues of methodology for investigating violations of fire or technogenic safety requirements established by law, which are of significance for forensic science, investigative practice, and judicial practice.

The state of scientific development of the fundamentals of methodology for investigating violations of statutory fire or technogenic safety requirements has been highlighted. To form a comprehensive scientific vision of the problem, a body of dissertations, monographs, and articles devoted to examining the causes of committing this category of criminal offenses has been analyzed. The current level of methodological support for the investigation of fires and technogenic accidents has been assessed, and a conclusion has been drawn regarding the urgent need for its improvement.

A classification of methods of committing violations of fire and technogenic safety regulations is proposed, the offender’s profile is characterized, and a typology thereof is developed. A list of violations of fire or technogenic safety requirements is identified in accordance with the type of offender: heads of enterprises as well as specially designated responsible persons, whose actions consist of failure to comply with requirements concerning the storage, use, and transportation of fire-hazardous substances; non-compliance with fire safety rules in production; improper operation of electrical networks, electrical equipment, or electrical appliances. Violations committed by military personnel are also assigned to this group. The increase in such cases is conditioned by the difficult conditions of being in a combat zone (for example, the use of faulty equipment for heating or cooking). At the same time, the regulatory

framework clearly obliges military personnel to comply with fire and technogenic safety rules.

The second group includes criminal offenses committed by citizens in everyday life, unrelated to their professional activities. These include, in particular: improper use of electrical appliances; violation of rules for handling open fire; non-compliance with requirements when using stove heating. A typical feature of this group is the commission of offenses under the influence of alcohol. Both groups of offenders are characterized by the following traits: inaction manifested in failure to comply with legally established rules; negligence with elements of criminal recklessness.

It was found that the circumstances of the incident of the above-mentioned offenses cover a wide time range, which begins even before the occurrence of the fire (technogenic accident), continues during its development and may be significant after its liquidation. The ignition source is defined as a technical element of the fire, which is not identical to its cause. Its functional role is directly related to the actions or inaction of the person responsible for the situation, which constitutes the method of committing the crime. In addition, the conditions and circumstances that contributed to the occurrence of the fire are taken into account, forming a component of the general circumstances of the crime. It was established that the difficulties of clarifying the cause of the emergency situation in many cases do not depend on its scale, but are explained by the existing coincidence of circumstances. Therefore, even the smallest fires should be thoroughly and promptly checked for all possible versions, because the potential offender, in most cases, belongs to the circle of persons whose activities concern and/or are related to the sphere where the fire or accident occurred. Arson and technogenic accidents are most often committed by those persons whose interest (material or immaterial) is related to the object or property that suffered from the fire or destruction.

The recommended list of circumstances that are subject to proof at the initial stage of the investigation of the fire or technogenic safety rules established by law is outlined and detailed, regarding the time, place, method and other circumstances of committing a criminal offense, the involvement of a certain person (persons) in

committing a criminal offense and the form of guilt, the type and amount of damage caused by the criminal offense, other circumstances that characterize the identity of the accused, aggravate or mitigate the punishment, exclude criminal liability or are grounds for closing criminal proceedings. The procedure for the prosecution in situations of the initial and subsequent stages of the investigation of violations of the fire or technogenic safety requirements established by law is determined, as well as algorithms for verifying typical versions about the identity of the suspect, the method of committing a criminal offense, probable signs of intentional actions regarding arson or violation of technogenic safety standards.

The specifics of conducting crime scene inspection, interrogation, and the appointment of forensic examinations in the course of investigating violations of statutory fire or technogenic safety requirements are disclosed. It has been established that fire investigation practice confirms the expediency of conducting an inspection not only in the zone of active burning but also in adjacent areas. Fatalities are often found not only in the areas directly affected by flames but also in zones exposed to heat or smoke. Determining the fire origin is a key stage, as it makes it possible to outline the boundaries of the territory with the most informative evidence of the causes and development of the fire. Precisely at this location, important traces are often found, which may shed detailed light on the circumstances of ignition. The discovery of such evidence, its proper seizure, and transfer for forensic fire-technical examination constitute one of the main criteria for the success of the inspection. The fire origin often coincides with the area of greatest burning and destruction, since such changes usually indicate prolonged exposure to high temperatures.

The main part of the activity related to the collection, documentation, seizure, and analysis of material objects containing trace information about the offense is mostly carried out by a specialist. As evidenced by the analysis of criminal investigation practice and the results of scientific research, the investigator’s function primarily consists in drawing up a protocol reflecting the conditions and particularities of the situation at the scene. This approach becomes especially relevant in cases of complex scene inspections requiring a considerable scope of work, the integrated use

of specialized knowledge, modern scientific and technical means, and the involvement of experts of various profiles.

Directions for the use of modern technologies in the investigation of violations of statutory fire or technogenic safety rules are proposed. Of primary importance for evidence collection during the inspection of a fire or technogenic accident scene are the use of portable 3D scanners, unmanned aerial systems, and video analytics.

Attention is drawn to the fact that the variety of objects seized during the liquidation of the consequences of fires or man-made accidents necessitates the conduct of a wide range of forensic examinations. The main ones are engineering and technical, which mainly include fire-technical, electrical, construction and technical and engineering-technological examinations. In addition, studies of materials, substances and products are conducted, in particular paints and varnishes, polymers, fibers, petroleum products, fuels and lubricants, glass, ceramics, metals and alloys. If necessary, additional types of examinations are involved: explosives, trace analysis, technical examination of documents, handwriting and ballistics. A separate group is made up of commodity examinations, which include studies of machines, equipment, raw materials, goods, as well as automotive, transport and commodity examinations and examinations of military property, equipment and weapons.

Keywords: criminal proceedings, fire or technogenic safety requirements established by law, emergencies, typical investigative situations, forensic examinations, investigator, forensic characteristics, risk factors, investigation methodology.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Рева І. П. Кримінологічна характеристика осіб, які вчинили порушення встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2024. № 3. С. 197–203. DOI: https://doi.org/10.32844/2618-1258.2024.3.35.

2. Рева І. П. Сучасний стан та тенденції учинення порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки. *Право і суспільство*. 2024. № 5. С. 287–294. DOI: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.41.

3. Рева І. П. Визначення нормативно-правових засад розслідування порушень, передбачених ст. 270 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2025. Вип. 2. С. 132–137. DOI : https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.2.27

4. Рева І. П. Проблемні питання розслідування кримінальних правопорушень пожежної або техногенної безпеки. *Наука і правоохорона*.2025. Вип. 1–2 (67–68). С. 119–123. DOI: https://doi.org/10.33270/0525676812.15

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Рева І. П. Стан алкогольного сп’яніння як одна з детермінант вчинення порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 2 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 200–203.

6. Рева І. П. Щодо професійної приналежності осіб, які вчинили порушення встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи :* матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 447–450.

7. Рева І. П. Кримінальна відповідальність за порушення вимог пожежної або техногенної безпеки в країнах Європейського Союзу. *Актуальні проблеми кримінального права :* матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам’яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 23 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 497–500.

8. Рева І. П. Основні чинники протидії розслідуванню порушень пожежної або техногенної безпеки. *Кримінальне судочинство в умовах дії правового режиму воєнного стану та в повоєнний період :* матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 30 квіт. 2025 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 188–190.

ЗМІСТ

ВСТУП..... 14

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОРУШЕНЬ ВСТАНОВЛЕНИХ ЗАКОНОДАВСТВОМ ВИМОГ ПОЖЕЖНОЇ АБО ТЕХНОГЕННОЇ БЕЗПЕКИ..... 22

1.1. Стан наукових досліджень проблем розслідування встановлених законодавством порушень вимог пожежної або техногенної безпеки..... 22

1.2. Способи вчинення порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки..... 39

1.3. Інші елементи криміналістичної характеристики порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки 50

Висновки до розділу 1 72

РОЗДІЛ 2 ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ ПОРУШЕНЬ ВСТАНОВЛЕНИХ ЗАКОНОДАВСТВОМ ВИМОГ ПОЖЕЖНОЇ АБО ТЕХНОГЕННОЇ БЕЗПЕКИ..... 77

2.1. Обставини, що підлягають встановленню на початковому етапі розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки 77

2.2. Слідчі ситуації початкового етапу розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки 95

Висновки до розділу 2 108

РОЗДІЛ 3 ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПОРУШЕНЬ ВСТАНОВЛЕНИХ ЗАКОНОДАВСТВОМ ВИМОГ ПОЖЕЖНОЇ АБО ТЕХНОГЕННОЇ БЕЗПЕКИ 110

3.1. Огляд місця події під час розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки..... 110

3.2. Допит під час розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки 131

3.3. Проведення судових експертиз під час розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної та техногенної безпеки 143

Висновки до розділу 3 158

ВИСНОВКИ 162

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 168

ДОДАТКИ 188

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Поступальний розвиток суспільства в умовах спротиву повномасштабній російській агресії, відновлення незалежності, територіальної цілісності й недоторканності України неможливі без ефективної системи національної безпеки, серед пріоритетів якої виокремлюється захист осіб, громад і суб'єктів господарювання від загроз природного й техногенного характеру, що трапляються, зокрема, внаслідок порушень встановлених законодавством вимог пожежної та (або) техногенної безпеки.

Протягом останніх років різного роду масштабні пожежі й техногенні аварії з тяжкими наслідками набули широкого суспільного резонансу й за даними офіційної статистики мали стійку тенденцію до зростання: 2022 року – 408, 2023 року – 337, 2024 року – 424, а за перше півріччя 2025 року – 308. Позитивною є динаміка учинення кримінальних правопорушень цієї категорії, якими заподіяно загибель людей, майнову шкоду в особливо великих розмірах або інші тяжкі наслідки. Також статистичні дані засвідчують суттєву розбіжність між загальною кількістю зареєстрованих кримінальних правопорушень і часткою тих, які було направлено до суду (2022 року – три, 2023 року – жодного, 2024 року – шість, а за січень–травень 2025 року – два).

Слідча та судова практика дає підстави стверджувати, що правоохоронні органи не озброєні науковою методологією документування та розслідування відповідних кримінально караних діянь, втрачено поступальність через невміння повноцінно використовувати спеціальні знання, а також можливості взаємодії з інституціями сектору безпеки. На ефективність розслідування кримінальних правопорушень, що спричинили пожежі й техногенні аварії, впливають передусім: втрата матеріальних слідів кримінального правопорушення через дію природних чинників або унаслідок навмисних дій зацікавлених осіб; намагання інсценувати підпали й техногенні аварії з метою приховування інших умисних злочинів; необхідність одночасного залучення різних категорій спеціалістів і

судових експертів для з'ясування обставин події пожежі чи техногенної аварії; багаторівневий характер взаємодії органів досудового розслідування, підрозділів Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС), Національної поліції України, судово-експертних установ, а також контролюючих інстанцій та адміністрації суб'єктів господарювання на початковому етапі розслідування.

Отже, удосконалення криміналістичних засад розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки як один із ключових пріоритетів безпекової політики держави потребує належного наукового опрацювання.

Пошук шляхів удосконалення проблем методики розслідування порушень вимог пожежної й техногенної безпеки активно досліджували українські й зарубіжні вчені, зокрема: М. В. Безуглова, В. Д. Безвесільний, Ю. О. Бондаренко, М. Ю. Бузинарський М. С. Брайнін, В. І. Бояров, М. М. Букаєв, Б. М. Гамалюк, О. С. Григорьян, М. А. Грига, В. С. Давиденко, А. А. Дерев'янко, О. Ф. Дьяченко, А. П. Єгоров, А. Зубайр, С. І. Зернов, М. І. Ісраілов, Г. М. Казаков, В. М. Кіцелюк, В. В. Колесніков, С. Д. Лехман, Б. В. Мегорський, А. В. Мішин, В. С. Огородник, Г. Г. Панасюк О. В. Пирогов, І. О. Попов, Ю. К. Пракшин, Д. П. Саріогло, В. І. Святенький, І. І. Старокожев, С. Г. Степаненко, Г. М. Степанова, О. В. Таран, Н. В. Тимофеева, Є. М. Ткаченко, М. Л. Цимбал, П. В. Шалдирван та ін.

Доробок зазначених авторів має важливе наукове і практичне значення. Водночас увесь спектр проблем методики розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки не охоплено, а в криміналістиці не запропоновано комплексне бачення специфічних напрямів використання суб'єктами сторони обвинувачення процесуальних засобів збирання доказів з посиленою увагою до питань криміналістичної характеристики, організації й тактики проведення слідчих (розшукових) дій та використання спеціальних знань у ситуаціях початкового й інших етапів розслідування. Зазначені обставини й зумовили обрання цієї теми дисертації, визначили об'єкт і предмет дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Напрям дослідження обрано відповідно до положень законів України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки» (від 2 травня 2023 року № 3063-IX), «Про об'єкти підвищеної небезпеки» (від 18 січня 2001 року № 2245-III), Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020), Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу України (Указ Президента України від 20 серпня 2021 року № 372/2021), Національної економічної стратегії на період до 2030 року (постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 року № 179). Робота відповідає Тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства внутрішніх справ України на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 року № 454) й Основним напрямам наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради від 21 грудня 2020 року, протокол № 23).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 22 вересня 2023 року (протокол № 12).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає в теоретичному узагальненні та розв'язанні науково-прикладного завдання з удосконалення методики досудового розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки або техногенної безпеки (ст. 270 Кримінального кодексу України).

Для досягнення поставленої мети в дисертації необхідно було виконати такі основні *завдання*:

– висвітлити стан наукових досліджень проблем розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки або техногенної безпеки;

– схарактеризувати способи вчинення порушень правил пожежної та техногенної безпеки;

– окреслити зміст і зв'язки інших елементів криміналістичної характеристики порушень встановлених законодавством вимог пожежної або

техногенної безпеки, зокрема особи правопорушника, обстановки, слідів та ознак кримінальних правопорушень;

– запропонувати перелік і деталізувати зміст обставин, що підлягають встановленню на початковому етапі розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень;

– розробити порядок (алгоритми) дій слідчого в типових ситуаціях початкового етапу розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки;

– проаналізувати специфіку й надати криміналістичні рекомендації щодо проведення огляду місця події в кримінальних провадженнях цієї категорії;

– встановити особливості допиту різних категорій учасників кримінального провадження про порушення встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки;

– розглянути можливості судових експертиз під час розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки.

Об'єктом дослідження є вияви кримінально караної діяльності, пов'язаної з порушенням встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки.

Предмет дослідження – розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та виконання обумовлених нею завдань використано такі методи: *історико-правовий* – для аналізу поглядів учених різних періодів на проблемні аспекти розслідування порушень вимог пожежної та техногенної безпеки (підрозділ 1.1); *системно-структурний і структурно-функціональний* – для розгляду способів вчинення порушень правил пожежної та (або) техногенної безпеки, типізації та класифікації особи злочинця (підрозділи 1.2, 1.3); *порівняльного аналізу* – для узагальнення різних підходів українських учених щодо змісту основних понять і категорій (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 3.1); *соціологічний (анкетування,*

інтерв'ювання, спостереження) – для узагальнення думок респондентів з щодо проблемних питань дослідження (розділи 1–3); *статистичний* – для аналізу статистичної звітності та зібраних емпіричних даних (розділи 1–3).

Емпіричну основу дисертації становлять зведені дані вивчення 88 судових рішень (ст. 270 КК України) з Єдиного державного реєстру судових рішень (за 2014–2018 роки – 70; за 2019–2025 роки – 18); результати опитування 120 слідчих Національної поліції України щодо проблемних питань розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки; аналітичні звіти й узагальнення МВС України, Національної поліції України, Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України. Під час підготовки дисертації використано також досвід роботи автора в правоохоронній системі України.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що в дисертації поставлено й виконано важливе науково-прикладне завдання з розроблення засад криміналістичної методики розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки з обґрунтуванням пропозицій та рекомендацій правового, організаційного та практичного характеру. Найсуттєвішими з них є такі положення:

вперше:

– розроблено наукові положення видової методики розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки, що ґрунтується на розгорнутій криміналістичній характеристиці відповідної категорії кримінальних правопорушень й охоплює рекомендації щодо організації початкового етапу розслідування, проведення окремих слідчих (розшукових) дій та використання спеціальних знань;

– здійснено розподіл порушень встановлених законодавством правил пожежної або техногенної безпеки: за способами вчинення кримінального правопорушення та за характеристиками суб'єкта, який причетний до кримінального правопорушення, що є основою для подальшої диференціації внутрішньовидових методик їх розслідування;

– запропоновано напрями використання під час розслідування порушень встановлених законодавством правил пожежної або техногенної безпеки сучасних технологій, серед яких першочергове значення для збирання доказів має застосування під час огляду місця пожежі / техногенної аварії портативного 3D сканера, можливостей безпілотних літальних комплексів і відеоаналітики;

удосконалено:

– типологію осіб, які вчиняють порушення встановлених законодавством правил пожежної або техногенної безпеки умисне, що сприяє виявленню джерел інформації про підозрюваного, впливає на обрання тактичних прийомів проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій;

– рекомендований перелік обставин, які підлягають доказуванню на початковому етапі розслідування встановлених законодавством правил пожежної або техногенної безпеки, стосовно часу, місця, способу й інших обставин учинення кримінального правопорушення, причетності певної особи (осіб) до вчинення кримінального правопорушення та форми вини, виду й розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, інших обставин, які характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом’якшують покарання, виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження;

– порядок дій суб’єктів сторони обвинувачення в слідчих ситуаціях початкового й наступного етапів розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки, а також перевірки типових версій про особу підозрюваного, спосіб учинення кримінального правопорушення, імовірні ознаки умисних дій щодо підпалу або порушення норм техногенної безпеки;

дістало подальший розвиток:

– організаційні засади й особливості тактики проведення огляду місця події, допиту і призначення судових експертиз під час розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки;

– методологічні підходи до аналізу порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки на основі оцінки результатів наукових досліджень і практики різних часів;

– наукове бачення використання спеціальних знань під час розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки, серед яких першочергове значення для збирання доказів має залучення спеціалістів різного профілю до проведення огляду місця події, а також призначення комісійних і комплексних трасологічних, пожежно-технічних та інженерно-технічних експертиз.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що обґрунтовані в дисертації положення впроваджені й можуть бути використані в:

науково-дослідній роботі – для подальших наукових досліджень проблем розслідування кримінальних правопорушень проти громадської безпеки (акт Національної академії внутрішніх справ від 04.09.2025 № 162-нд);

діяльності органів правопорядку – для розроблення й удосконалення відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів, підготовки методичних рекомендацій з питань виявлення та розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки (акт Головного слідчого управління Національної поліції України від 11.09.2025 № 86241-2025);

освітньому процесі – для підготовки підручників, лекцій, навчальних і практичних посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з курсів криміналістики, методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, під час підготовки підручників, навчальних посібників, конспектів лекцій та для подальшого розроблення теоретичних і прикладних питань, пов’язаних із розслідуванням порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки (акт Національної академії внутрішніх справ від 04.09.2025 № 161-оп).

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, оприлюднено на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних та науково-теоретичних конференціях і круглих столах,

серед яких: «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення» (Київ, 2 листопада 2023 року); «Актуальні проблеми кримінального права» (Київ, 23 листопада 2023 року); «Актуальні питання криміналістики та судової експертизи» (Київ, 30 листопада 2023 року); «Кримінальне судочинство в умовах дії правового режиму воєнного стану та в повоєнний період» (Київ, 30 квітня 2025 року).

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження відображено у восьми наукових публікаціях, серед яких чотири статті – у збірниках, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, чотири тези – у збірниках матеріалів міжнародних, всеукраїнських і міжвідомчих науково-практичних конференцій і круглих столів.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація містить анотацію, перелік умовних позначень, вступ, три розділи, що мають вісім підрозділів, висновки, список використаних джерел (182 найменування на 20 сторінках) і десять додатків на 43 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 230 сторінок, із них обсяг основного тексту – 167 сторінок.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОРУШЕНЬ ВСТАНОВЛЕНИХ ЗАКОНОДАВСТВОМ ВИМОГ ПОЖЕЖНОЇ АБО ТЕХНОГЕННОЇ БЕЗПЕКИ

1.1. Стан наукових досліджень проблем розслідування встановлених законодавством порушень вимог пожежної або техногенної безпеки

Проблематика досудового розслідування кримінальних правопорушень проти громадської безпеки (розділ IX Кримінального кодексу України), зокрема порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки (ст. 270 у чинній редакції запроваджена згідно із законами України від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII, від 30 березня 2021 року № 1366-IX), актуалізувалася в період дії правового режиму воєнного стану. Згідно з положеннями КК України, зазначені порушення, що призвели до пожеж, техногенних аварій, інших тяжких наслідків, зокрема загибелі людей, або завдали майнової шкоди у великому або особливо великому розмірах, у разі їх учинення з метою ослаблення держави, мають значно вищий ступінь суспільної небезпечності й належать до категорії злочинів проти основ національної безпеки України (ст. 113 КК України) [89; 103].

Згідно з даними офіційної статистики, щороку в Україні трапляється понад 60 тис. пожеж і техногенних катастроф, унаслідок яких загинуло майже 4 тис. осіб. Розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень пов’язано переважно з об’єктивними складнощами, серед яких:

– втрата матеріальних слідів кримінального правопорушення через дію високих температур, хімічних речовин або внаслідок навмисних дій зацікавлених осіб, які приховують наслідки своєї злочинної діяльності (бездіяльності);

– намагання зацікавлених осіб інсценувати підпали й техногенні аварії з метою приховування інших умисних злочинів;

– необхідність одночасного залучення різних категорій спеціалістів і судових експертів для з'ясування обставин події пожежі чи техногенної аварії;

– багаторівневий характер взаємодії органів досудового розслідування, підрозділів Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Національної поліції України, судово-експертних установ, а також контролюючих інстанцій та адміністрації суб'єктів господарювання на початковому етапі розслідування кримінального правопорушення;

– недостатня розробленість (застарілість) методичної бази розслідування таких діянь [170, с. 19–20].

Відмітна ознака ст. 270 КК України полягає в тому, що її диспозиція є *бланкетною,* тобто відсилає до відповідних правил, встановлених законодавством і підзаконними нормативно-правовими актами різного рівня (стандартами, нормативами, положеннями, інструкціями, приписами тощо).

Якщо йдеться про встановлені законодавством вимоги пожежної або техногенної безпеки, то ними слід вважати положення, що встановлюють окремі відповідні норми та правила, дотримання яких запобігає виникненню техногенних катастроф і пожеж. Їх закріплено в нормативно-правових актах різного рівня – від закону, правил, положень, інструкцій, паспортів та інших стандартів, які погоджують і приймають профільні органи у вигляді нормативно-правових актів вузької дії до локальних актів, які видає адміністрація суб'єктів господарювання.

Свого часу цю сферу регулював Закон України «Про пожежну безпеку» від 17 грудня 1993 року [133], який з прийняттям Кодексу цивільного захисту [73] втратив чинність, а відтоді галузеві вимоги пожежної безпеки розробляють, а згодом затверджують міністерства й інші центральні органи виконавчої влади [129]. Зокрема, Правилами пожежної безпеки в Україні (затверджені наказом МВС України від 30 грудня 2014 року № 1417) [130] мають керуватися як громадяни, так і посадові особи підприємств, організацій, закладів різних

форм власності, органів влади. Після прийняття цих Правил відмінено відповідні Правила, затверджені наказами Міністерства з надзвичайних ситуацій України від 19 жовтня 2004 року № 126, від 24 лютого 2012 року № 537.

Зазначені законодавчі коригування зумовлені реорганізацією Міністерства з надзвичайних ситуацій України (Указ Президента України від 24 грудня 2012 року № 726/2012) зі створенням Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Згідно з Положенням, ДСНС є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ і який реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності [131].

Відповідно до Кодексу цивільного захисту, під поняття «пожежі» підпадає неконтрольований процес пошкодження або знищення майна вогнем, під час якого виникають небезпечні для навколишнього середовища й людей чинники. Згідно з ч. 2 та 3 ст. 55 Кодексу цивільного захисту України, діяльність із забезпечення пожежної безпеки є складовою виробничої та іншої діяльності посадових осіб і працівників підприємств, установ та організацій. Зазначену вимогу відображено в трудових договорах (контрактах), статутах і положеннях. Забезпечення пожежної безпеки суб’єкта господарювання покладено на власників і керівників таких суб’єктів господарювання [73].

Правила пожежної безпеки в Україні, затверджені наказом Міністерства внутрішніх справ України від 5 березня 2015 року № 252, визначають вимоги щодо забезпечення пожежної безпеки для об’єктів нерухомості, які включають будівлі, споруди різного призначення, прилеглі території, а також обладнання та устаткування, що знаходяться в експлуатації. Ці нормативи поширюються на будівельні майданчики й діяльність, пов’язану з будівництвом, реконструкцією, реставрацією, капітальним ремонтом і технічним переозброєнням будівель і споруд. Однак перелічені правила мають винятки за своєю сферою дії. Зокрема,

їх не застосовують до підземних промислових споруд, метрополітенів (за винятком об’єктів комерційного, торговельного чи соціально-побутового призначення), тунелів, об’єктів виробничої сфери, місць зберігання або утилізації вибухових та радіоактивних матеріалів і засобів детонації. Крім того, до винятків належать плавучі споруди, нафто-, газо- та продуктопроводи, а також території лісових масивів [127].

Пожежна безпека регламентована вимогами щодо утримання будівель, споруд, приміщень й обладнання, а також визначенням дій у разі виникнення пожежі. Техногенна безпека орієнтована на запобігання надзвичайним ситуаціям техногенного характеру, їхнє оперативне усунення та ліквідацію наслідків. У межах подальших наукових досліджень необхідно узгодити єдиний підхід до визначення суб’єкта кримінальної відповідальності за вчинення правопорушення, яке передбачене ст. 270 КК України [89].

Згідно з Кодексом цивільного захисту України (п. 43. ч. 1. ст. 2), техногенна безпека – відсутність ризику виникнення аварій та/або катастроф на об’єктах, що можуть створити реальну загрозу їх виникнення. Зазначене характеризує стан захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного характеру. Забезпечення техногенної безпеки є особливою (специфічною) функцією захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій [73]. Забезпечення техногенної безпеки є складником виробничої, експлуатаційної та іншої діяльності відповідних посадових осіб, працівників підприємств, установ й організацій та охоплене поняттям загального управління об’єктами господарювання [73].

Аварію, згідно з ч. 4 ст. 2 Кодексу цивільного захисту України, визначено як небезпечну подію техногенного характеру. Вона може завдати шкоди або травмування людям, створювати загрозу життю чи здоров’ю населення на певній території або в межах суб’єкта господарювання. Крім того, аварія часто супроводжується руйнуванням будівель, споруд, обладнання, транспортних засобів, порушенням виробничих чи транспортних процесів. Вона також може

спричинити надмірні аварійні викиди забруднювальних речовин або інший негативний вплив на навколишнє природне середовище [73; 131].

Згідно із Законом України «Про об'єкти підвищеної небезпеки», аварією на такому об'єкті вважають небезпечну подію техногенного характеру, що виникає через порушення в процесі експлуатації таких об'єктів. Це може бути наднормативний викид небезпечних речовин, пожежа, вибух чи схожі ситуації, які ведуть до загибелі людей або створюють загрозу їхньому життю й здоров'ю, а також довкіллю як на території об'єкта, так і за його межами [132].

Пожежа та аварія – це обстановка на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або водному об'єкті, яка супроводжується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення. Такі явища кваліфікують як надзвичайні ситуації відповідно до ч. 24 ст. 2 Кодексу цивільного захисту України. Крім того, пожежу й аварію вважають *небезпечними подіями*, наслідки яких становлять загрозу життю чи здоров'ю людей або спричиняють значні матеріальні збитки.

Небезпечні події виникають унаслідок впливу небезпечних чинників, що є складовими небезпечних явищ, таких як пожежі, вибухи, або викиди потенційно загрозливих речовин – хімічних, радіоактивних чи біологічно небезпечних. Ці чинники можуть бути пов'язані з конкретними процесами, які характеризуються фізичними, хімічними, біологічними або іншими впливами, що перевищують встановлені нормативні показники. Унаслідок цього виникає загроза для життя чи здоров'я людини. Це визначення узгоджене з положенням ч. 26 ст. 2 Кодексу цивільного захисту України.

Правила техногенної безпеки, затверджені наказом Міністерства внутрішніх справ України від 5 листопада 2018 року № 879, визначають загальні вимоги до організації техногенної безпеки на підприємствах, в установах, організаціях та на небезпечних територіях і є обов'язковими для виконання керівниками, посадовими особами й працівниками міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, фізичними особами – підприємцями,

власниками, керівниками та працівниками підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності [131].

Зазначені Правила містять основні вимоги щодо забезпечення техногенної безпеки. Відповідальні особи, згідно з Кодексом цивільного захисту України, за результатами аналітичного опрацювання інформації про стан техногенної безпеки, включають до планів основних заходів цивільного захисту функціональних і територіальних підсистем та їх ланок, а також планів локалізації і ліквідації аварій заходи з реагування на надзвичайні ситуації техногенного характеру, спрямовані на запобігання або усунення:

– аварій (аварійних ситуацій) на небезпечних об’єктах;

– руйнування будівель і споруд з порушенням умов експлуатації;

– критичного стану основних виробничих фондів і порушень умов експлуатації;

– причин неможливості підтримання умов експлуатації ядерних об’єктів на території України, втрати контролю за джерелами іонізуючого випромінювання, ядерними установками;

– наслідків терористичних дій з використанням вибухових пристроїв, небезпечних речовин, зокрема джерел іонізуючого випромінювання, інших ядерних і радіоактивних матеріалів на території України;

– небезпеки руйнування гідротехнічних споруд, будівель і будівельних конструкцій, інших об’єктів містобудування;

– негативних наслідків військової та іншої небезпечної діяльності;

– транскордонних забруднень на території України;

– загроз об’єктам житлового фонду та соціального призначення [131].

Плани, робочі документи, посадові інструкції та інші організаційно-розпорядчі документи об’єктів, які стосуються заходів захисту населення і територій незалежно від характеру діяльності об’єктів мають містити відповідні вимоги щодо забезпечення техногенної безпеки, передбачені цими Правилами [131].

Забезпечення техногенної безпеки на об’єктах здійснюють у таких випадках: наявність будівель і споруд із порушенням правил експлуатації; критичний стан виробничих фондів та недотримання умов їх використання; можливий вплив зовнішніх факторів, таких як природні явища, терористичні загрози чи соціальні ризики, на функціонування та безпеку об’єкта; виникнення надзвичайних ситуацій техногенного характеру, зокрема порушення експлуатаційних вимог на небезпечних об’єктах або ядерних установках [131].

Функцію забезпечення техногенної безпеки покладено на керівників відповідних суб’єктів господарювання, які зобов’язані: враховувати потенційні ризики, що можуть виникнути на територіях у разі надзвичайних ситуацій техногенного характеру на небезпечних об’єктах і прилеглих зонах, а також уживати відповідних заходів для забезпечення безпеки працівників з огляду на положення Кодексу та встановлені Правила; підтримувати співпрацю з керівництвом небезпечних об’єктів і відповідними органами влади, щоб отримувати актуальну інформацію та оперативно повідомляти про загрози, які можуть впливати на функціонування цих об’єктів [131].

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки» від 2 травня 2023 року № 3063-IX, визначено (скориговано) обов’язки, які покладено на суб’єктів господарювання в контексті забезпечення техногенної та пожежної безпеки, а саме:

– розробити та офіційно затвердити інструкції, а також видавати відповідні накази з питань забезпечення пожежної безпеки, включаючи визначення осіб, відповідальних за реалізацію заходів пожежної безпеки, й організацію контролю за виконанням установлених вимог;

– ужити необхідних заходів для оснащення власних об’єктів нерухомості засобами цивільного захисту, зокрема забезпечити їх сучасними системами протипожежного захисту;

– забезпечити своєчасне інформування відповідних органів і підрозділів цивільного захисту щодо виявлення несправностей у роботі пожежно-

рятувальної техніки, систем протипожежного захисту й інших засобів, що впливають на загальний рівень безпеки [57].

Тож порушення встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки полягає в діях або бездіяльності, що створюють загрозу виникнення пожежі або аварії, а також шкоди здоров'ю людей чи майну. Конкретні порушення обох груп вимог можуть охоплювати:

– невиконання дій, які особа зобов'язана була й мала виконати внаслідок покладених на неї обов'язків (наприклад, відсутність або несправність протипожежного обладнання (вогнегасники, пожежна сигналізація, системи пожежогасіння); незабезпечення шляхів евакуації, відсутність плану евакуації, невиконання заходів щодо протипожежної профілактики; відсутність необхідних інструктажів);

– неналежне чи несвоєчасне виконання дій, які особа зобов'язана була й мала вчинити (несвоєчасне або неповне технічне обслуговування вогнегасників, електроустановок, газового обладнання, опалювальних приладів тощо);

– виконання дій, які заборонені протипожежними правилами (використання відкритого вогню для розігріву двигуна автомашини, віддання підлеглим розпорядження про виконання робіт з порушенням встановлених законодавством вимог правил і норм пожежної або техногенної безпеки).

Після внесення змін до законодавства про кримінальну відповідальність у частині доповнення ст. 270 КК України посиланням на відповідальність за порушення встановлених законодавством вимог техногенної безпеки одночасно значно посилено санкції за дотичні *адміністративні правопорушення*, зокрема передбачені: ст. 175 КУпАП «Порушення встановлених законодавством вимог пожежної та техногенної безпеки»; ст. 175-2 КУпАП «Здійснення суб'єктом господарювання господарської діяльності без декларації відповідності матеріально-технічної бази суб'єкта господарювання вимогам законодавства у сфері пожежної безпеки»; ст. 120 КУпАП «Порушення правил пожежної безпеки на залізничному, морському, річковому і повітряному транспорті» [127]. За зазначені види адміністративних правопорушень особу притягують до

відповідальності в разі невисокого ступеня суспільної небезпечності діяння. У разі вчинення дій (бездіяльності), які тягнуть більш серйозні наслідки, а саме завдають у великому розмірі майнової шкоди чи спричиняють загибель людей, настає кримінальна відповідальність [89].

Аналіз дотримання встановлених законодавством правил експлуатації будівель, споруд, приміщень й обладнання, а також оцінка заходів, спрямованих на запобігання пожежам і техногенним надзвичайним ситуаціям, надають можливість слідчому висунути й перевірити основні версії та визначити напрями організації початкового етапу розслідування.

Крім бази нормативно-правового регулювання, важливе значення має теоретико-методологічне підґрунтя досудового розслідування порушення вимог пожежної та техногенної безпеки [44].

Чи не першою науковою розвідкою з цієї проблематики є праця знаного німецького криміналіста А. Вайнгарта «Про розслідування підпалів: керівництво для юристів та агентів страхових спілок» (1905). Учений 1919 року підготував окрему главу у своїй праці «Кримінальна тактика. Керівництво до розслідування злочинів» з розслідування підпалів [41, с. 290], у якій автор розглядає причини, що сприяють виникненню пожеж, а саме: поводження з відкритим вогнем і вогненебезпечними предметами, самозаймання, метеори, блискавки, освітлення, сонячні промені, опалення тощо. Отже, зазначена робота започаткувала окремий напрям у дослідженні проблем методики розслідування порушень вимог пожежної та техногенної безпеки.

Свого часу проблематику розслідування пожеж різного походження було представлено в роботах класиків криміналістики В. Штибера та Г. Шнейкерта, присвячених розслідуванню різних категорій кримінальних правопорушень. У праці «Практичне керівництво для працівників карного розшуку» (1925) виокремлено розділ з розслідування підпалів. Доцільно зауважити, що в межах цієї глави науковці зосередили увагу на особливостях розслідування тих пожеж, що спричинені внаслідок порушення правил пожежної безпеки: «Якщо видається ймовірним, що пожежа виникла через умови будівлі, наприклад, через

коротке замикання електричного струму, то необхідно терміново залучити експертів для встановлення обставин. У будь-якому разі активно рекомендують накреслити точний план місцевості із зазначенням усіх ділянок, що можуть мати значення для розслідування. Рекомендується невідкладно зробити фотографічну зйомку» [10, с. 236].

У другій половині ХХ ст. опубліковано праці, присвячені актуальним на той час питанням криміналістичного забезпечення розслідування пожеж, з-поміж яких виокремимо роботи вчених радянського періоду: А. Г. Аюпова й І. І. Старокожева (1972) [11]; С. П. Мітрічева (1959) [105]; М. І. Ісраілова (1974) [182], а також цикл методичних розробок практичного характеру [45]. Привертають увагу методичні рекомендації з питань виявлення та усунення причин пожеж для слідчих і представників держпожнагляду (В. І. Святенький, В. С. Огородник, Г. Г. Панасюк, 1974) [140]; методичні посібники з питань встановлення причин виникнення пожеж і підготовки матеріалів для проведення пожежно-технічних експертиз (Н. І. Коротких, В. І. Мартинюк, 1982) [86]; використання технічних засобів для дослідження причин пожеж й обставин виникнення інших небезпечних подій в умовах виробництва та в побуті (В. І. Гончаренко, 1984) [47]; огляду місця пожежі (С. І. Зерновий, Ю. К. Пракшин, 1988) [58].

Після здобуття Україною незалежності підготовлено низку дисертаційних та інших досліджень з юридичних наук, присвячених зазначеній проблематиці, зокрема з питань: визначення термінології в пожежній справі (Л. А. Ушаков, 1993) [154]; удосконалення інформаційного забезпечення в системі управління пожежною безпекою (М. В. Гуцалюк, 1996) [49]; кримінальної відповідальності за порушення правил пожежної безпеки (К. Окнян, 1997) [108]; тактики огляду місця події під час розслідування пожеж (М. Л. Цимбал, 1999) [167]; визначення осередків пожежі (С. В. Белан, В. А. Чехов, 1999) [13].

У сучасний період різні аспекти розслідування порушень правил пожежної і техногенної безпеки висвітлили у своїх працях: І. Г. Куц – щодо боротьби з пожежами в житловому секторі, у якій розглянуто кримінально-правовий та

кримінологічний аспекти зазначеної проблематики [94]; Г. М. Степанова – щодо особливостей предмета доказування у справах про підпали з метою приховування злочинів [146]; В. В. Колесніков – щодо розслідування злочинів, пов'язаних із пожежами [80]; М. Л. Цимбал – щодо огляду місця пожежі та використання спеціальних знань [167]; В. Д. Люблін – щодо адміністративно-юрисдикційної діяльності органів державного пожежного нагляду [99].

Вагомий внесок у наукове забезпечення методики розслідування пожеж належить знаному представнику харківської та київської шкіл криміналістики М. В. Салтевському. Крім деталізованого змісту елементів криміналістичної характеристики досліджуваної категорії кримінальних правопорушень, представлено відомості щодо способів вчинення таких злочинів, обстановки, слідової картини, особи злочинця та жертви злочину, предмета злочину тощо [141].

Привертає увагу довідково-методичний посібник, підготовлений фахівцями харківської криміналістичної школи, «Розслідування та судові експертизи пожеж» (1997) [52]. У роботі містяться рекомендації щодо проведення комплексних заходів із розслідування та встановлення характерних особливостей процесів, що супроводжують виникнення та розвиток пожеж. Акцентовано на підготовці матеріалів і формулюванні питань під час призначення судових експертиз у провадженнях, пов'язаних із пожежами. Детально висвітлено механізм опрацювання й обґрунтування вихідних даних, що сприяє оптимізації їхнього добору. З метою полегшення цього процесу в додатках надано науково-технічні довідкові матеріали для практичного використання.

Комплекс питань притягнення до адміністративної відповідальності за правопорушення в галузі пожежної безпеки розглядали на рівні дисертаційних робіт В. В. Ліпинський (2010) [96], Ю. Р. Лозинський [97], Р. В. Челпак [171].

Цікавими є праці М. Ю. Бузинарського з проблем методики розслідування умисного знищення або пошкодження майна шляхом підпалу [23] та М. В. Андрієнка, присвячені аналізу специфіки визначення поняття «пожежна

безпека». Запропоновано оригінальне трактування цього терміна, а також сформульовано визначення цієї концепції на підставі детального теоретико-методологічного аналізу [6, с. 11–14]. Згодом дискусії навколо теоретико-правового визначення «пожежна безпека» тривали на шпальтах наукових видань [105, с. 10–13].

Авторський колектив Національної академії внутрішніх справ підготував методичні рекомендації «Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва», у яких висвітлено питання пожежно-технічної, вибухової, будівельно-технічної експертиз, можливості їх використання та правові підстави їх призначення [152], а також «Розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки», у яких висвітлено засади криміналістичної та кримінально-правової характеристики правопорушень, пов’язаних із порушенням вимог законодавства щодо пожежної безпеки. У праці схарактеризовано способи вчинення цих злочинів, специфіку організації на початковому етапі розслідування, а також окреслено особливості призначення окремих видів судових експертиз [151].

У цей період К. Ю. Гаврилова проаналізувала підстави притягнення до кримінальної відповідальності за недотримання вимог пожежної безпеки. Авторка дійшла висновку про вдосконалення відповідної кримінально-правової норми. Зокрема, запропонувала визначити поняття законодавчих вимог у сфері пожежної безпеки, уточнити об’єкт кримінального правопорушення та зменшити критерії матеріальної шкоди, яку враховують під час кваліфікації [44, с. 102].

У дисертаційній роботі В. М. Кіцелюка «Розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки» (2017) визначено ключові особливості розслідування цього кримінального правопорушення. Автор вважає, що суть цього злочину полягає у виконанні певних дій або, навпаки, бездіяльності, що пов’язані з порушенням вимог протипожежної безпеки. Таке порушення полягає в нехтуванні встановленими нормами, що може спричинити пожежі й інші негативні наслідки. Згідно з дослідженнями

автора, найпоширенішими способами вчинення таких правопорушень є нехтування правилами зберігання, транспортування або використання легкозаймистих речовин і матеріалів, а також ігнорування вимог протипожежної безпеки на виробництвах або під час експлуатації відкритого вогню чи опалювальних приладів. Важливими елементами криміналістичної характеристики цих кримінальних правопорушень автор вважає особу правопорушника й потерпілого, оскільки вони пов'язані з обстановкою події. Дослідник у своїй роботі детально аналізує зазначені аспекти, акцентуючи на їх взаємозв'язку та впливі на виявлення причин виникнення пожеж [66, с. 199].

Предмет кримінального правопорушення, передбаченого ст. 270 КК України, а також перелік об'єктів, які можуть вважати пожежонебезпечними через наявність горючих речовин або джерел займання, деталізовано в роботі І. Г. Куца «Боротьба з пожежами в житловому секторі» (2017). До таких об'єктів належать матеріали й речовини, що не мають властивостей до самозаймання. Водночас науковець вважає, що будівельні конструкції, технічні механізми, а також вироби побутового або культурного призначення не можна відносити до складу розглянутого кримінального правопорушення. Зазначене зумовлено тим, що їх рівень пожежної небезпеки безпосередньо залежить від матеріалів, з яких вони виготовлені. Аналізуючи наслідки правопорушення, автор зауважує, що майновою шкодою слід вважати не лише її вартісний критерій, тобто матеріальну оцінку знищеного чи пошкодженого через пожежу майна, а й кількісні характеристики та значущість цього майна для життєдіяльності власника. Шкоду здоров'ю людей (про яку йдеться в ч. 1 ст. 270 КК) розглядають як заподіяння одній людині менш тяжкого чи легкого тілесного ушкодження, що супроводжується короткочасним розладом здоров'я, або завдання кільком особам легких тілесних ушкоджень без суттєвого впливу на здоров'я. Загибель людей (ч. 2 ст. 270 КК України) визначено як смерть принаймні однієї особи. Терміни «інші тяжкі наслідки» (ч. 2 ст. 270 КК України) охоплюють завдання тяжких тілесних ушкоджень одній людині, менш тяжких ушкоджень щонайменше двом особам, позбавлення людей житла чи засобів до існування, а

також тривалу дестабілізацію або припинення роботи підприємств, установ чи організацій [94, с. 18–19].

У статті «Шляхи підвищення рівня техногенної безпеки в Україні» (2022) Н. Є. Твердохлєбова зауважує, що проблема розроблення ефективних шляхів удосконалення системи забезпечення від загроз сучасного світу залишається надзвичайно актуальною. Для належної оцінки реального стану безпеки держави необхідно визначити характер загроз і небезпек як у найближчі 3–5 років, так і в середньостроковій та довгостроковій перспективах. У дослідженні зазначено, що для ефективного впровадження превентивних заходів у сфері техногенної безпеки слід чітко окреслити механізми отримання достовірної та своєчасної інформації про потенційні загрози, а також забезпечити узгодженість оцінок, які проводять на різних управлінських рівнях. В умовах стрімкої глобалізації міжнародних відносин Україна має послідовно захищати свої національні інтереси й ефективно реалізовувати заходи, спрямовані на зміцнення національної безпеки [153].

Питання кримінально-правової оцінки суспільно небезпечних наслідків у разі порушення встановлених законодавством вимог пожежної та техногенної безпеки досліджено в роботах Т. А. Павленко та В. В. Попова (2024). Автори акцентують на неточностях і неоднозначності трактування терміна «шкода здоров’ю людини», пропонуючи визначати його обсяг як шкоду, що відповідає критеріям середньої тяжкості тілесного ушкодження. Крім того, здійснено аналіз поняття прямих збитків, у межах якого акцентовано на суперечностях у підходах до його трактування. Також запропоновано тлумачити поняття «інші тяжкі наслідки» не лише як фізичну шкоду людині (зокрема тяжкі тілесні ушкодження), а й як шкоду, зіставну з майновими збитками в особливо великих розмірах [114, с. 1338–1348]. У статті «Пожежна та техногенна безпека як об’єкт кримінально-правової охорони» (2024) автори аргументують важливість визначення об’єкта кримінального правопорушення. Це дає змогу відмежувати його від інших видів правопорушень, забезпечити правильну кваліфікацію діяння та розмежувати схожі склади кримінальних правопорушень, а також

оцінити тяжкість заподіяної шкоди. Констатовано теоретико-правову невизначеність поняття «техногенна безпека» як об’єкта кримінально-правової охорони. Як і у випадку з визначенням «пожежна безпека», поняття «техногенна безпека» повинно також ґрунтуватися на положеннях цього Кодексу [113, с. 396].

Важливим науковим доробком слід вважати цикл праць професора О. О. Житного (2024). Акцентовано на невизначеності поняття «пожежа» в кримінальному праві, що створює складнощі під час кваліфікації відповідних кримінальних правопорушень. Для формулювання визначення поняття «пожежа» доцільно орієнтуватися на положення Кодексу цивільного захисту України, що відповідає підходам інших дослідників. На підставі аналізу нормативних документів і наукових джерел О. О. Житний запропонував перелік ознак, які визначають категорію «пожежа» в контексті кримінального права. Він пропонує такі ключові характеристики: пожежа є результатом порушення вимог пожежної або техногенної безпеки, встановлених законодавством; пожежу розглянуто як наслідок порушення зазначених вимог і водночас є процесом горіння – екзотермічної реакції окислення речовин; пожежа має потенціал завдавати шкоди здоров’ю людей чи майнових збитків; пожежа є результатом лише тих дій, які передбачені ч. 1 ст. 270 КК України (оскільки ч. 2 прямо не уточнює факт виникнення пожежі) [54, с. 527].

В іншій науковій статті автор виокремлює три основні ознаки аварії: небезпечна подія; має техногенний характер; тягне передбачені законом наслідки. Аварія спричиняє ураження і травмування людей, а також формує загрозу життю чи здоров’ю населення на певній території або об’єкті. Вона може призводити до руйнування будівель, споруд, обладнання і транспортних засобів, порушення технологічних або транспортних процесів. Крім цього, аварія спричиняє наднормативні й аварійні викиди забруднювальних речовин та інші шкідливі впливи [55, с. 604–614].

В інших своїх роботах О. О. Житний здійснює правову оцінку категорій «загибель людей», «майнова шкода в особливо великому розмірі» й «інші тяжкі

наслідки». Наукову зацікавленість становить вивчення цих понять у межах тлумачення змісту ст. 270 КК України. У межах аналізу зазначених наслідків автор доходить важливих висновків: під час формулювання диспозиції ч. 2 ст. 270 законодавець з незрозумілих причин, на відміну від ч. 1, не використовує терміни «пожежа» або «аварія» як прямі наслідки діяння. Відповідно до позиції дослідника, таке формулювання за буквального тлумачення може свідчити про можливість урахування інших явищ, крім аварій чи пожеж. Акцентовано на складності й неоднозначності правового розуміння понять «загибель людей» та «інші тяжкі наслідки» в контексті ст. 270 КК України, що створює додаткові виклики для правозастосовної практики [55, с. 523–533].

Деякі аспекти практики притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 270 КК України проаналізовано в публікаціях О. О. Коваленка і А. В. Плотнікової (2024). Здійснено розподіл наслідків, що охоплені диспозицією зазначеної статті КК. Проаналізовано сутність наслідку у вигляді «загибелі людей», уточнено його обсяг та особливості кваліфікації діяння за умови наявності такого наслідку. Запропоновано застосовувати обмежувальне тлумачення поняття «загибель людей», розглядаючи його як загибель принаймні однієї особи. Водночас відзначено успішне включення до структури складу злочину наслідку «майнова шкода, заподіяна у великих розмірах», натомість визначення обсягу «інших тяжких наслідків» є менш досконалим і спричиняє складнощі [71, с. 961–972].

У дисертації С. Г. Сердюк «Кримінальна відповідальність за порушення встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки» (2025) виявлено теоретико-правове неузгодження в питаннях урахування ступеня тяжкості правопорушення під час визначення покарання. На основі дослідження особи винного й аналізу практики прийняття рішень щодо призначення покарань сформовано уявлення про характеристики особи, яка порушила встановлені законодавством вимоги щодо пожежної чи техногенної безпеки.

Отже, достатньо розвиненою є теоретико-методологічна основа для подальших наукових досліджень, спрямованих на вдосконалення теоретичних уявлень і формування практичних рекомендацій у сфері методики розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки. Структура криміналістичних методик традиційно охоплює такі основні компоненти: криміналістична характеристика, зв'язки окремих її елементів; перелік обставин, які потребують з'ясування на початковому й інших етапах розслідування; висунення та перевірка типових версій, складання планів розслідування; організація і тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій; використання спеціальних знань, призначення судових експертиз [65; 144].

Одночасно актуалізовано потребу в оновленні криміналістичних рекомендацій щодо розслідування правопорушень, передбачених ст. 270 КК України, що засвідчують матеріали слідчої практики. Зокрема, недостатня спеціалізація та обмежений досвід працівників органів досудового розслідування, а також брак ґрунтовних знань особливостей технологічних процесів і регулятивного законодавства часто призводять до помилок, втрати важливих доказів та загалом знижують ефективність кримінального провадження.

За результатами опитування слідчих, які спеціалізуються на розслідуванні порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки, встановлено потребу в удосконаленні сучасного стану методико-криміналістичного забезпечення (87 %). Ідеться насамперед про розроблення програм (алгоритмів) дій слідчого в типових ситуаціях початкового етапу розслідування (87 %) і щодо проведення окремих слідчих (розшукових) дій (90 %). Саме зазначені аспекти визначили пріоритети дисертаційної роботи (додаток А).

Протягом останніх десяти років О. О. Житній, А. М. Ященко, О. О. Коваленко, Т. А. Павленко, А. В. Плотнікова, С. Г. Сердюк та інші вчені розглянули різні аспекти обговорюваної проблематики: увага було зосереджено на високому рівні бланкетності диспозиції ст. 270 КК України; проаналізовано

терміни «пожежа» й «аварія»; аргументовано необхідність правового тлумачення поняття «вимоги пожежної або техногенної безпеки»; досліджено наслідки цього правопорушення та його причиново-наслідкові зв'язки; вивчено суб'єкт кримінального правопорушення тощо. Проте слід зауважити, що сучасні роботи не містять комплексного підходу до проблем розслідування зазначених правопорушень саме в контексті вимог пожежної та техногенної безпеки. Отже, попри наявність окремих публікацій, що видані останніми роками, дослідники зосереджували увагу переважно на кримінально-правовій проблематиці. Питання ж методики їх розслідування опрацьовано недостатньо, що потребує проведення цільового комплексного дослідження, з огляду на зміни в законодавстві й стан правозастосовної практики.

1.2. Способи вчинення порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки

Спосіб є ключовим елементом порушення встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки. Криміналістична характеристика охоплює узагальнені дані про злочини, що спрямовані на з'ясування обставин, які належать до предмета доказування в кримінальному провадженні. Водночас слід зазначити, що ця наукова категорія криміналістики досі залишається без загальноприйнятого визначення, тому є предметом активних наукових дискусій.

Ідея віднесення криміналістичної характеристики до окремої наукової категорії належить А. Н. Колесніченку. У його дослідженні, присвяченому основам розслідування окремих видів злочинів, сформовано висновок про те, що злочини мають спільні криміналістичні ознаки, знання яких допомагає розслідуванню [75]. Своєю чергою С. П. Митричев розглядав ознаки, що мають криміналістичне значення, як сукупність характерних рис злочинів, які відображають специфіку конкретного виду правопорушень. Ці ознаки виявляються через особливості способу вчинення злочину, типові сліди, що

залишаються після нього, навички осіб, які його вчинили, а також через специфіку злочинних зв'язків [105].

Згодом криміналістичну характеристику злочину стали розглядати як важливу категорію криміналістики, що слугує основою для розроблення окремих методик розслідування. Водночас у наукових колах не сформовано єдиного підходу до її структури та змісту. М. Л. Цимбал зазначає, що дослідження останніх років, попри наявність пропозицій щодо змін у визначенні чи структурі криміналістичної характеристики, суттєво не впливають на загальне розуміння цього поняття [168, с. 18]. Достатньо аргументованою видається позиція С. І. Коновалова, який, систематизувавши підходи вчених-криміналістів, доходить висновку, що визначати структуру криміналістичної характеристики злочинів та її елементи слід з огляду на їх здатність включати слідову інформацію про вчинений злочин [83, с. 211]. Цілком слушно зазначає В. С. Давиденко, що криміналістична характеристика, як будь-яка інша система, охоплює такі ключові аспекти, як наявність структурних елементів, взаємозв'язок між ними та цілісність загальної структури [50, с. 145].

Отже, криміналістичну характеристику злочинів визначено як сукупність даних про важливі ознаки певного виду (групи) злочинів і характерні зв'язки між ними, що сприяють ефективному виконанню завдань, пов'язаних із розслідуванням таких злочинів. Проте елементний склад криміналістичної характеристики не є сталою категорією та зумовлений особливостями конкретної групи чи виду злочинів. Криміналістична характеристика порушень вимог пожежної безпеки є впорядкованою системою знань про криміналістично значущі ознаки аналізованої категорії правопорушень, а також про закономірні зв'язки між ними. Ці знання слугують основою для виконання завдань розслідування та визначають специфічний механізм формування слідів, що утворюються внаслідок таких порушень.

Слід виокремити такі ключові елементи криміналістичної характеристики порушень вимог пожежної та техногенної безпеки: спосіб учинення кримінального правопорушення, що визначає механізм утворення слідів, особа

правопорушника й особа потерпілого. Установлення взаємозв'язків між цими елементами криміналістичної характеристики порушень вимог пожежної та техногенної безпеки допомагає обґрунтувати висунення початкових і подальших слідчих версій, сприятиме ефективному плануванню процесу розслідування.

Спосіб вчинення кримінального правопорушення посідає ключове місце в системі криміналістичної характеристики. Це обумовлено його вищим рівнем детермінованості, порівняно з іншими елементами, а також важливою роллю у встановленні ознак злочину, пошуку його слідів і виявленні факту злочинної діяльності. Дослідники характеризують зазначену категорію як специфічну модель поведінки злочинця, що виявляється у сформованій системі взаємопов'язаних дій та методів, спрямованих на підготовку, вчинення та приховування злочину [75, с. 16–18]. О. М. Колесніченко зауважує, що спосіб вчинення злочинів визначають не лише зовнішніми ознаками окремих рухів і прийомів, а й їхньою сутністю, змістом і характером [76, с. 18; 77, с. 20]. Інші дослідники трактують спосіб як сукупність дій, що добирає злочинець з метою досягнення злочинного результату, з огляду на його індивідуальні риси й об'єктивні умови. Ця сукупність формує механізм злочинної діяльності, який знаходить відображення в матеріальних і нематеріальних слідах. Такі сліди дають підстави для висновків щодо фізичних та психічних характеристик порушника, його соціального і просторового становища в контексті кримінальної події, а також щодо мотивів, мети його поведінки. Твердження про те, що поняття способу вчинення злочину стосується умисних злочинів, є цілком обґрунтованим. Водночас це поняття може бути застосовано й до необережних злочинів, зокрема в контексті аналізу механізму поведінки правопорушника та формування слідової картини, причому не суттєво, чи усвідомлював винний можливість настання наслідків своєї поведінки [23].

Ця позиція набуває особливої актуальності в контексті досліджуваної категорії правопорушень, значна частина яких стається саме через необережність.

Одним із засновників теорії про способи вчинення злочинів є Г. Г. Зуйков. У цій категорії він вбачав взаємопов'язану систему об'єктивно та суб'єктивно детермінованих дій, які передбачають підготовку, вчинення та приховування злочину. Ці дії пов'язані з використанням умов, місця, часу, знарядь і засобів, що відповідають загальному злочинному замислу та поставленій меті [59].

Аналіз криміналістичної літератури засвідчує, що під час характеристики способу вчинення кримінального правопорушення більшість авторів визначають хронологічну послідовність дій з його підготовки, вчинення та приховування. Проте в деяких випадках приховування слідів злочину можуть здійснювати вже на стадії його підготовки. Така хронологія також не простежується в разі порушень вимог пожежної або техногенної безпеки. Адже підготовчого етапу цього виду порушень зазвичай немає, натомість етап вчинення безпосередньо призводить до виникнення пожежі або аварії. Якщо ж є приховування слідів правопорушення, це відбувається вже після настання суспільно небезпечних наслідків.

Основним структурним компонентом порушення вимог пожежної та/або техногенної безпеки є дії або бездіяльність особи, відповідальної за їх дотримання. Крім того, суттєву роль відіграє причиново-наслідковий зв'язок з обставинами, що сприяли виникненню пожежі або техногенної небезпеки. Тож порушення вимог пожежної та/або техногенної небезпеки може бути розподілено на три взаємопов'язані елементи: 1) недотримання або невиконання особою, відповідальною за забезпечення пожежної та техногенної безпеки, необхідних заходів і вимог; 2) порушення в такий спосіб норм і вимог пожежної та техногенної безпеки; 3) виникнення пожежі та/або техногенної небезпеки, яка спричинила значну матеріальну шкоду, завдала шкоди здоров'ю або призвела до летальних наслідків [70, с. 90].

До ознак підпалу, крім показань свідків і виявлення засобів підпалу на місці пожежі, можна віднести такі: виявлення декількох осередків займання на місці події, а також слідів підготовчих дій, спрямованих на створення умов, що сприяють розвитку пожежі; наявність інформації про заходи, спрямовані

ускладнити процес гасіння вогню; завчасне переміщення цінних речей з приміщення в безпечне місце задля їх захисту від вогню; виникнення пожеж у місцях, де згодом виявляється недостача матеріальних цінностей або коштів (наприклад, склади, бази, магазини, підприємства чи установи); ідентифікація ознак, що свідчать про вчинення іншого злочину перед початком займання [107].

До запропонованого переліку слід додати також сприятливу ситуацію для підпалу та швидкого поширення вогню на місці пожежі (наприклад, пожежа виникла на об'єкті, що не охороняється, або працівники служби охорони викликають сумнів); раптовий початок пожежі та її стрімке поширення; виявлення фактів погроз постраждалим до виникнення пожежі; наявність слідів незаконного проникнення на об'єкт, де сталася пожежа; одночасне загоряння в кількох місцях чи повторення випадків пожеж у тій самій місцевості; нерівномірне, локалізоване вигоряння окремих частин об'єкта; інтенсивне горіння в місцях зі складним доступом до джерела вогню. [168, с. 28–29].

Досліджуючи способи вчинення злочинів, пов'язаних із пожежами, В. В. Колесніков зазначає, що основна відмінність підпалів від порушення вимог пожежної безпеки (за формою діяння) полягає у формі вини, а також у меті й мотивах вчинення правопорушення. Учений пропонує класифікувати способи вчинення злочину за недотримання вимог пожежної безпеки залежно від характеру виконуваних робіт і використаних предметів та матеріалів виробничо-побутового призначення. Запропонована класифікація охоплює такі категорії: порушення правил пожежної безпеки в процесі встановлення та експлуатації електрообладнання; недотримання вимог пожежної безпеки під час встановлення та використання опалювальних агрегатів; порушення правил пожежної безпеки в технологічних процесах під час виробництва, транспортування та зберігання речовин і матеріалів; неправильне застосування відкритих джерел вогню, що призводить до порушення правил пожежної безпеки [81].

За результатами аналізу матеріалів кримінальних проваджень і судових вироків з Єдиного державного реєстру судових рішень виокремлено такі

найпоширеніші способи вчинення порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки:

– використання несправного електронагрівального пристрою з несправним технічним дефектом автоматичного вимкнення (тостера, праски, кип'ятильника тощо) (23 %);

– пошкодження ізоляції електропроводів, спричинене тепловим впливом електричної енергії шляхом утворення електронної дуги внаслідок короткого замикання мережі живлення пристрою (6 %);

– порушення норм пожежної безпеки в техногенних процесах виробництва (14 %);

– розпалювання твердопаливних котлів легкозаймистими речовинами (бензин, солярка тощо) (24 %);

– недотримання правил пожежної безпеки використання відкритого вогню в житлових і нежитлових приміщеннях (8 %);

– функціонування технологічного обладнання у вибухопожежо небезпечних і пожежонебезпечних приміщеннях (5 %) (додаток В).

Ураховуючи значний масив нормативно-правових актів різного рівня, які регламентують дотримання правил пожежної безпеки, можна виокремити численні способи учинення зазначених правопорушень. Водночас аналіз слідчої та судової практики дає змогу дійти висновку, що такі способи є сталими та повторюваними, що відкриває можливість для їх типізації.

У дисертаційному дослідженні «Розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки» (В. М. Кіцелюк, 2017) визначено п'ять груп порушень правил пожежної безпеки, які охоплюють найпоширеніші способи учинення зазначених злочинів: 1) порушення правил, що регламентують зберігання, використання та транспортування пожежонебезпечних речовин і матеріалів; 2) порушення правил пожежної безпеки в технологічних процесах на виробництві, які варіюються залежно від службового становища особи, відповідальної за забезпечення пожежної безпеки на підприємстві; 3) порушення під час монтажу, використання та обслуговування електромереж,

електрообладнання і побутових електроприладів; 4) порушення правил пожежної безпеки під час використання відкритого вогню; 5) способи, які пов'язані з порушеннями вимог експлуатації пічного опалення [66, с. 45].

Аналіз способів порушення вимог пожежної безпеки, передбачених законодавством, дає змогу дійти висновку про тісний зв'язок між способом вчинення таких злочинів і причинами виникнення пожежі. Адже саме певні дії або бездіяльність суб'єкта правопорушення стають безпосередньою причиною виникнення пожежі. Зазначену тезу підтверджено в роботі В. І. Святенького «Виявлення та встановлення причин пожеж», автор зауважує, що причина пожежі є результатом ланцюжка взаємопов'язаних елементів: дії або бездіяльності людей, умов, які роблять пожежу можливою або необхідною для виникнення, безпосередньої причини займання і, зрештою, факту пожежі [143, с. 12].

Дослідженню причин виникнення пожеж присвячено чимало наукових праць криміналістів. Зокрема, цю проблематику аналізувалиІ. І. Биченко, А. В, Кунцевич [7], М. І. Коротких, В. І. Мартинюк [86], Д. П. Саріогло [142], В. І. Святенький [143], Ю. В. Цапко [165], М. Л. Цимбал [166–168], В. Ю. Шепітько [83], О. Б. Шмерего, О. В. Яненко [165] та ін.

В. Д. Безвесільний та О. Ф. Дьяченко зауважують, що під час розслідування пожеж фахівці часто акцентують лише на джерелі запалювання, вважаючи його головною технічною причиною виникнення пожежі. Це є хибним підходом, адже пожежа виникає лише за наявності сукупності факторів: горючого середовища, просторового збігу джерела запалювання з осередком займання, взаємодії речовини з окислювачем, а також формування стійкого процесу горіння [12]. Науковці вважають, що вирішення питання про основну причину виникнення пожежі полягає у встановленні природи трьох ключових елементів. Важливо передусім визначити джерело запалювання або процес, що міг спричинити займання. Завдання експерта з пожежної безпеки полягає в з'ясуванні та поясненні для слідства, яка саме горюча речовина була наявна в осередку та чи могла вона зайнятися від визначеного джерела запалювання.

Встановлення причиново-наслідкового зв'язку між порушенням правил пожежної та техногенної безпеки та його наслідками є обов'язковим елементом складу злочину, передбаченого ст. 270 КК України. Це акцентує на тісному взаємозв'язок між криміналістичною характеристикою таких порушень і їх кримінально-правовою оцінкою. Ми цілком поділяємо позицію А. М. Колесниченка. Він визначив типові елементи, що входять до складу криміналістичної характеристики злочинів, і продемонстрував, що внесення в неї елементів кримінально-правової та кримінологічної характеристик обумовлене їхнім взаємозв'язком із криміналістичними елементами [76].

Такий взаємозв'язок простежується і у визначенні суб'єкта цього злочину, який у кримінальному провадженні визначають як спеціальний. Ним є особа (як службова, так і приватна), на яку покладено обов'язки з контролю за дотриманням правил пожежної безпеки на підприємствах, в організаціях, установах, на будівельних майданчиках, під час проведення робіт із проєктування, забудови чи реконструкції, у житлових будинках тощо.

Знання механізму утворення слідів дає змогу аналізувати спосіб здійснення певних дій, адже саме ці дії (використання конкретного способу порушення) залишають сліди. За цими слідами можна дійти висновку про об'єкти чи суб'єкти, які їх утворили.

Криміналісти досліджували сліди в межах вивчення проблем, пов'язаних із розслідуванням порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки. М. Л. Цимбал доводив актуальність створення нового напряму в межах судової трасології – пожежно-технічної трасології. На думку вченого, ця потреба постала через такі ключові чинники: специфіку об'єктів і механізмів слідоутворення, які вирізняються своєю унікальністю; особливості пізнавальної діяльності під час розслідування пожеж. Зокрема, аналіз слідової картини пожежі ґрунтується на нерозривному зв'язку між матеріально-слідовою інформацією та ідеальними уявленнями про обставини події. Цей аспект інтеграційного застосування трасологічної інформації не охоплений традиційною судовою трасологією. Специфіка завдань, які вирішують за

допомогою трасологічних даних, пов’язана з їх унікальним характером і сферою застосування. Традиційна судова трасологія розвивалася переважно для виконання ідентифікаційних завдань, а також частково для діагностичних досліджень. Основним фокусом пожежно-технічної трасології стає методологія використання матеріально-слідової та ідеальної інформації для ефективного виконання діагностичних і ситуаційних завдань під час проведення розслідувань [168, с. 32–33].

Під час пожежі або техногенної аварії виникають *дві групи слідів*: матеріальні та нематеріальні. Матеріальні сліди охоплюють сліди, що вказують на місце розташування осередку (осередків) займання. До них належать: локальні прогари, максимальна глибина обвуглення дерев’яних конструкцій, зміна електроопору полімерів і залишків деревини, зміна кольору покриттів, а також найбільша деформація металоконструкцій; сліди, що свідчать про тривалість і напрямок поширення вогню, включають: площу пожежі; конструктивні особливості об’єкта, зокрема кількість поверхів і характеристику матеріалів, з яких його виготовлено; рівень обгоряння, руйнування та деформації конструкцій тощо; сліди, які можуть вказувати на ймовірну причину виникнення пожежі, охоплюють: несправне технологічне або електрообладнання в осередку загоряння, побутові прилади з локальними оплавленнями, зміни чи модифікації у вузлах або деталях пристроїв електрозахисту, виявлення кількох осередків займання, наявність знарядь підпалу або їх фрагментів, ознаки іншого тяжкого злочину на місці події, сліди запаху чи рештки легкозаймистих і горючих речовин у місцях, де вони не повинні знаходитися, а також несправності в системі захисту від блискавки чи сліди дії грозових розрядів; сліди, що вказують на умови, які сприяють виникненню, розвитку та поширенню вогню під час пожежі, можуть включати порушення правил зберігання самозаймистих і легкозаймистих речовин і матеріалів, нерівномірний розподіл пожежного навантаження, наявність пустот у конструкціях об’єкта пожежі тощо.

До *нематеріальних слідів* належать відомості очевидців, свідків, потерпілих про надзвичайну подію, до них доцільно віднести: темпоральні межі

виникнення та самого діяння надзвичайної події; місце виникнення пожежі або техногенної небезпеки; природні сили (дощ, напрям і сила вітру, блискавка) під час надзвичайної події; вплив дій з гасіння вогню працівників надзвичайних ситуацій; відомості про осіб, які висловлювали погрози потерпілим, є важливим аспектом для забезпечення правового захисту і встановлення можливих мотивів правопорушень; заходи, які проводили на об'єкті безпосередньо перед виникненням пожежі, слід детально аналізувати, а також оцінювати ймовірність проведення необхідних процедур, таких як ревізія або інші контролюючі дії.

Увагу слід зосередити на питаннях дотримання встановлених норм протипожежної безпеки, адже належне виконання таких вимог відіграє ключову роль у попередженні надзвичайних ситуацій та мінімізації ризиків.

На нашу думку, ця система слідів, попри складність її трактування, достовірно відображає специфіку злочинної діяльності (або бездіяльності) осіб, відповідальних за виникнення пожежі, і характеризує спосіб вчинення злочину. Водночас розуміння закономірностей між системою слідів і різними аспектами підготовки, виникнення й розвитку пожежі надає можливість коректно визначити методологічний підхід до розслідування конкретного порушення. Аналізоване питання має першорядне значення для правильного визначення кола об'єктів, що підлягають ідентифікації під час розслідування порушень правил пожежної безпеки. Це важливо, оскільки пожежа суттєво змінює слідову картину інциденту, ускладнюючи встановлення його справжньої причини.

Механізм утворення слідів у випадках порушення вимог пожежної безпеки визначається способом здійснення цього виду злочину. Сам спосіб – дія чи бездіяльність – є однією зі складових причини пожежі разом із відповідними умовами. Найскладнішим аспектом у цьому контексті є забезпечення однорідності слідової картини як у разі порушень вимог пожежної безпеки, так і у випадках підпалів.

За словами практиків, з місць пожеж однаково часто вилучають сліди, що характерні як для порушень вимог пожежної безпеки, так і для навмисних підпалів.

Аналіз матеріалів слідчої практики засвідчує, що з місця пожежі вилучають переважно електропроводку зі слідами аварійного режиму, пожежне сміття, яке накопичується на бетонній підлозі або під дерев'яним настилом, попіл, утворений внаслідок теплового впливу, елементи будівельних конструкцій, а також частини внутрішньої обробки приміщень та інші пов'язані об'єкти.

Схожість слідової картини, що формується під час підпалів і порушень вимог пожежної безпеки, є цілком обґрунтованою, оскільки в обох випадках основним джерелом утворення слідів є пожежа. На нашу думку, ключовим фактором для розмежування цих злочинів є визначення осередку виникнення займання або пожежі.

Отже, спосіб порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки розглядають як сукупність дій правопорушника в конкретній ситуації, які спричиняють виникнення пожежі й інші тяжкі наслідки. Основний компонент у способі порушення вимог пожежної безпеки охоплює бездіяльність або дії особи, відповідальної за виконання цих вимог, а також причиново-наслідковий зв'язок з обставинами, що сприяють виникненню пожежі або техногенної аварії. Отже, спосіб вчинення цих правопорушень, з одного боку, визначає відповідний механізм утворення слідів, характерний для цього виду злочинів, а з іншого боку, є складовою (разом з умовами) причини виникнення пожежі. Найскладнішим питанням у цьому контексті залишається однорідність слідової картини як у випадках порушення вимог пожежної безпеки, так і в разі підпалів.

Спосіб вчинення злочину як частина криміналістичної характеристики порушень законодавчих вимог пожежної та техногенної безпеки має тісний зв'язок з іншими її складовими. Дослідження цього аспекту відіграє ключову роль у визначенні подальших ефективних напрямів розслідування та виборі тактики проведення найважливіших слідчих (процесуальних) заходів.

Досвід розслідування відповідних порушень засвідчує, що на практиці ідентифікація достовірних причин виникнення пожежі та/або техногенної

безпеки часто становить значну складність. Зазначене зумовлено тим, що слідова картина у таких випадках зазнає суттєвих змін або навіть руйнації під дією високих температур і значних руйнувань. Іноді вогонь цілком знищує більшість матеріальних доказів, які були пов'язані з первинним злочином. Під час розслідування нерідко відбувається перекваліфікація злочинів, наприклад, з умисного на необережний чи навпаки. Важливо також ураховувати можливість інсценування порушень вимог пожежної та/або техногенної безпеки. Злочинці часто вдаються до методів, що створюють ілюзію некримінального руйнування, загоряння, прагнучи приховати умисні дії та розраховуючи на те, що значне пошкодження споруд, будівель, полум'я знищить усі докази. Отже, для належної кваліфікації порушень вимог пожежної та/або техногенної безпеки та їх розмежування з умисними злочинами, пов'язаними з виникненням руйнувань і пожеж, слідчому необхідно мати ґрунтовні знання та розуміння обставин, які визначають їх специфіку.

1.3. Інші елементи криміналістичної характеристики порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки

Підпали й інші злочини, пов'язані з виникненням пожеж і техногенних аварій, спричиняють збитки господарству, майну, життю та здоров'ю громадян. У зв'язку з активною технізацією сучасного суспільства, техногенні загрози посідають перше місце серед інших як за чисельністю, так і за масштабами завданих збитків. Залежно від характеру ці небезпеки поділяють на механічні, хімічні й енергетичні. Основним завданням під час розслідування цих злочинів є дослідження всіх обставин, пов'язаних із пожежею/техногенною аварією, встановленням причин, виявленням осіб, винних у їх виникненні, а також у разі необхідності, обставини вчинення інших, споріднених і супутніх діянь, зокрема умисного знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК України), знищення або пошкодження лісових масивів (ст. 245 КК України), терористичного акту (ст. 258

КК України), порушення правил поводження з вибуховими, легкозаймистими та їдкими речовинами або радіоактивними матеріалами (ст. 267 КК України), незаконного перевезення на повітряному судні вибухових або легкозаймистих речовин (ст. 269 КК України), порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах (ст. 273 КК України), порушення правил ядерної або радіаційної безпеки (ст. 274 КК України).

Дослідження емпіричної бази, зокрема аналіз судових вироків за ст. 270 КК України, представлених у Єдиному державному реєстрі судових рішень, засвідчили, що порушення вимог пожежної або техногенної безпеки, закріплених чинним законодавством, наявні як у містах, так і в сільській місцевості, де такі порушення найчастіше пов’язані з неправильною експлуатацією твердопаливних печей. Зокрема, це передбачає використання для розпалювання легкозаймистих речовин, невчасне або цілковите ігнорування чищення димохідних труб, а також проведення конструктивних змін у будові печі без дотримання технічних норм.

Наприклад, мешканець с. Медисівка Хмельницької області за місцем проживання вирішив покращити систему опалення, вносячи конструктивні зміни до наявного пічного опалення. Він умонтував у піч металеву решітку, яку розмістив над топковим отвором. Це забезпечило фактичний доступ із житлової кімнати до відкритого полум’я в топці печі. Згодом мешканець розставив дитячі ліжка й інші побутові речі на відстані близько одного метра від топкового отвору, накритого встановленою власноруч металевою решіткою. У вечірній час його дружина, залишивши без необхідності будинок, де перебували всі четверо їхніх малолітніх дітей, пішла в центр села. Діти залишилися спати в кімнаті з піччю, що працювала. Через несправність конструкції грубки та порушення правил пожежної безпеки під час експлуатації печі на твердому паливі за годину сталося займання побутових речей, які знаходилися надто близько до печі. Унаслідок пожежі діти загинули через гостре отруєння чадним газом [38].

У містах пожежі, спричинені порушеннями законодавчих вимог щодо пожежної чи техногенної безпеки, найчастіше виникають на підприємствах, у закладах громадського харчування, туристичних комплексах.

Наприклад, діючи як орендар приміщення готелю «ІНФОРМАЦІЯ_3», розташованого на території туристично-розважального комплексу, ОСОБА_4, яка є суб'єктом підприємницької діяльності, здійснювала господарську діяльність у шестиповерховому житловому приміщенні, яке не було належно введене в експлуатацію та не мало необхідних дозвільних документів. Усвідомлюючи порушення вимог законодавства щодо пожежної безпеки в готелі «ІНФОРМАЦІЯ_3», що могли становити загрозу для життя та здоров'я людей, ОСОБА_4, прагнучи отримання прибутку, не вжила заходів для забезпечення пожежної безпеки, не припинила використання об'єкта та продовжувала надавати послуги з готельного проживання. Унаслідок цього в приміщенні готелю сталася пожежа. Через брак первинних засобів пожежогасіння (зокрема вогнегасників) у місці початку займання вогонь швидко поширився неконтрольовано. Це призвело до блокування на шостому поверсі кількох людей, які намагалися врятуватися, вистрибуючи з вікон будівлі. У результаті цієї події ОСОБА_6 загинула на місці, ОСОБА_7 помер у медичному закладі від отриманих травм. ОСОБА_8 зазнала тяжких тілесних ушкоджень, а ОСОБА_9 – легких тілесних ушкоджень [29].

Загалом аналіз кримінальних правопорушень виявив, що найпоширенішими місцями їх вчинення є: територія підприємств (56 %), будівельні об'єкти (22 %), житлові будинки (13 %), торговельні та розважальні заклади (6 %), установи охорони здоров'я та соціального забезпечення (2 %), а також освітні заклади (1 %) [140, с. 21].

Ураховуючи значний обсяг нормативно-правових актів різних рівнів, які регулюють дотримання правил пожежної та техногенної безпеки, слід зазначити, що порушення в цій сфері можуть мати різноманітні вияви. Однак аналіз слідчої та судової практики, пов'язаної з розслідуванням таких порушень, дає змогу визначити певні тенденції та виявити їх повторюваність і систематичність.

Зокрема, у своєму дисертаційному дослідженні В. М. Кіцелюк визнає основними факторами, які сприяють порушенням встановлених законодавством вимог пожежної безпеки, такі: недотримання встановлених процедур зберігання, використання, транспортування пожежонебезпечних речовин і матеріалів (27,3 %); нехтування нормами пожежної безпеки під час виконання технологічних процесів на виробничих об'єктах (24,2 %); неправильне облаштування та експлуатація електромереж, електротехнічного обладнання й електроприладів (20,1 %); порушення правил під час використання відкритих джерел вогню (16,1 %); недотримання вимог експлуатації систем пічного опалення (12,3 %) [66, с. 56–57].

Ми пропонуємо здійснити класифікацію досліджуваних порушень з огляду на особу, що їх вчиняє, зокрема залежно від того, чи передбачають посадові інструкції (функціональна компетенція) суб'єкта обов'язок забезпечувати дотримання норм пожежної та техногенної безпеки. Згідно з ч. 2 та 3 ст. 55 Кодексу цивільного захисту України, а також розділом ІІ Правил пожежної безпеки в Україні, затверджених наказом Міністерства внутрішніх справ України від 30 грудня 2014 року № 1417, забезпечення пожежної безпеки є невід'ємною частиною професійної діяльності посадових осіб і працівників підприємств, установ й організацій. Цю відповідальність покладено на власників і керівників відповідних суб'єктів господарювання. Першу групу порушень становлять випадки, які фіксують переважно серед власників (керівників) підприємств або уповноважених ними відповідальних осіб. Такі порушення спостерігаються переважно на підприємствах різного призначення і полягають у недотриманні регламентованих норм зберігання, використання та перевезення пожежонебезпечних матеріалів; порушенні правил пожежної безпеки у виробничих технологічних процесах; недотриманні норм облаштування та експлуатації електромереж, електричних установок і приладів; нехтуванні правил безпечного використання відкритого вогню й інших потенційно небезпечних джерел. Аналіз судових вироків дає змогу констатувати, що зазначена група охоплює також порушення правил експлуатації нежитлових

приміщень фізичними особами – підприємцями, які нерідко стають причиною виникнення пожеж.

Наприклад, директор ТзОВ «Старнайт» здійснив незаконне будівництво й експлуатацію капітальної прибудови підприємства, порушуючи державні будівельні норми. Було проігноровано судові рішення щодо повернення в оренду приміщень кінотеатру ім. Котляревського, а також порушено вимоги примітки 3 таблиці 10.2 п. 10.3.1 ДБН 2.2.-9-2018 «Громадські будинки та споруди», п. 6.17 ДБН 1.1.-7-2016 «Пожежна безпека» й низки інших положень Правил пожежної безпеки в Україні. Ці порушення стали причиною поширення вогню з незаконної прибудови ресторану на всю будівлю кінотеатру. Наслідком цієї пожежі стала матеріальна шкода, завдана територіальній громаді міста Полтава, на суму понад 30 млн грн, що кваліфікується як особливо великий розмір [31].

Аналіз кількісно-якісних показників, що відображають сучасний стан порушень законодавчих вимог у сфері пожежної та техногенної безпеки, засвідчує, що, попри відносно стабільний рівень зареєстрованих кримінальних правопорушень цього типу, ефективна протидія їм передбачає певні складнощі. Це підтверджено значною розбіжністю між загальною кількістю зареєстрованих кримінальних правопорушень, провадженнями, у яких особам повідомлено про підозру, і тими провадженнями, які було скеровано до суду.

Поняття «громадська безпека» надзвичайно широке й містить різноманітні види безпеки в різних галузях людської діяльності. Це благо, забезпеченість для всіх, загальна цінність, що відповідає інтересам суспільства та громадян. Складниками громадської безпеки є пожежна й техногенна безпека. Техногенна аварія – це раптовий збій у роботі технічних систем, що призводить до руйнувань, пожеж, вибухів, викидів небезпечних речовин, уражень і загибелі людей, а також значних негативних наслідків для довкілля (класифікацію типів техногенних джерел підвищеної небезпеки розглянуто в додатку Е3). Такі аварії є наслідком людської діяльності та можуть статися на промислових об’єктах, транспорті, у системах життєзабезпечення та інших технічних системах [110]. За даними вивчення судових рішень з Єдиного державного реєстру судових рішень,

найпоширенішими місцями вчинення порушень законодавчих вимог за ст. 270 КК України є: територія підприємств (56 %); будівельні об'єкти (22 %); житлові будинки (13 %); торговельні й розважальні заклади (6 %); установи охорони здоров'я та соціального забезпечення (2) %; заклади освіти (1 %) – додаток Б.

На думку С. Д. Окняна, пожежна безпека – це практика виконання вимог нормативних документів, що регулюють діяльність людини щодо безпечного використання в суспільстві пожежонебезпечних речовин і матеріалів [108, с. 10].

Вважаємо, що для того, щоб цілком усвідомити термін «пожежна безпека», спершу доцільно проаналізувати його протилежний за значенням термін – «пожежна небезпека». Спеціальна технічно-нормативна література має таке визначення: «пожежна небезпека – можливість щодо виникнення і (або) поширення пожежі» [123, п. 32]. Відомо, що для виникнення і розвитку горіння необхідні три обов'язкові компоненти: джерело запалювання, горюче середовище й окислювач, які пов'язані між собою. За відсутності одного компонента або зв'язку принаймні між двома з них горіння є неможливим. У відповідному державному стандарті України зазначено, що джерелом запалювання є теплова енергія, що призводить до займання [130, п. 13]. За нормальних умов роль окислювача відіграє кисень, що міститься в повітрі, роль горючої речовини – предмети навколишнього середовища, що здатні до горіння в повітрі нормального складу. Кисень (повітря) і горюча речовина під час взаємодії утворюють пальне середовище, тобто «середовище, здатне горіти після видалення джерела запалювання», оскільки кисень є природним і постійним компонентом повітряної атмосфери, а довколишні предмети матеріального світу здебільшого здатні горіти, то й стан пожежної небезпеки виникає тоді, коли з'являється можливість впливу джерела запалювання на горюче середовище, то немає основного принципу правил пожежної безпеки, що регламентують протипожежний режим, полягає саме в тому, щоб не допустити взаємодії (ізолювати один від одного) горюче середовище і джерело запалювання. Водночас слід ураховувати, що пожежна безпека містить не тільки питання, пов'язані з виключенням можливості виникнення та розвитку пожежі, а й умови,

що запобігають впливу небезпечних факторів пожежі на людей та матеріальні цінності, а також умови, що сприяють гасінню пожежі [133].

У зв'язку з викладеним, ми поділяємо запропоноване В. В. Колесниковим визначення: пожежна безпека – це сукупність урегульованих нормативно-правовими актами громадських відносин, спрямованих на попередження можливості виникнення пожежі, запобігання можливості впливу небезпечних факторів пожежі на людей та матеріальні цінності, а також на створення умов, які сприяють гасінню пожеж [80; 81].

Слід виокремити різновиди пожеж: від легкозаймистих речовин; з використанням спеціальних пристроїв; у разі створення умов, що сприяють самозайманню; у разі порушення правил пожежної безпеки. Порушення ж встановлених законодавством вимог пожежної безпеки трапляються в разі: експлуатації опалювальних, освітлювальних, інших приладів; використання приладів, установок, устаткування, не обладнаного протипожежним захистом; ведення робіт з відкритим вогнем; порушення правил зберігання, перевезення, виготовлення різних легкозаймистих речовин і матеріалів.

До *поширеніших способів з приховування підпалів* слід віднести інсценування випадкового виникнення пожежі, обстановки злочину шляхом знищення засобів підпалу, знарядь та інших слідів злочину.

Способи приховування пожежі, спричиненої порушенням вимог пожежної безпеки, охоплюють маскування слідів, яке може полягати в знищенні обладнання, змінах в обстановці, фальсифікації документів щодо справності техніки чи наявності протипожежних засобів. У деяких випадках також застосовують інсценування підпалу. Залежно від місця виникнення підпалу або пожежі з порушенням чинних вимог пожежної безпеки (виробничі приміщення, сільськогосподарські об'єкти, установи тощо) проводять аналіз обставин: визначають місце й час, шляхи проникнення та відходу, способи здійснення підпалу, а також встановлюють коло осіб, які мали доступ до цих об'єктів. Ця інформація дає змогу висунути версії щодо події, її причин, можливих винуватців або ж інсценування пожежі з метою приховати інший злочин,

наприклад, убивство, крадіжку або диверсію. Найпоширенішими слідами, пов’язаними з такими злочинами, є залишки дії полум’я (попіл, частково обгорілі матеріали, сліди плавлення чи займистих речовин), а також сліди дій осіб (відбитки взуття, рук, інструментів для злому чи сліди транспортних засобів). Пошуки винуватого необхідно зосередити серед осіб, чиї інтереси могли перетинатися зі знищенням конкретного об’єкта або майна. Інформація про потерпілого також здатна допомогти слідчим у розумінні характеру події, її можливих мотивів, особи підозрюваного й обставин, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення.

У разі недотримання вимог пожежної безпеки, встановлених чинним законодавством, коло осіб, які можуть бути притягнуті до відповідальності, обмежується суб’єктами, безпосередньо пов’язаними зі здійсненням діяльності або вчиненням дій, що спричинили такі порушення. Джерелами інформації щодо обставин вчинення злочину й особи правопорушника є результати проведення початкових процесуальних дій. До них належать: огляд місця події, виявлення та опитування свідків, а також призначення та проведення окремих видів експертиз.

Згідно з Кодексом цивільного захисту України, техногенну безпеку визначено як стан, що характеризується відсутністю ризику виникнення аварій чи катастроф на об’єктах, які потенційно здатні створити реальну загрозу таких подій. Крім того, техногенна безпека визначає рівень захищеності населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного характеру. Забезпечення техногенної безпеки є важливою та специфічною складовою захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій [73].

Доцільно зауважити, що запропоноване визначення відрізняється від поняття техногенної безпеки, яке викладено в проєкті Закону України «Про техногенну безпеку» від 6 квітня 2011 року № 8346. У цьому законопроєкті техногенна безпека (або стан техногенної безпеки) визначено як рівень захищеності життєво важливих інтересів громадянина, суспільства й держави від надзвичайних ситуацій техногенного характеру на об’єктах підвищеної

техногенної небезпеки. Цей рівень передбачає на таких об'єктах неприпустимість ризику виникнення надзвичайної ситуації [134].

Техногенною безпекою також вважають комплекс заходів, спрямованих на забезпечення проєктування, будівництва й експлуатації складних технічних пристроїв з дотриманням необхідних вимог для їхньої безаварійної роботи та відповідності екологічним стандартам [155].

Можна стверджувати, що наявність запропонованих визначень не здатна повністю задовольнити вимоги стосовно достатньо чіткого розуміння безпосереднього об'єкта складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 270 КК України. Хоча питання тлумачення терміна «пожежна безпека» в цьому контексті вже досліджено, поняття «техногенна безпека» залишається майже не вивченим у наукових роботах з права. Тому вважаємо передчасним припускати, що безпосередній об'єкт цього кримінального правопорушення є цілком зрозумілим і теоретично опрацьованим [89; 144].

Щодо часу вчинення зазначених правопорушень вже було акцентовано на тому, що цей період охоплює тривалий проміжок перед, під час і після пожежі, що може не завжди збігатися з часом події. Якщо ж аналізувати момент настання пожежі або тяжких наслідків, слідча та судова практика засвідчує, що більшість пожеж трапляється у вечірній або нічний час. Зазначене зумовлено тим, що вдень пожежі швидше помічають й оперативно ліквідують, що дає змогу уникнути серйозних наслідків. Здебільшого у світлу пору доби пожежі, спричинені порушеннями правил пожежної безпеки, виникають переважно на підприємствах й об'єктах капітального будівництва.

Вважаємо слушною тезу С. С. Сердюк, яка доводить, що порушення вимог пожежної безпеки може спричинити як аварію, так і пожежу, а порушення вимог техногенної безпеки своєю чергою так само спричиняє як аварію, так і пожежу [144].

Щодо *криміналістичного портрета особи*, яка вчиняє правопорушення, передбачене ст. 270 Кримінального кодексу України, то за результатами вивчення матеріалів практики розслідування злочинів, пов'язаних із

порушеннями вимог пожежної або техногенної безпеки, доходимо висновку, що спектр осіб, причетних до вчинення таких правопорушень, є доволі широким і неоднорідним. Відповідно до законодавства у сфері пожежної та техногенної безпеки, здійснено класифікацію зазначених порушень за категоріями суб'єктів, які їх вчиняють. До них належать службові особи, відповідальні за дотримання правил пожежної безпеки на підставі своїх функціональних обов'язків, а також приватні особи, яким доручено виконувати вимоги щодо забезпечення пожежної безпеки.

Д. С. Шиян і О. Ю. Шиян вважають, що особою, яка порушила норми законодавства щодо пожежної або техногенної безпеки, має бути лише особа, яка відповідальна за їх дотримання. Поділяючи позиції В. О. Навроцького, М. К. Гнєтнєєва, А. О. Данилевського та інших дослідників, автори зазначають, що особою, яка порушила вимоги пожежної та техногенної безпеки, є осудна фізична особа, яка досягла віку 16-ти років і на яку офіційно покладено обов'язки забезпечення пожежної та (або) техногенної безпеки. У процесуальних документах кримінального провадження має бути чітко зазначено, на яких підставах і які саме обов'язки із забезпечення пожежної безпеки покладено на цю особу [178 , с. 232].

О. О. Коваленко та А. В. Плотнікова, посилаючись на чинне законодавство, зазначили, що суб'єктами дотримання вимог пожежної безпеки є невизначене коло осіб, які мають деліктні властивості, тобто здатні нести відповідальність за свої вчинки, включно з кримінально-правовою відповідальністю. Водночас суб'єктами дотримання вимог техногенної безпеки, на їхню думку, є особи, на яких покладено відповідні обов'язки у зв'язку з виконанням ними певних службових завдань [72, с. 565]. Ця теза потребує подальшого розвитку й більшої конкретизації.

Отже, до суб'єктів, які зобов'язані дотримуватися вимог техногенної безпеки й несуть відповідальність за їх порушення, включно з можливістю притягнення до кримінальної відповідальності, належать: посадові особи та уповноважені працівники підприємств, установ, організацій; керівники суб'єктів

господарювання; уповноважені органи містобудування та архітектури, а також їх посадові особи; замовники, забудовники, проєктувальники й будівельні організації, зокрема їх посадові особи; керівники, посадові особи та працівники міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування; фізичні особи – підприємці, власники та керівники (так звані суб'єкти господарювання).

Цих суб'єктів можна розподілити на дві категорії: 1) особи, чиїм обов'язком є безпосереднє дотримання та контроль за дотриманням встановлених законом вимог техногенної безпеки; 2) особи, для яких дотримання вимог техногенної безпеки є обов'язковим у контексті виконання ними своїх трудових (службових) функцій.

У межах дослідження було запропоновано класифікацію порушень вимог пожежної та техногенної безпеки залежно від особи, яка їх вчиняє, зокрема враховуючи, чи належить забезпечення дотримання відповідних норм до посадових або функціональних обов'язків суб'єкта. Суб'єктами першої категорії кримінальних правопорушень найчастіше є керівники підприємств чи спеціально призначені відповідальні за це особи. Їхні дії здебільшого полягають у порушеннях, таких як недотримання встановленого порядку зберігання, використання чи транспортування пожежонебезпечних речовин і матеріалів; ігнорування правил пожежної безпеки в технологічних процесах виробництва; неналежна організація та експлуатація електричних мереж, обладнання та приладів тощо.

Наприклад, ОСОБА_6, виконуючи обов'язки, пов'язані із забезпеченням вимог пожежної безпеки та дотриманням норм і правил, спрямованих на запобігання виникненню пожеж, виявив недбалість, не передбачивши можливість настання суспільно небезпечних наслідків, хоча повинен був і мав змогу передбачити їх. Зокрема, порушення було допущено шляхом залучення до виконання електрозварювальних робіт сторонньої особи (ОСОБА_14), яка хоч і є кваліфікованим фахівцем у галузі зварювання, проте її участь не була зазначена в наряді-допуску. ОСОБА_6 достеменно знав, що допуск такої особи до

ремонтних робіт без належного погодження з адміністрацією КП МТК «Калинівський ринок» заборонений. Попри це, він надав усну вказівку ОСОБА_14 здійснювати електрозварювальні роботи. Наслідком цього стало виникнення пожежі близько 13.00, яка розпочалася із займання товарів (килимових виробів) у приміщенні торговельного павільйону, розташованого поблизу місця проведення ремонтних робіт. Пожежа швидко поширилася на суміжні павільйони, спричинивши неконтрольоване загоряння. Це призвело до значного знищення матеріальних цінностей КП МТК «Калинівський ринок», зокрема повного знищення 43 торговельних павільйонів. У результаті комунальному підприємству було завдано майнової шкоди у великому розмірі [36].

До цієї категорії можна також віднести порушення вимог пожежної або техногенної безпеки, які здійснюють військовослужбовці. Збільшення кількості таких випадків часто зумовлено складними умовами перебування на лінії зіткнення, де використовують обладнання, яке не відповідає чинним нормам чи вимогам, наприклад, для обігріву або готування їжі. Обов’язок дотримуватися правил пожежної та техногенної безпеки чітко закріплений у нормативно-правових актах, які регламентують діяльність військових.

Наприклад, молодший сержант стрілецького батальйону (з охорони й оборони об’єктів державного значення) військової частини ухвалив рішення про призначення варти для охорони та оборони радіотелевізійної вежі. На території охоронюваного об’єкта, крім інших споруд, знаходилася одноповерхова кам’яна будівля. Вона включала коридор і кімнату, яка була визначена як місце відпочинку варти. Опалення цієї кімнати здійснювали за допомогою цегляної теплоємної печі. Молодший сержант ОСОБА_3, перебуваючи в кімнаті відпочинку, приклав деревину до печі для розпалювання, але переконавшись, що вона не загорілася, вирішив використати легкозаймисту рідину – бензин, який налив до печі з пластикової пляшки, принесеної із собою. Унаслідок цього виник неконтрольований спалах вогню, що спричинив пожежу в кімнаті відпочинку варти, тобто горіння, яке почало поширюватися в часі та просторі. Унаслідок

пожежі ОСОБА_10 отримав опіки полум’ям обличчя, верхніх і нижніх кінцівок 1-П АБ ступеня 10 %, що належить до категорії середнього ступеня тяжкості, як ті, що потягли за собою тривалий розлад здоров’я, ОСОБА_14 отримав опіки полум’ям 1-П А ступеня 7 % обличчя, двох верхніх кінцівок, що належить до категорії середнього ступеня тяжкості, як ті, що потягли за собою тривалий розлад здоров’я, та ОСОБА_12 отримав опіки шкіри II–III ступенів, що займають приблизно 80 % поверхні тіла (голова, шия, тулуб, верхні та нижні кінцівки), опік дихальних шляхів, які призвели до опікового шоку, унаслідок якого останній помер. ОСОБА_3, діючи зі злочинною необережністю, він порушив положення нормативних актів, що призвело до загибелі людини та спричинило інші тяжкі наслідки. За наслідками таких дій було вчинено злочин, який суперечить встановленим законодавством вимогам щодо забезпечення пожежної безпеки [33].

В іншій ситуації військовослужбовці ОСОБА_6, ОСОБА_7 та ОСОБА_5 у складі підрозділу зенітно-ракетного взводу зенітно-ракетної батареї військової частини виконували службові обов’язки за призначенням у дерев’яному бліндажі. У зазначеному бліндажі серед іншого зберігалося військове майно підрозділу. Для підтримання належного температурного режиму військовослужбовці використовували піч типу «буржуйка», яка працювала на дровах. Через недбале поводження водія-механіка з пічним опаленням, усупереч встановленим правилам, було використано легкозаймисту речовину – бензин – для розпалювання печі. Це спричинило пожежу, наслідки якої виявилися тяжкими: двоє військовослужбовців, які на момент займання перебували в бліндажі та відпочивали, отримали тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості [29].

До іншої категорії суб’єктів входять звичайні громадяни, які вчиняють такі дії переважно за місцем проживання (тобто на побутовому рівні). Ці правопорушення не мають зв’язку з їхньою професійною чи службовою діяльністю. Зокрема, ідеться про *порушення правил експлуатації*

електрообладнання та побутових приладів, вимог пожежної безпеки під час використання відкритого вогню, норм експлуатації пічного опалення тощо.

Наприклад, ОСОБА_5, перебуваючи у своєму будинку, розпочав розпалювання твердопаливної печі, яка знаходилася в кухонній кімнаті. Через необережність і кримінальну недбалість ОСОБА_5, не усвідомлюючи можливих суспільно небезпечних наслідків своїх дій, хоча мав змогу й зобов'язаний був їх передбачити, порушив вимоги п. 2.13 глави 2 розділу IV Правил пожежної безпеки в Україні. Під час експлуатації пічного опалення він використав для розпалювання печі легкозаймисту речовину – бензин, який був у приміщенні. Бензин було залито в топку печі як інтенсифікатор горіння. Після займання рідини полум'я поширилося на ємність із бензином, що знаходилася в руках ОСОБА_5. Під час загоряння ОСОБА_5 відкинув ємність у напрямку вхідних дверей, унаслідок чого паливна рідина потрапила на предмети кухонної кімнати. Це призвело до займання пари бензину, яка виділялася з його поверхні. Полум'я швидко поширилося на залишки пального в ємності та інші горючі матеріали, що спричинило пожежу в приміщенні кухонної кімнати. Унаслідок цієї пожежі малолітній ОСОБА_7, син ОСОБА_5, отримав отруєння оксидом вуглецю та помер на місці інциденту [37].

Однією з основних причин втрати пильності серед громадян і *порушення правил пожежної безпеки є стан алкогольного сп'яніння*. Аналіз матеріалів кримінальних проваджень свідчить, що кількість таких осіб становить близько чверті (25 %). Це цілком закономірно, адже в стані сп'яніння суттєво знижуються здатність до осмисленого прийняття рішень, критичне оцінювання власних дій і рівень уваги. Людина втрачає відчуття обережності, що може призвести до необдуманих вчинків. Такий стан вказує на підвищену суспільну небезпеку правопорушення, бо ослаблений контроль над поведінкою під впливом алкоголю підвищує ризик завдання шкоди або виникнення негативних наслідків [160, с. 91]

Наприклад, ОСОБА_10, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння на кухні власної квартири, вирішив приготувати їжу, скориставшись

електронагрівальним пристроєм – тостером, який завідомо мав технічний дефект у вигляді несправної системи автоматичного вимкнення. Після увімкнення пристрою ОСОБА_10 залишив його без нагляду й вирушив до кімнати, щоб відпочити. Невдовзі на кухні квартири сталося займання горючих матеріалів, зокрема ізоляції електропроводів тостера, спричинене тепловим впливом електричної енергії шляхом утворення електричної дуги внаслідок короткого замикання мережі живлення пристрою. Тостер був залишений підключеним до електромережі кухні. Унаслідок цього інцидент призвів до виникнення пожежі в квартирі. ОСОБА_10 прокинувся від відчуття задухи, викликаної димом, а також гарячого повітря. Усвідомивши серйозність ситуації та помітивши задимлену й охоплену вогнем квартиру, він негайно розбудив ОСОБА_13. Зрозумівши неможливість самостійно загасити пожежу, ОСОБА_10 евакуювався на вулицю для порятунку власного життя. Унаслідок пожежі у квартирі загинув ОСОБА_14. Причиною смерті стала комбінована інтоксикація оксидом вуглецю, що виникла під час пожежі [28].

У схожій ситуації ОСОБА_3, перебуваючи в стані алкогольного сп’яніння у своєму житловому будинку, розпочав розпалювання печі, застосувавши невстановлену легкозаймисту речовину, схожу на бензин, щоб полегшити процес розпалювання. Унаслідок таких дій у будинку виникла пожежа, яка частково знищила житлове приміщення. Найстрашнішим наслідком цієї події стала загибель малолітнього сина цивільної дружини ОСОБА_3, який перебував у будинку. Причиною смерті стало отруєння чадним газом [32].

Слід зауважити, що обов’язок забезпечення пожежної безпеки в жилих приміщеннях державного, комунального, громадського житлового фонду, фонду житлово-будівельних кооперативів покладено на квартиронаймачів і власників квартир, а в жилих приміщеннях приватного житлового фонду та інших спорудах, приватних житлових будинках садибного типу, дачних і садових будинках з господарськими спорудами та будівлями – на їх власників або наймачів, якщо це обумовлено договором найму [178].

Наприклад, ОСОБА_7, будучи службовою особою юридичної особи приватного права, головою селянського (фермерського) господарства, здійснював діяльність з виготовлення паливних брикетів з продуктів діяльності сільського господарства та дерев'яної щепи. Орендуючи складські приміщення, було придбано установку для виготовлення брикетів для опалення, яка належить до пожежонебезпечних об'єктів. Її експлуатація можлива лише за умови дотримання вимог Правил пожежної безпеки в Україні. Згідно з п. 2 розділу I зазначених Правил, їх виконання є обов'язковим для всіх суб'єктів господарювання, органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадян України, іноземців й осіб без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах. Крім того, необхідно враховувати Правила пожежної безпеки в агропромисловому комплексі України. Відповідно до абз. 2 розділу I цих Правил, їх дія поширюється на всі об'єкти агропромислового комплексу, які експлуатують, будують, реконструюють, технічно переоснащують чи розширюють. ОСОБА_7 забезпечив підключення установки до електромережі, організував прийом працівників, які займалися переробкою сировини та виготовленням паливних брикетів за допомогою самовільно встановленого обладнання. Він також контролював виробничий процес й особисто відповідав за його матеріально-технічне забезпечення. Оскільки пічний обігрів був тимчасовим, не мав відповідних дозвільних документів і був розміщений у зерносховищі, ОСОБА_7 допустив порушення п. 2.14 розділу IV Правил пожежної безпеки в Україні, який передбачає заборону використання пічного опалення в приміщеннях категорій А, Б, В за вибухопожежною та пожежною небезпекою. Додатково було порушено пп. 2.19 цього розділу, який встановлює заборону функціонування технологічного обладнання у вибухопожежно небезпечних і пожежонебезпечних приміщеннях без справних або підключених фільтраційних систем (гідрофільтри, сухі фільтри, пиловловлювальні тощо). Також не було враховано вимоги пп. 1.2 розділу V цих Правил, які передбачають облаштування будівель, приміщень і споруд системами протипожежного захисту відповідно до державних будівельних норм.

Відповідно до положень п. 5.8, пп. 13, 14 додатка А, п. 19 додатка Б ДБН В.2.5-56:2014 «Системи протипожежного захисту», складські приміщення, переобладнані під виробничі, мають бути оснащені системою пожежної сигналізації, системою оповіщення про пожежу й управління евакуацією людей, а також системою передавання тривожних сповіщень у централізовані служби спостереження. Крім зазначених порушень, ОСОБА_7 не дотримався положень Правил пожежної безпеки в АПК. Зокрема, у п. 4.2.10 йдеться про необхідність дотримання протипожежних вимог у разі зміни призначення приміщення, перепланування чи впровадження нового обладнання. У випадку ОСОБА_7 складське приміщення було переоснащене на виробниче без належного виконання цих вимог. Також було порушено пп. 4.3.1, який вимагає облаштування протипожежних бар'єрів у вигляді стін, перегородок і перекриттів відповідно до ДБН В.1.1-7 для запобігання поширенню вогню. Приміщення для виготовлення паливних брикетів не було відокремлене від інших складських зон за допомогою протипожежних стін, що мали перевищувати покрівлю на щонайменше 0,6 м (як передбачено в п. 6.1 ДБН В.1.1-7). Унаслідок грубих порушень головою селянського (фермерського) господарства «Добриня» ОСОБА_7 сукупності нормативних положень пожежної безпеки виникла пожежа в складському приміщенні. Поширення полум'я охопило сусідні складські приміщення, які належать приватному підприємцю ОСОБА_13 та фермерському господарству під керівництвом ОСОБА_11. Унаслідок пожежі було пошкоджено будівлі складських приміщень і знищено майно, що спричинило значну матеріальну шкоду. Зокрема, потерпілий ОСОБА_13 зазнав збитків на суму 861 тис. грн [34].

Обов'язок із забезпечення пожежної безпеки в багатоквартирному будинку (крім житлових приміщень і нежитлових приміщень громадського призначення) покладено на житлово-будівельний кооператив, об'єднання співвласників багатоквартирного будинку та/або управителя багатоквартирного будинку. Правила пожежної безпеки детально окреслюють коло осіб, які зобов'язані дотримуватися відповідних вимог. У них зазначено, що ці правила є

обов’язковими для виконання суб’єктами господарювання, органами державної влади, місцевого самоврядування, громадянами України, а також іноземцями й особами без громадянства, які перебувають на території країни на законних підставах. Отже, крім осіб, пов’язаних із виконанням посадових чи професійних обов’язків, правила визначають ще одну категорію: усіх осіб незалежно від інших характеристик, за винятком факту їхнього громадянства або його відсутності [130]. На відміну від Кодексу цивільного захисту, Правила фактично не встановлюють чітких обмежень щодо кола осіб, зобов’язаних забезпечувати пожежну безпеку. Загалом слушним видається підхід законодавця, який визначає обов’язок дотримання пожежної безпеки для всіх осіб, здатних відповідати за свої дії.

Таку позицію схвалено в рішенні Пленумом Верховного Суду, який надав роз’яснення щодо визначення суб’єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 270 КК України. Зазначено, що суб’єктом такого правопорушення є будь-яка фізична особа, яка досягла віку 16 років. Такого самого висновку дійшла колегія суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, розглянувши касаційну скаргу шістьох потерпілих на рішення апеляційного суду [125].

Зазначена позиція стосується виключно порушення вимог пожежної безпеки, встановлених законодавством. Проте, попри таке трактування, суди під час розгляду справ про притягнення особи до кримінальної відповідальності нерідко акцентують на тому, чи мала особа конкретні обов’язки щодо дотримання цих вимог згідно із законом.

Розглядаючи питання суб’єктів, зобов’язаних забезпечувати дотримання вимог техногенної безпеки, можна зауважити, що ситуація є достатньо складною. У ст. 51 Кодексу цивільного захисту зазначено, що:

1) діяльність, спрямована на забезпечення техногенної безпеки, є незамінною складовою виробничої, експлуатаційної та інших видів діяльності посадових осіб і працівників підприємств, установ, організацій. Це положення закріплено у відповідних статутах або положеннях;

2) відповідальність за забезпечення техногенної безпеки суб'єкта господарювання несе його керівник;

3) виконання вимог техногенної безпеки та цивільного захисту під час проєктування, будівництва об'єктів, будівель і споруд покладено на уповноважені органи містобудування й архітектури, а також на замовників, забудовників, проєктувальників і будівельні організації. Отже, зобов'язання щодо забезпечення техногенної безпеки розподіляють між різними суб'єктами залежно від специфіки їхньої діяльності та рольового статусу в певних процесах [73].

Положення п. 1 зазначених Правил техногенної безпеки містить визначення ключових аспектів організації техногенної безпеки. Ці Правила регламентують загальні вимоги до забезпечення техногенної безпеки на підприємствах, в організаціях, установах і на небезпечних територіях. Вони є обов'язковими для виконання керівництвом, посадовими особами і працівниками органів державної та місцевої влади, місцевих адміністрацій, органів самоврядування, а також фізичними особами – підприємцями, власниками й керівниками суб'єктів господарювання незалежно від форми власності. Далі роз'яснено поняття відповідальних осіб. Цим терміном позначають посадових працівників органів влади чи об'єктів, яким делеговано обов'язки з організації та забезпечення техногенної безпеки на відповідних територіях або в межах діяльності певної структури [131].

Зважаючи на зазначене, можна виокремити суб'єктів, на яких покладено обов'язки щодо забезпечення дотримання вимог техногенної безпеки. Ця характеристика полягає у виконанні певних обов'язків, що додає їм додаткової специфіки, порівняно зі звичайними суб'єктами кримінальних правопорушень.

У поведінці зазначених правопорушників прослідковується мотиваційний фактор, який відкриває можливість проведення розслідування на основі типових даних. Водночас порушення вимог пожежної безпеки класифікують як необережні злочини. Наприклад, ОСОБА_5, кухар у шкільній їдальні, з необережності та через кримінально протиправну недбалість, не усвідомлюючи

можливості настання суспільно небезпечних наслідків від своїх дій, хоча мала як обов'язок, так і можливість їх передбачити, ураховуючи життєвий досвід, вирішила налити бензин, який є легкозаймистою та горючою рідиною, до плити, що створило потенційну небезпеку. Унаслідок неправомірних дій ОСОБА_5, що полягали в недотриманні законодавчих норм щодо пожежної безпеки, сталося займання, яке спричинило пожежу в кухонному приміщенні домоволодіння, тобто неконтрольоване поширення вогню [30].

Порушувати встановлені законодавством вимоги щодо пожежної безпеки можуть не тільки посадові особи, керівники чи працівники підприємств, установ чи організацій, а й пересічні громадяни, які є господарі будинку або орендують житлове приміщення. Наприклад, ОСОБА_4, будучи господарем будинку, діючи зі злочинною недбалістю, тобто не передбачаючи можливості настання суспільно небезпечних наслідків своїх дій, хоча повинен був і міг їх передбачити, завантажив до груби будинку попередньо підготовлене ним гілля деревини, взяв до рук пластикову пляшку об'ємом 1 літр, котра була заповнена бензином на 2/3 та полив деревину в грубі легкозаймистою речовиною бензином, підпалив, чим порушив Правила пожежної безпеки України, а саме: п. 2.13 розділу IV «Загальні вимоги пожежної безпеки до інженерного обладнання»: «Під час експлуатації пічного опалення не допускається застосовувати для розпалювання печей ЛЗР та ГР; топити вугіллям, коксом і газом печі, не пристосовані для цієї мети» [26].

На підставі викладеного можна окреслити характеристику особи, яка порушує встановлені вимоги пожежної та техногенної безпеки. Це психічно осудна особа, яка досягла віку, що передбачає можливість притягнення до кримінальної відповідальності, і на яку законодавством покладено обов'язок дотримання встановлених норм пожежної або техногенної безпеки.

Територіальна приналежність особи, яка порушує законодавчі вимоги щодо пожежної або техногенної безпеки. Аналіз судової практики засвідчує, що такі кримінальні правопорушення вчиняють як мешканці міських територій, так і жителі сільської місцевості в майже однаковій пропорції. Цю тенденцію підтверджують статистичні дані, надані ДСНС, згідно з якими 52,3 % від

загальної кількості пожеж зафіксовано на території міст і селищ міського типу, натомість 47,7 % припадає на сільську місцевість і позасільські райони України.

Гендерний аспект. Аналіз статистичних даних щодо злочинів у досліджуваній категорії засвідчує значну перевагу чоловіків серед осіб, які вчиняють правопорушення. Проте слід зауважити, що частка жінок серед засуджених також залишається суттєвою. За досліджуваний період кількість жінок серед засуджених становить 41,6 %. Значна частина правопорушниць є приватними підприємцями, на яких покладено контроль за дотриманням вимог пожежної безпеки в межах їхніх функціональних обов'язків як керівників відповідних підприємств.

Наприклад, у порушення ст. 55 Кодексу цивільного захисту України та Правил пожежної безпеки, особа жіночої статі, яка обіймала посаду керівника туристично-розважальної бази заміського комплексу та здійснювала безпосередню організацію його діяльності, не виконала низку обов'язкових вимог щодо забезпечення пожежної безпеки. Зокрема, у передбаченому законодавством порядку вона не визначила посадову особу, відповідальну за реалізацію заходів пожежного захисту, не призначила відповідального за стан пожежної безпеки в будівлі готелю та не забезпечила належне утримання і експлуатацію засобів пожежного захисту. Крім того, під час прийняття працівників на роботу не було проведено інструктажів з питань пожежної безпеки згідно з положеннями постанови Кабінету Міністрів України від 26 червня 2013 року № 444 «Про затвердження порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях». Крім цього, керівник не забезпечив відповідних приміщень готелю первинними засобами пожежогасіння, системою сповіщення про виникнення пожежі й механізмом управління евакуацією людей у разі її виникнення [27].

Освіта відіграє важливу роль у характеристиці особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Рівень освітньої підготовки злочинця має значний вплив на формування його загальної культури, інтелектуального розвитку, соціального статусу, а також правосвідомості та правової культури. Освітні

показники нерозривно пов’язані з колом спілкування людини, її життєвими прагненнями та здатністю ефективно реалізовувати ці наміри. Тож дослідження освітнього рівня забезпечує глибше розуміння внутрішніх і зовнішніх чинників, які можуть сприяти вчиненню кримінально караних дій [39; 91, с. 75].

У досліджуваному періоді серед засуджених було зафіксовано такі рівні освіти: 41,6 % мали повну загальну середню освіту, 33,2 % – повну вищу, 14,4 % – базову загальну середню, 9,3 % – професійно-технічну, а лише 1,5 % залишалися без освіти. Порушники з вищою освітою здебільшого обіймали керівні посади на підприємствах і відповідали за виконання вимог пожежної безпеки згідно зі своїми функціональними обов’язками [27]. Незначна кількість засуджених без освіти є закономірною, адже сучасна освітня система України дає змогу отримати базову загальну середню освіту кожному.

Дані про *працевлаштування* осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за ст. 270 КК України в період 2019–2025 років, засвідчують, що майже половину засуджених становлять працездатні громадяни, які не були офіційно працевлаштовані або залучені до освітнього процесу (50 %). Приватні підприємці серед цієї категорії становили 21,7 %, робітники – 16,6 %. Крім того, виявлено поодинокі випадки, коли порушення вимог пожежної та техногенної безпеки здійснювали працівники освітніх установ. Слід зауважити, що в умовах дії правового режиму воєнного стану почастішали випадки вчинення таких порушень військовослужбовцями [136].

Судимість є важливим показником, який характеризує соціальну орієнтацію особи. З огляду на те, що розглянуті кримінальні правопорушення належать до категорії необережних, їхні винуватці переважно не мають стабільної антисоціальної поведінки. Цей факт підтверджується статистичними даними: лише дві особи з числа засуджених за звітний період мали судимість, причому одна з них була судимою, але згодом визнана такою, що судимості не має.

Співучасть у порушенні вимог пожежної або техногенної безпеки не є характерною ознакою. З усіх проаналізованих випадків це було зафіксовано

лише одного разу. Однак трапляються ситуації, коли відповідальність за забезпечення пожежної безпеки розподіляється між кількома особами відповідно до їхніх функціональних обов'язків.

Вікові характеристики осіб демонструють певні тенденції щодо розподілу злочинної активності серед різних вікових груп. Аналіз даних засвідчує, що половина (50 %) злочинців на момент вчинення злочину входила до вікової категорії 30–50 років, натомість 16,7 % – це особи віком 18–25 років, а ще 16,6 % – на вікову групу 25–30 років. Особи старшого віку становили меншу частку – 8,4 % й належали до вікової категорії 50–65 років, а 8,3 % – до групи понад 65 років. Отже, найбільш значущою криміногенною групою за віковим критерієм є особи віком 30–50 років, які становлять найбільшу частку серед засуджених.

На основі отриманих даних запропоновано *два кримінологічні типи особи, яка порушує законодавчі вимоги щодо пожежної або техногенної безпеки*. У разі коли забезпечення дотримання правил пожежної та техногенної безпеки належить до службових обов'язків, це переважно чоловік або жінка віком 30–50 років, громадянин України, який проживає в місті, має вищу або спеціальну технічну освіту, займає керівну посаду (включно з приватними підприємцями) чи виконує функцію відповідального за забезпечення дотримання законодавчих норм пожежної або техногенної безпеки, зобов'язаний законом дотримуватися встановлених вимог техногенної безпеки й раніше не був судимий. Якщо дотримання правил пожежної та техногенної безпеки не належить до функціональних обов'язків особи, то найчастіше це чоловік віком 30–65 років, громадянин України, який проживає в місті або селі, часто перебуває в стані алкогольного сп'яніння, має загальну середню освіту, є фізично осудним, офіційно не працевлаштований і також раніше не судимий.

Висновки до розділу 1

Результати здійсненого дослідження засвідчують потребу вдосконалення методико-криміналістичних засад розслідування порушення встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки. Удосконалення цього напряму має ґрунтуватися на кількох ключових аспектах. Зокрема, це розроблення чітких алгоритмів і програм дій слідчого в типових слідчих ситуаціях, які виникають на початковому етапі розслідування (87 %). Додатково потрібне висвітлення специфіки виявлення цих злочинів, що дасть змогу забезпечити ефективне реагування на випадки порушень (85 %). Важливим є також поглиблене дослідження особливостей організації та проведення слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування (90 %).

З'ясовано, що питання розслідування порушень вимог пожежної та техногенної безпеки поки залишається недостатньо дослідженим у науковій літературі. Обмеженою є кількість статей, присвячених цій тематиці, а також два дисертаційні дослідження. Перше з них, проведене 2017 року, стосується аналізу порушень вимог пожежної безпеки, передбачених ст. 270 КК України. Друге дослідження, яке стало доступним 2025 року, має ширший предмет аналізу й зосереджується на кримінальній відповідальності за недотримання норм пожежної та техногенної безпеки. Попри ці напрацювання, обсяги досліджень з проблематики розслідування таких порушень є обмеженими. Слід також зазначити, що до цього часу цільових розроблень, присвячених вивченню практики розслідування порушень вимог пожежної або техногенної безпеки, не здійснено. Це актуалізує важливість такого дослідження.

Спосіб вчинення порушень вимог пожежної та техногенної безпеки – це дія або бездіяльність відповідальної особи за дотримання нормативних вимог, які реалізуються шляхом їх порушення, що спричиняє виникнення пожежі або техногенної небезпеки та призводить до появи тяжких наслідків, водночас такі дії зумовлюють відповідний процес слідоутворення.

Характеристика хронологічних параметрів учинення зазначених правопорушень охоплює тривалий проміжок часу, що розпочинається до моменту пожежі, продовжується під час її розвитку й може мати значення після її завершення. Джерело запалювання розглядають як технічний елемент пожежі,

не тотожний її причині. Його функціональна природа пов’язана з діяльністю або бездіяльністю відповідальної особи, що становить спосіб вчинення злочину, а також умовами й обставинами, які сприяли виникненню пожежі, утворюючи компонент обстановки злочину.

До характерних (специфічних) слідів правопорушень слід віднести: темпоральні межі виникнення та власне діяння надзвичайної події; місце виникнення пожежі або техногенної небезпеки; природні сили (дощ, напрямок і сила вітру, блискавка) під час надзвичайної події; вплив дій з гасіння вогню працівників надзвичайних ситуацій; відомості про осіб, які висловлювали погрози потерпілим, – є важливим аспектом для забезпечення правового захисту й встановлення можливих мотивів правопорушень.

Окреслено поширені способи приховування підпалів, до яких віднесено інсценування випадкового виникнення пожежі, обстановки злочину шляхом знищення засобів підпалу, знарядь та інших слідів злочину. Способи приховування пожежі, спричиненої порушенням вимог пожежної безпеки, охоплюють маскування слідів, яке може полягати в знищенні обладнання, змінах в обстановці, фальсифікації документів щодо справності техніки чи наявності протипожежних засобів. У деяких випадках також застосовують інсценування підпалу.

Аналіз емпіричної бази свідчить, що порушення вимог пожежної та техногенної безпеки реєструють як у містах, так і в сільській місцевості. Найпоширенішими місцями вчинення таких правопорушень є: територія підприємств (56 %), будівельні об’єкти (22 %), житлові будинки (13 %), торгівельні та розважальні заклади (6 %), установи охорони здоров’я та соціального забезпечення (2 %), а також освітні заклади (1 %).

Порушення норм пожежної безпеки в технологічних процесах виробництва становить серйозну загрозу як для персоналу, так і для матеріальних ресурсів підприємства. Недотримання встановлених протипожежних вимог може призвести до виникнення надзвичайних ситуацій, які супроводжуються значними економічними втратами, пошкодженням обладнання, ставлять під загрозу життя працівників. На цій основі проведено

розподіл порушень правил пожежної та техногенної безпеки за групами способів порушення правил пожежної та техногенної безпеки; залежно від посадових або функціональних обов'язків суб'єктів, причетних до їх вчинення.

У зв'язку зі значною кількістю нормативно-правових актів різного рівня, які регулюють дотримання правил пожежної безпеки, можна виокремити чимало способів вчинення відповідних злочинів. Аналіз слідчої та судової практики, пов'язаної з їх розслідуванням, засвідчує, що ці способи мають усталену та повторювану природу, що відкриває перспективу їх класифікації. Здійснено спробу *класифікації різноманітних способів порушення правил пожежної безпеки на групи.*

З'ясовано типові способи вчинення порушень встановлених вимог пожежної та техногенної безпеки, зокрема: використання несправного електронагрівального пристрою з технічним дефектом автоматичного вимкнення (тостера, праски, кип'ятильника тощо) – 23 %; пошкодження ізоляції електропроводів, спричинене тепловим впливом електричної енергії шляхом утворення електронної дуги внаслідок короткого замикання мережі живлення пристрою, – 26 %; порушення норм пожежної безпеки в техногенних процесах виробництва – 14 %; розпалювання твердопаливних котлів легкозаймистими речовинами (бензин, солярка тощо) – 24 %; недотримання правил пожежної безпеки використання відкритого вогню в житлових і нежитлових приміщеннях – 8 %; функціонування технологічного обладнання у вибухопожежо небезпечних і пожежонебезпечних приміщеннях – 5 %.

Здійснено розподіл *суб'єктів*, які причетні до порушень встановлених вимог пожежної та техногенної безпеки. *До першої групи* порушників входять власники чи керівники підприємств, а також спеціально призначені відповідальні особи. Їхні дії переважно полягають у невиконанні вимог щодо: порядку зберігання, використання і транспортування пожежонебезпечних речовин, дотримання правил пожежної безпеки у виробничих процесах, експлуатації та влаштування електромереж, електроустаткування чи електроприладів тощо. До цієї категорії належать *порушення встановлених вимог пожежної або техногенної безпеки, вчинені військовими*. Кількість таких

випадків збільшується, що зумовлено складними умовами перебування на лінії зіткнення, зокрема використанням несправного чи несертифікованого обладнання для обігріву або приготування їжі. Водночас нормативно-правова база, яка регулює діяльність військових, безпосередньо зобов'язує їх забезпечувати дотримання правил пожежної та техногенної безпеки.

До другої групи кримінальних правопорушень належать дії громадян, які здійснюють порушення вдома або в побуті, і ці дії не пов'язані з їхньою професійною чи службовою діяльністю. Основними видами таких порушень є: неправильна експлуатація електроприладів й устаткування; недотримання правил поводження з відкритими джерелами вогню; порушення правил користування пічним опаленням тощо. Характерним для цієї групи є вчинення таких діянь у стані алкогольного сп'яніння.

Для двох зазначених вище груп порушників встановлених вимог пожежної або техногенної безпеки притаманні такі риси: бездіяльність осіб, що полягає в недотриманні законодавства, яке встановлює вимоги пожежної безпеки; необережна діяльність осіб з кримінально протиправною недбалістю.

РОЗДІЛ 2
ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ ПОРУШЕНЬ ВСТАНОВЛЕНИХ ЗАКОНОДАВСТВОМ ВИМОГ ПОЖЕЖНОЇ АБО ТЕХНОГЕННОЇ БЕЗПЕКИ

2.1. Обставини, що підлягають встановленню на початковому етапі розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки

Розслідування кримінальних правопорушень передбачає структурування процесу на кілька етапів. У криміналістичній теорії виокремлюють три основні етапи: початковий, наступний і завершальний. Г. В. Москаленко, акцентуючи на значущості поділу процесу розслідування на етапи, слушно відзначає його вагоме методичне значення. Зазначене зумовлено тим, що кожен етап має певну специфіку як в обсязі роботи, так і в застосовуваних методах криміналістичної діяльності. Тож для ефективнішого розслідування злочину дії слідчого розробляють відповідно до методики, яка враховує особливості кожного її етапу [106, с. 379].

А. Ф. Волобуєв вважає, що етап розслідування є своєрідним інформаційним полем і відображає стан слідства з позиції ступеня виконання його завдань. Цей стан визначають ухваленими процесуальними рішеннями в межах кримінального провадження [40, с. 14].

Періодизація розслідування відповідає структурі будь-якої діяльності, формуючи єдиний, чітко визначений процес. Виокремлення початкового, основного та завершального етапів ґрунтується на філософській основі. Універсальна періодизація розслідування відіграє важливу роль у розробленні та формуванні окремих криміналістичних методик, впливаючи на їхню структуру й організацію [176, с. 603].

В. О. Малярова визначає зміст і межі етапів розслідування злочину, стверджуючи, що початковий етап розпочинається з моменту внесення інформації про подію до Єдиного реєстру досудових розслідувань і завершується винесенням письмового повідомлення про підозру за умови наявності достатніх доказів (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України) [102].

Деякі вчені ще радянського періоду поряд із початковим, наступним і завершальним етапами пропонують виокремлювати попередній, так званий «нульовий». Є. П. Іщенко, підкреслюючи існування попереднього етапу, стверджує, що перевірку, яку здійснюють перед початком кримінального провадження, не слід розглядати як окремий етап розслідування. Він акцентує на тому, що фактичного слідства в цей період ще не проводили, а процесуальні механізми для з'ясування обставин події не застосовували. У своїх висновках він пропонує трактувати таку перевірку лише як підготовчу стадію до фактичного початку досудового розслідування [62].

З огляду на сучасний стан кримінально-процесуального законодавства, вважаємо виокремлення дослідчої перевірки як етапу чи підетапу початкової стадії досудового розслідування недоцільним. Оскільки такі дії та завдання вже цілком охоплені в межах початкового етапу розслідування, криміналістичні межі якого можуть частково виходити за межі процесуальних. Якщо визначати дослідчу перевірку окремим етапом, виникатиме повторення тих самих дій і порушуватиметься послідовність початкового розслідування.

Утім криміналістичне структурування процесу розслідування на етапи відображає поступове накопичення інформації, що призводить до змін у перебігу досудового слідства та дізнання. Починаючи з моменту отримання повідомлення про злочин, розпочинається збір даних, які поступово набувають доказового значення. Коли зібраної інформації стає достатньо для встановлення особи (групи осіб), слідчий складає повідомлення про підозру щодо її (їх) причетності до кримінального правопорушення.

Основним завданням початкового етапу розслідування є оперативне встановлення наявності чи відсутності достатніх відомостей, які можуть

свідчити про ознаки кримінального правопорушення або обставини, що виключають можливість продовження провадження. Уся діяльність на цьому етапі спрямована на збирання фактичних даних, що надалі повинні бути визнані достатніми для ухвалення обґрунтованого рішення щодо кримінального провадження.

Юридичний факт початку кримінального провадження, що за КПК 1960 року пов'язувався з порушенням кримінальної справи, відтепер замінюється внесенням відомостей до ЄРДР відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України. Визначення також міститься в Положенні про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, затвердженому наказом Генеральної прокуратури України від 6 квітня 2016 року № 13917 [128]. Внесенню до ЄРДР підлягають відомості про кримінальне правопорушення, прийняті основні рішення за кримінальним провадженням, а також осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Реєстрацію кримінальних правопорушень, осіб, які їх вчинили, проводять за територіальним принципом (адміністративним районом) їх вчинення або за визначенням прокурора відповідного рівня (ст. 218 КПК України).

Законодавець акцентує на тому, що єдиною процесуальною дією, яку КПК України дозволяє проводити в невідкладних випадках до внесення відомостей до ЄРДР, може бути проведений огляд місця події (відомості вносять невідкладно після завершення огляду або отримання довідки, висновку спеціаліста). Для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до ЄРДР може бути: відібрано пояснення; проведено медичне освідування; отримано висновок спеціаліста й знято показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- й кінозйомки, відеозапису; вилучено знаряддя та засоби вчинення кримінального проступку, речі й документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей (ч. 3 ст. 214 КПК України).

Залучення працівників експертних підрозділів (експерти, спеціалісти) здійснюють з метою виявлення, фіксації, кваліфікованого вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які можуть бути засобами для виявлення кримінального правопорушення і встановлення винних у їх вчиненні, з використанням спеціальних знань та навичок, науково-технічних засобів і спеціального обладнання. Для цього експерти (спеціалісти) проводять вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складають плани і схеми, виготовляють графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляють відбитки та зліпки, оглядають і вилучають речі й документи, які мають значення для кримінального провадження, надають безпосередню технічну допомогу, дають пояснення з поставлених питань, привертають увагу слідчого до фактичних даних, що мають значення для розслідування обставин учинення кримінального правопорушення, а в разі розслідування кримінальних проступків – також для надання довідок, висновків й інших документів [151, с. 12].

У разі вчинення порушень правил пожежної або техногенної безпеки інформація про подію кримінального правопорушення надходить переважно від підрозділів ДСНС або адміністрації суб'єктів господарювання, після чого органи Національної поліції, отримавши офіційне повідомлення про факт його вчинення, скеровують на місце події слідчо-оперативну групу, яка здійснює комплекс інформаційно-дослідних заходів. Причому працівники експертних підрозділів консультують слідчого щодо можливості дослідження виявлених на місці вчинення кримінального правопорушення слідів, доцільності поставлення на вирішення дослідження (експертизи) певних питань, а також потреби залучення для цього експертів (спеціалістів) певної спеціалізації [87].

Початкові слідчі дії завжди проводять невідкладно, передусім у випадках, коли первинна інформація чітко вказує на ознаки складу злочину. У таких ситуаціях починається кримінальне провадження, і процесуальні заходи здійснюють без зволікань. Першочергові слідчі заходи мають проводити безперервно, за винятком випадків, коли необхідно дочекатися певних умов,

таких як закінчення природних явищ (наприклад, світанку або припинення дощу). Цей порядок проведення слідчих дій закріплений нормами чинного КПК України, зокрема в ч. 3 ст. 214, ст. 208, ч. 7 ст. 223 і 236.

Отже, початковий етап розслідування слушно посідає ключове місце в структурі його періодизації. Визначальна роль цього етапу обумовлена тим, що якість організації діяльності з розслідування кримінального правопорушення безпосередньо впливає на ефективність процесу загалом. Правильне формулювання напряму розслідування, обґрунтований вибір криміналістичних і процесуальних засобів та методів, а також повноцінне виконання необхідних слідчих (розшукових) дій є критично важливими для належного збирання та закріплення доказів. Саме від цієї комплексної організаційної роботи залежить підсумковий результат кримінального провадження. Помилки, яких припустилися на цьому етапі, зокрема неналежна оцінка слідчої ситуації, недостатня увага правоохоронних органів, експертів і спеціалістів до процесу збору доказів, можуть мати суттєві негативні наслідки. Такі недоліки не лише ускладнюють встановлення об’єктивної істини в межах кримінального провадження, а й можуть спричинити негативні результати під час судового розгляду [176, с. 602]

Слушно зазначають В. Д. Безвесільний та О. Ф. Дьяченко, робота зі встановлення причин пожежі фактично розпочинається вже під час її ліквідації. Інформація, отримана на цьому етапі, має вирішальне значення, і її не можна вважати другорядною, оскільки чимало даних після завершення пожежі виявляються складними для отримання або взагалі стають недоступними. Ці відомості можуть суттєво вплинути на весь перебіг подальшого розслідування. Процес пожежі можуть аналізувати й оцінювати як учасники її ліквідації, так і спеціалісти дослідно-випробувальних лабораторій, інженери-інспектори органів Державного пожежного нагляду, за можливості – і слідчий. Інформацію та ключові деталі, зібрані в процесі безпосереднього спостереження, згодом можуть бути підтверджені звітами щодо огляду місця події, протоколами опитувань свідків й іншою супровідною документацією. На стадії отримання

повідомлення про пожежу проводять організаційні й тактичні заходи, спрямовані на визначення причин виникнення пожежі та встановлення осіб, які могли бути її свідками [12, с. 40].

Аналіз обставин, що повинні бути встановлені на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень, відіграє ключову роль у структурі криміналістичної методики. У цьому контексті ми поділяємо думку В. В. Колеснікова, що знання предмета доказування надає слідчому можливість оперативно й ефективно спланувати та цілеспрямовано реалізувати необхідні заходи на початковому етапі, зокрема під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із випадками пожеж і техногенних аварій [79, с. 48].

Розслідування має бути спрямоване на встановлення обставин, що мають значення для повного, усебічного й об'єктивного з'ясування події кримінального правопорушення та причетних до нього осіб. Обставини, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, вважають предметом доказування. Проте перелік цих обставин може бути розширено й уточнено з огляду на специфіку конкретної категорії кримінальних правопорушень. На основі цієї конкретизації визначають спрямування процесуальних дій, особливості застосування тактичних прийомів і криміналістичних засобів [172].

Визначення обставин, що підлягають встановленню на початковому етапі розслідування порушення вимог пожежної або техногенної безпеки, має важливе криміналістичне значення, адже перелік обставин, які підлягають встановленню, ширший за предмет доказування, оскільки містить будь-які відомості й інформаційні джерела, що випливають із кримінально-правової характеристики злочину [156, с. 48].

З огляду на зазначене, до обставин, що стосуються розслідування досліджуваної категорії кримінальних правопорушень, слід додатково включити: умови, які передували пожежі / техногенній аварії; обставини виникнення та поширення пожежі / техногенної аварії; опис обстановки, що склалася внаслідок пожежі / техногенної аварії.

Збирання відомостей про функціонально-технічні характеристики об’єкта перед виникненням пожежі / техногенної аварії вважаємо однією з ключових особливостей розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки. Ці дані мають суттєве значення для встановлення справжніх причин загоряння та забезпечення об’єктивної правової оцінки події, що сталася. Слід зауважити, що пожежа / техногенна аварія в таких випадках є наслідком умисних дій або необережності відповідальної особи, а не головним елементом правопорушення.

В. Д. Безвесільний та О. Ф. Дьяченко зазначають, що для всебічного аналізу ситуації, яка передувала виникненню пожежі, необхідно враховувати низку факторів. Науковці акцентують на таких аспектах:

1) оцінка пожежно-технічної характеристики споруди або її окремих частин стосовно зон розвитку пожежі. Це передбачає аналіз особливостей розташування елементів будівельних конструкцій, якості їх виконання та характеристик використаних матеріалів;

2) визначення типу, кількості, стану й місця розташування горючих матеріалів, які перебували в зонах розвитку пожежі;

3) збирання інформації про технологічні процеси, характер діяльності підприємства, де сталася пожежа, зокрема концентрацію обладнання, параметри його використання та відповідність нормативним регламентам;

4) урахування локальних умов, таких як порядок передачі чергування, доступ до обладнання та приміщень певних осіб, а також соціальні фактори, зокрема сімейні стосунки;

5) встановлення подій та обставин, які передували виникненню пожежі. Науковці акцентують на тому, що відсутність у матеріалах провадження інформації про обстановку до моменту пожежі може суттєво ускладнити формування експертного висновку про її причину. У таких випадках висновок може мати лише ймовірний характер або його надання може бути неможливим [12, с. 41–42].

В. В. Колесніков пропонує таку послідовність даних для аналізу ситуації, яка передувала пожежі:

1. Пожежно-технічна оцінка об’єкта, де сталася пожежа, що передбачає детальний опис конструктивно-планувальних особливостей, які визначають специфіку будівлі або території. Серед ключових параметрів необхідно зазначити площу об’єкта, кількість поверхів, рівень вогнестійкості, а також конфігурацію та взаємне розміщення приміщень. До цього додають інформацію про розташування освітлювальної та силової електромережі, систему газо- та водопостачання, а також вентиляційні й кондиціонерні установки. Такі характеристики є важливими для аналізу причин виникнення пожежі, оцінки її розвитку й подальшої ліквідації. Цю інформацію фіксують у протоколах огляду місця події та відповідних додатках до нього, а також може бути підтверджено технічними документами, вилученими під час проведення слідчих дій.

2. Важливим аспектом дослідження причин пожежі є аналіз легкозаймистих речовин і матеріалів, наявних на об’єкті та в зоні горіння, оскільки їх наявність істотно впливає на виникнення пожежі, швидкість її поширення та напрямок поширення вогнища. У зв’язку з цим необхідно ретельно встановити розташування, кількість, природу та фізичний стан зазначених речовин і матеріалів. Ці дані можуть бути зафіксовані в протоколі огляду місця події, а також у додаткових матеріалах до нього, таких як схеми, плани й інші документи. Крім того, інформацію можна отримати під час допиту осіб, які мають безпосередній стосунок до цього об’єкта, або шляхом вивчення вилученої документації, яка містить відомості про технологічні процеси та специфіку функціонування об’єкта.

3. Характер і специфічні риси технологічного процесу на об’єкті мають відображати ключові аспекти, зокрема розташування обладнання, специфіку його функціонування та умови експлуатації. Важливо також ураховувати потенційний зв’язок між технічними характеристиками обладнання та причинами виникнення пожежі. Відомості такого типу відображають у протоколах огляду, показаннях осіб, безпосередньо пов’язаних з діяльністю

об’єкта, а також підтверджують вилученими документами, що містять інформацію про операційні характеристики відповідних технологічних установок.

4. Події та фактори, що безпосередньо передували виникненню пожежі, є додатковими обставинами чи подіями, які були безпосередньо перед початком займання. У взаємодії з умовами, що сформувалися раніше, вони створили передумови для виникнення пожежі [79, с. 49, 50].

Важливими джерелами інформації для оцінки стану об’єкта напередодні виникнення пожежі / техногенної аварії є документи, що дають змогу здійснити аналіз подій, що передували надзвичайній ситуації. Серед таких документів особливо значущими є проєктна та виконавча документація, приписи органів нагляду, відомчі накази й розпорядження, пов’язані з питаннями пожежної безпеки та охорони об’єкта. Крім того, до цієї категорії слід включити акти інвентаризацій та ревізій, накладні на отримання та видачу матеріальних цінностей, а також акти стосовно вимірювання параметрів електробезпеки, таких як опори контурів захисного заземлення або опори ізоляції електропроводів. Додатковим джерелом даних можуть слугувати документи пожежно-технічної комісії об’єкта, фотоматеріали внутрішньої та зовнішньої структури будівель, які можуть бути збережені в різних місцях, таких як стенди, архіви фотолабораторій або навіть сімейні колекції. Журнали з реєстрації заходів проведення інструктажів з пожежної безпеки також становлять вагому цінність для оцінки дотримання правил. Інші документи, такі як діаграми приладів самопису, які реєструють параметри технологічних процесів, журнали операторів і персоналу, акти приймання в експлуатацію будівель і споруд, а також результати перевірок систем сигналізації та пожежогасіння є фундаментальними для формування комплексного уявлення про умови об’єкта. Фахівці зазначають, що наявність зазначених документів у сукупності з їх ретельним аналізом надає можливість сформувати цілісну картину стану об’єкта перед пожежною подією. Це сприяє збору ключових даних для проведення експертної оцінки причин й обставин виникнення пожежі [12, с. 42].

Аналіз практики розслідування зазначених порушень засвідчує наявність складнощів, які постають перед слідчими під час збору й опрацювання відповідних документів. Ускладнення зумовлені як значною їх кількістю, так і специфічним змістом. Згідно з результатами опитування, серед найскладніших тактичних завдань слідчі виокремили: визначення переліку необхідних документів для встановлення обставин, що підлягають доказуванню (94 %); ускладнення під час пошуку місць їх зберігання (46 %); брак спеціальних знань для аналізу змісту документів (87 %) (додаток А).

З огляду на підхід В. М. Кіцелюка, на прикладі методики розслідування порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки можна виокремити такі групи документів:

– що підтверджують відповідність стану пожежної безпеки об’єкта встановленим вимогам;

– щодо призначення осіб, відповідальних за дотримання вимог пожежної безпеки на об’єкті, з визначенням їх повноважень;

– що стосуються проведення інструктажів і перевірок знань із питань пожежної безпеки;

– про забезпечення належного функціонування установок пожежної автоматики й іншого спорядження;

– плани або схеми евакуації на випадок пожежі;

– що визначають порядок роботи пожежно-технічної комісії та добровільної пожежної команди на об’єкті;

– складені за підсумками перевірок органів, відповідальних за здійснення державного контролю щодо забезпечення пожежної безпеки.

Важливим інформаційним блоком для встановлення на початковому етапі розслідування є обставини, пов’язані з виникненням і розвитком пожежі / техногенної аварії. До них мають належати дані про місце, час, умови перебігу та причини їх виникнення. Таку інформацію збирає і формує керівник гасіння пожежі / ліквідації наслідків аварії. У випадку, якщо ці дані не включено до матеріалів про пожежу / аварію, слідчий повинен вжити необхідних заходів для

збору чи оцінки відомостей щодо обставин, які спричинили таку подію, та її наслідки. Для цього здійснюють офіційний запит до органу пожежної охорони, проводять опитування або допити очевидців інциденту й учасників ліквідації події, а також застосовують інші заходи.

Наприклад, для точного аналізу й оцінки основних даних, які допоможуть встановити причину пожежі, необхідно на підставі знань про механізми розвитку пожежі ідентифікувати за видимими ознаками й техногенними слідами компоненти, що визначають місце її виникнення та напрямок поширення. Спеціалісти визначають основні зони розвитку пожеж, які залишаються незмінними протягом усього її перебігу, незалежно від умов виникнення. До них належать:

– територія горіння – це ділянка, на якій можуть бути зафіксовані такі характерні ознаки, як локальні прогари, повне вигоряння горючих матеріалів, глибоке обвуглення конструкцій та предметів, значні деформації елементів і сліди термічного впливу на негорючі конструктивні елементи споруд. Крім цього, така зона може мати термічні пошкодження, виявлені на тілах людей;

– зона теплового впливу – характеризується виявами побічного теплового впливу на конструктивні й оздоблювальні матеріали будівель, а також на живі організми, зокрема людей і тварин;

– територія задимлення – вирізняється специфічними нашаруваннями осілих частинок диму (сажі, чаду), що утворюють характерний відтінок на поверхнях огороджувальних конструкцій та предметів [12, с. 7; 168, с. 92].

Зона горіння є найінформативнішою для виявлення даних, що мають ключове значення під час встановлення причин пожежі. Саме в цій зоні слід ідентифікувати джерело запалювання, яке раніше аналізували як важливий елемент у контексті порушень вимог правил пожежної безпеки, визначених законодавством.

В. Д. Безвесільний та О. Ф. Дьяченко акцентують на важливості ретельного пошуку ознак джерела запалювання, що може виявлятися в різних формах, зокрема у вигляді іскри, променистої теплоти, конвективного теплового потоку,

розплавленої краплі металу, розжареного предмета, залишків електрода чи електричного розряду. Акцентовано на необхідності проведення такого аналізу безпосередньо в зоні первинного горіння або на прилеглій до неї території для забезпечення об’єктивності експертизи [12].

Ці пошуки будуть успішними й ефективними лише за участю спеціалістів відповідного профілю. Встановити технічну причину пожежі неможливо без визначення її осередку, який за логікою повинен збігатися з місцем дії фактору чи явища, що спровокувало займання.

Слушно зауважує В. М. Кіцелюк, що брак у матеріалах розслідування відомостей про осередок пожежі робить висновки щодо її причини недостатньо обґрунтованими [68]. У цьому контексті необхідно зазначити, що осередок пожежі часто асоціюється з місцем найбільшого вигоряння та руйнування. Зазначене зумовлено тим, що значний ступінь вигоряння спричинений тривалим впливом високих температур. Однак фахівці застерігають, що такий підхід може призводити до хибних висновків, передусім у випадках, коли осередок пожежі знаходився в зоні з найменшою кількістю горючих матеріалів. За таких умов зона горіння могла поширюватися в напрямку ділянок, де були найбільш сприятливі умови для процесу. Це, зокрема, стосується накопичення горючого навантаження з вищим тепловим потенціалом.

Осередок пожежі часто асоціюється із зоною найбільшого вигоряння і руйнування, оскільки значний ступінь вигоряння пов’язаний з довготривалою дією високих температур. Проте, за твердженнями спеціалістів, такий підхід може стати причиною хибних висновків, передусім у випадках, коли осередок пожежі розташовувався в ділянці з найменшою кількістю горючих матеріалів, а процес горіння поширювався в бік зон із найсприятливішими умовами для підтримання пожежі. Наприклад, ідеться про накопичення горючого навантаження з більшим тепловим потенціалом, що визначає напрямок поширення вогню [12, с. 8].

Дані про кількість і площу виявлених осередків пожежі відіграють важливу роль у визначенні її природи. За словами практиків, наявність кількох джерел

займання, розташованих на всій площі об’єкта, свідчить про ймовірність підпалу як способу ініціювання горіння. Водночас єдиний осередок, що знаходиться поблизу опалювальних пристроїв або розподільних щитів електропроводки, здебільшого вказує на можливі порушення вимог пожежної безпеки [68].

Для виявлення та належної оцінки зазначених складових місця пожежі потрібне застосування спеціальних знань. У процесі з’ясування обставин рекомендовано залучати фахівців для аналізу таких аспектів: причина займання; наявність осередку пожежі та характер її поширення на території об’єкта; умови, що сприяли або стримували процес горіння, а також організація системи захисту об’єкта [65].

Під час огляду місця пожежі фахівець у сфері пожежно-технічної експертизи може виявити й обґрунтувати ознаки, які свідчать про можливий підпал. Загалом встановлення обставин, що допомагають розмежувати необережну причину виникнення пожежі від умисного підпалу, науковці вважають ключовим чинником для правильної кваліфікації цієї події.

Видається слушною думка В. М. Кіцелюка, що для успішної організації розслідування порушень правил пожежної безпеки важливо встановити відсутність факту підпалу або займання внаслідок природних факторів. Це є вагомим досягненням, оскільки дозволяє звузити коло підозрюваних, що своєю чергою скорочує терміни розслідування та спрямовує зусилля на всебічну перевірку запропонованої слідством версії [66, с. 94].

Встановити наявність підпалу можливо шляхом аналізу сукупності ознак і слідів, які залишаються після пожежі. До таких ознак належать:

– локалізація осередку займання в зонах компактного скупчення пожежного навантаження на об’єкті. У таких випадках захаращення може бути створене умисно винуватцем або виявлене без будь-якого втручання. Якщо обставини не передбачають втручання, осередок пожежі, найімовірніше, буде розосереджено. У разі наявності в зоні загоряння електромереж чи розподільчих щитів можливе інсценування підпалу з імітацією порушення вимог пожежної безпеки або необережного поводження з вогнем;

– цілеспрямоване створення умов, які значно підвищують імовірність загоряння. Це може передбачати залишене увімкненим побутове газове обладнання, розлив легкозаймистих рідин у пожежонебезпечних місцях, наявність каталізаторів або інгібіторів хімічних речовин, здатних до займання чи самозаймання тощо;

– наявність кількох осередків загоряння;

– існування кількох джерел займання;

– швидке поширення вогню за умови однаково високої початкової температури горіння;

– пошкодження систем пожежогасіння або оповіщення про пожежу, навіть якщо ці пошкодження не порушили їхню функціональність (такі сліди можуть свідчити про відсутність спеціальних знань у галузі автоматичних систем пожежогасіння та оповіщення про пожежу. Водночас, якщо системи були навмисно відключені, це свідчить про обізнаність особи в цих питаннях);

– висновок судово-медичної експертизи трупа про прижиттєвий характер травм чи ушкоджень, які є не сумісними із життям.

Як свідчить практика розслідування кримінальних проваджень, пов’язаних із пожежами (підпали, порушення правил пожежної безпеки, необережне поводження з вогнем тощо), органи слідства та суд здебільшого спираються на висновки пожежно-технічного експерта або експертної комісії. Ключову роль відіграє наявність чіткого й категоричного висновку щодо причини займання. У випадках, коли причина пожежі залишається невстановленою або наводять кілька різних умов, які могли сприяти займанням і які не виключають одна одну, процес розслідування опиняється в ситуації невизначеності, що фактично формує замкнене коло.

Для остаточного з’ясування залежності причини займання від умисних дій людини слідчому рекомендують отримати висновки судово-медичної та пожежнотехнічної експертиз.

Основними завданнями та напрямами діяльності слідства є встановлення необхідної доказової і тактичної інформації, а також її джерел. Ці завдання

виконують з огляду на конкретні слідчі обставини шляхом здійснення комплексу слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних та адміністративних заходів.

Носіями інформації можуть слугувати предмети, вилучені під час огляду місця події, які мають потенціал бути речовими доказами й передаватися на експертне дослідження. Наприклад, у процесі розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки такими предметами найчастіше є матеріали електропроводки приміщення, залишки попелу, відходи, що утворилися під час будівельних чи ремонтних робіт, металевий нагар, вентиляційні решітки, частини побитого скла, а також різні побутові пристрої – праски, газові або електроплити для приготування їжі, електрочайники. Крім цього, до списку можуть входити кустарні поробки, власноруч вироблені нагрівальні елементи.

Джерелами інформації стають матеріали документування пожежі, зокрема: акт щодо виникнення пожежі; приписи з огляду Держнагляду; протокол огляду місця події, де сталася пожежа, зі схемами, фототаблицями й усіма необхідними кресленнями; інші документи, у яких може бути зазначено: час, число, день, місяць, місце вчинення пожежі, метеорологічні умови перебігу пожежі (сила вітру, його напрям, блискавка, хмарно, сонячно тощо), умови виявлення пожежі; ознаки та властивості об’єкта, який згорів; види пального, його кількість, що було на місці пожежі; відомості про події, умови й обставини, що передували виникненню пожежі; умови та обстановка виявлення пожежі, характеристика і специфічність розвитку пожежі та її гасіння, загальний термін, наслідки.

Увагу слід зосередити на факті виявлення на місці пожежі трупів людей, що слугує невід’ємним показником можливого кримінального характеру події. Насамперед у межах проведення огляду місця події спільно із судовим експертом необхідно визначити причину смерті особи. Ключовим завданням є ідентифікація загиблого, а також встановлення його дій та місцезнаходження протягом дня, коли сталася пожежа. У будь-якому разі виявлення інформації щодо особи загиблого обставини смерті, спосіб життя, зв’язки (контакти,

стосунки), надасть можливість будувати версії щодо такої події, встановити ймовірну причину займання, коло обізнаних осіб, свідків і зібрати матеріали, предмети, речовини для всебічного вивчення обставин пожежі. Наявність людських решток у зоні займання є підставою для початку кримінального провадження за ознаками злочину проти життя особи. Особливе значення мають частини тіла загиблого, які містять папілярні узори або інші індивідуалізуючі ознаки для проведення ідентифікації.

Встановлення та аналіз інформації, що описує обстановку на місці пожежі, є надзвичайно важливими, оскільки від настання наслідків, їх тяжкості безпосередньо залежить виникнення підстав щодо початку кримінального провадження.

Обставини, що підлягають встановленню в межах провадження щодо пожеж, визначають з огляду на специфіку події. У випадках, пов’язаних з умисними підпалами, необхідно детально дослідити такі аспекти: спосіб реалізації злочинного задуму та засоби, які було застосовано; об’єкти, що зазнали пошкоджень або впливу; особу, яка вчинила правопорушення; потенційних співучасників злочину; мотиви й мету цього кримінального діяння; факт наявності чи відсутності інших злочинів, здійснених у контексті цієї події; наслідки злочину, включаючи шкоду для навколишнього середовища, людей або майна; обсяг заподіяної матеріальної шкоди; причини та чинники, що сприяли реалізації злочинного наміру.

У кримінальних провадженнях щодо порушення встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки до ключових обставин, які необхідно встановити на початковому етапі розслідування, належать такі:

– положення встановлених законодавством вимог пожежної та техногенної безпеки, які було порушено, а також наявність ознак таких порушень у діях (бездіяльності) або рішеннях відповідальних суб’єктів;

– аналіз причин, що зумовили ці порушення, включно з потенційними недоліками в організаційних процесах або недотриманням нормативних вимог;

– оцінка причиново-наслідкового зв’язку між діями (бездіяльністю) відповідальних осіб і виникненням пожежі або техногенної небезпеки з метою обґрунтування відповідальності;

– ідентифікація особи чи осіб, які припустилися порушення, з визначенням їх вини та характеру причетності до події правопорушення;

– встановлення наслідків інциденту, таких як спричинення значних матеріальних збитків, шкоди здоров’ю або життю людей, що мають правове чи соціальне значення;

– аналіз факторів й умов, що сприяли виникненню пожежі або техногенної аварії, зокрема виявлення зовнішніх обставин, які могли вплинути на розвиток подій. Ці обставини досліджують з метою розроблення адекватних заходів реагування, оцінки рівня відповідальності винних осіб і запобігання повторенню аналогічних випадків у майбутньому.

У дослідженні, представленому В. І. Бояровим і П. В. Шалдирваном, порушено проблематику, що виникає на початковому етапі розслідування техногенних катастроф. Зокрема, одразу після інциденту спостерігається ймовірний конфлікт між діями слідчих органів і представниками влади, як локальної, так і державної, а також керівництвом галузі, де сталася катастрофа. Центральною точкою протистояння є необхідність оперативного відновлення нормального функціонування відповідної системи інфраструктури. Це може передбачати реінтеграцію транспортних потоків або ліквідацію наслідків аварії, наприклад, на трубопроводі. Такі заходи нерідко призводять до суттєвих змін в обстановці на місці подій, тому слідчим органам лише згодом стає доступною можливість належного фіксування місця катастрофи для виконання невідкладних слідчих дій. Додаткова обставина, що ускладнює ситуацію, полягає в тому, що зацікавлені сторони часто вживають заходів для уникнення відповідальності за наслідки катастрофи, тим самим створюючи перешкоди для слідчих. Такі бар’єри особливо характерні для структур, представники яких входять до складу спеціальних комісій, що здійснюють розслідування причин аварії та ліквідацію її наслідків. До специфічних рис розслідувань таких подій

належить існування паралельного службового розслідування, яке фактично випереджає досудове слідство. У межах цього розслідування здійснюють комплекс заходів, зокрема огляд місця катастрофи, збір і вилучення доказів, проведення опитувань свідків та постраждалих, а також реалізація відомчих експертиз [20].

Збір інформації про функціонально-технічні параметри об'єкта в умовах, що передували пожежі, є визначальною частиною процесу розслідування порушень законодавчих вимог пожежної безпеки. Ці дані посідають вагоме місце для встановлення справжньої причини займання та належного юридичного оцінювання подій. Слід зазначити, що пожежа в таких випадках є наслідком злочинних дій чи (значно частіше) бездіяльності відповідальних осіб, а не є злочином у прямому значенні.

Особливість отримання даних про порушення норм пожежної безпеки полягає в одночасній передачі інформації до органів державного пожежного нагляду та поліції. Спершу повідомлення надходить у форматі усного звернення, а після ліквідації пожежі оформлюють акт про пожежу, який складає керівник підрозділу, що забезпечував її ліквідацію. Основою для відкриття кримінального провадження є висновок пожежно-технічної експертизи, яка підтверджує порушення норм пожежної безпеки та спричинення тяжких наслідків. Якщо на місці пожежі виявлено загиблих, це також слугує підставою для початку кримінального розслідування. Подальші дії під час розслідування залежать від встановлення причини займання.

Вчасне й ефективне виявлення важливих обставин, що передували виникненню пожежі, її розвитку, вивчення обстановки, що настала після пожежі, дає змогу вирішити в межах розслідування низку юридичних питань. Слідчий, зібравши, проаналізувавши й узагальнивши наявні факти щодо такої події, може висловити висновки про початок займання, його передумови та кваліфікацію події кримінального правопорушення.

2.2. Слідчі ситуації початкового етапу розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки

Розроблення рекомендацій щодо досудового розслідування окремих видів (груп) кримінальних правопорушень ґрунтується переважно на ситуаційному підході. Це дає змогу створити максимально деталізовані системи (програми, алгоритми) дій слідчих, з огляду на ключові чинники, які впливають на формування слідчої ситуації.

Послідовність початкових слідчих дій визначають, з огляду на специфіку слідчої ситуації. У разі якщо постає необхідність негайного виконання певних дій, їх слід здійснити без зволікання, адже будь-яка затримка може спричинити втрату можливості здобути важливі докази.

У криміналістичній літературі слідчу ситуацію розглядають як сукупність даних або інформації, що формує цілісну картину, яка відображає перебіг процесу розслідування. Очевидно, що перед початком будь-якої раціональної діяльності слідчий прагне отримати принаймні мінімальний набір важливих відомостей про ключові аспекти зовнішнього середовища. На основі отриманих даних здійснюють аналітичний процес, у межах якого слідчий розробляє адекватну модель, що репрезентує реальну ситуацію в межах провадження.

Доцільним є аналіз етимологічного змісту таких ключових понять, як «алгоритм» і «ситуація». Зокрема, з філософської позиції поняття «алгоритм» розглядають як упорядковану схему виконання певної, найчастіше інтелектуальної, дії. Цей термін використовують і як синонім до «спосіб дії» чи навіть «технологія» [118, с. 12]. Термін «алгоритм» тлумачать як набір правил для виконання обчислювального процесу, який забезпечує розв’язання певного класу задач за скінченну кількість операцій [25, с. 21]. Тож поняття «алгоритм» у контексті правових наук трактують як визначену послідовність дій суб’єкта. Цю послідовність нерідко застосовують у таких сферах, як запобігання, виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, а також у протиправній (злочинній) діяльності.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови термін «ситуація» розглядають як сукупність умов й обставин, які формують певне становище та зумовлюють виникнення певних взаємин між людьми [25, с. 1321]. Поняття «ситуація» походить від латинського слова «situation» (розташування, положення) і вказує на сукупність обставин й умов, які формують певні відносини та конкретну обстановку. Тож ситуацію можна розглядати і як взаємозв'язок сил та їх розміщення [100, с. 6].

У юридичному контексті поняття «ситуація» визначають як сукупність умов, даних і зовнішніх факторів, які прямо чи опосередковано впливають на особу з правовим статусом у момент прийняття або в процесі ухвалення будь-якого процесуального рішення [80].

Класичне визначення О. Н. Колесніченка та В. О. Коновалової не втрачає актуальності, адже слідча ситуація як характеристика стану розслідування залежить від наявності чи відсутності доказової та орієнтувальної інформації щодо обставин предмета доказування. Крім того, вона охоплює елементи криміналістичної характеристики, які визначають систему конкретних завдань і напрямів розслідування [76, с. 64]. Деякі криміналісти вважають, що слідча ситуація є сукупністю умов, за яких проводять розслідування, тобто це та сама обстановка, у якій відбувається процес доказування [176].

За результатами соціологічних опитувань щодо розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки вдалося встановити чинники, що ускладнюють слідчі ситуації початкового етапу розслідування. Ідеться про значний дефіцит інформації, спричинений втратою слідів злочину через вплив високих температур (95 %); складність нормативно-правових актів і технічної документації (91 %); відсутність достатнього досвіду розслідування таких подій (84 %); несвоєчасні огляд місця події та проведення інших процесуальних дій (46 %); обмежений або відсутній доступ до інформації, що має доказове значення (39 %); відсутність ефективної співпраці з іншими органами, задіяними в процесі розслідування (31 %) (додаток А).

У реальному вимірі процес розслідування пов’язаний з різними ситуаціями, яким властиві перманентний характер і невизначеність. Ця обстановка, зазначає В. В. Тіщенко, у кожному конкретному випадку індивідуальна, а висловити методичні рекомендації індивідуально визначеного характеру неможливо. Водночас деякі з цих чинників є сталими, повторюються і впливають на розслідування низки злочинів, а решта – є факультативними, тобто виникають в окремих випадках, чи атиповими (випадковими) [156].

Використання ситуаційного підходу слугує важливим інструментом для забезпечення оптимальної організації розслідування в типових слідчих ситуаціях. Опанування слідчим відповідними стандартами сприяє ефективному орієнтуванню в значному обсязі інформації, дає змогу висувати обґрунтовані версії, визначати або коригувати напрями їх перевірки, а також забезпечує правильний вибір послідовності й спрямованості процесуальних дій.

Отже, типову слідчу ситуацію слід визначати як інформаційну модель з найбільш значущими й типовими властивостями та ознаками процесу провадження у справах про кримінальне правопорушення, що належать до певної класифікаційної групи. На підставі цієї моделі слід розроблювати криміналістичні засоби, прийоми та методи вирішення конкретних ситуацій розслідування.

На початковому етапі розслідування за фактами порушення встановлених законодавством вимог пожежної чи техногенної безпеки характерними є такі типові слідчі ситуації:

– надійшла інформація про факт вчинення кримінального правопорушення та спосіб його вчинення, однак особу правопорушника не встановлено;

– встановлено факт вчинення кримінального правопорушення, проте відомостей про спосіб його реалізації та ідентифікацію правопорушника немає.

Залежно від специфіки ситуації слідчий здійснює ретельний добір найефективніших заходів, серед яких слідчі (розшукові) дії та інші процесуальні заходи. Зазначені заходи насамперед спрямовані на фіксацію обстановки місця події, збирання та аналіз речових доказів, вивчення документів, що мають

зв’язок із забезпеченням пожежної або техногенної безпеки. Крім того, у межах зазначених дій виконують завдання, пов’язані зі встановленням причин та умов, які сприяли виникненню пожежі чи техногенної аварії або катастрофи.

До першочергових слідчих (розшукових) дій у межах розслідування обставин пожеж і техногенних аварій (механічних, хімічних, енергетичних) належать: огляд місця події; призначення пожежно-технічної, інженерно-будівельної, судово-медичної, криміналістичної експертиз; обшуки; освідування; допити свідків.

Огляд місця події у випадках, пов’язаних із виникненням пожеж, мають проводити оперативно, без зволікань. Для цього залучають спеціалістів відповідного профілю, зокрема інженера-електрика, інженера-будівельника (за умови існування підстав для припущень про можливий вплив конструкційних недоліків будівництва на динаміку поширення вогню), інженера-хіміка (у ситуаціях, коли виникає обґрунтована підозра щодо самозаймання матеріалів або речовин). Не виключеним є залучення експертів (спеціалістів) іншого профілю відповідно до специфіки досліджуваного об’єкта. Під час проведення огляду основну увагу зосереджують на детальному аналізі умов і слідів, що є ключовими для встановлення таких аспектів: місце виникнення пожежі або техногенної небезпеки; часові межі її початку; фактори, які спричинили поширення полум’я, руйнування; стан використовуваних протипожежних засобів і дотримання відповідних заходів безпеки; причини виникнення пожежі або техногенної небезпеки; наявні методи організації умисного підпалу або руйнування; особи, відповідальні за інцидент; характер і масштаб завданих матеріальних збитків.

Під час огляду тіла загиблого необхідно зафіксувати його початкове положення, оцінити ступінь термічного ураження, перевірити наявність кіптяви в дихальних шляхах, а також виявити сліди фізичного конфлікту або інші важливі ознаки. Перед здійсненням огляду місця події слідчий має опитати свідків і постраждалих, щоб з’ясувати ключові деталі події. У межах опитування встановлюють: час й обставини виникнення пожежі або техногенної небезпеки;

особу, яка першою помітила полум’я чи дим; особливості кольору й характеру пожежі, руйнувань; напрямок і швидкість розповсюдження вогню; присутність сторонніх осіб на місці пожежі або аварії; методи та засоби пожежогасіння і стримування руйнівного впливу надзвичайної ситуації; факт наявності вибухів чи інших супутніх явищ.

Під час огляду місця події головним завданням слідчого є встановлення епіцентру пожежі або аварії. Для цього використовують комплексний підхід, що передбачає аналіз напрямку поширення вогню (зокрема за інформацією від свідків), характер руйнувань, рівень термічного ураження та ступінь задимленості довколишніх об’єктів. Температурний режим горіння визначають комплексом чинників, таких як вид, кількість і просторове розташування горючих матеріалів, доступність і рух повітря, а також додаткові умови, які впливають на інтенсивність займання конкретних речовин. Встановлення часу виникнення пожежі або аварії здійснюють шляхом аналізу ступеня руйнувань, характеристик рівня пошкоджень окремих об’єктів. Причини пожежі або аварії встановлюють через дослідження слідів й аналіз речових доказів. До них можуть належати предмети, що мали контакт із горючими рідинами; залишки сірників; фрагменти свічок або бікфордових шнурів; ємкості для займистих сумішей; різноманітні механізми, що сприяють ініціації займання або пришвидшенню поширення полум’я. У деяких випадках доказами можуть бути елементи одягу чи документи, які безпосередньо чи опосередковано пов’язані з підпалювачем. До найпоширеніших матеріальних слідів таких злочинів належать залишки від дії полум’я (попіл, кіптява, ознаки плавлення, незгорілі фрагменти предметів тощо), а також фізичні сліди, залишені особами (відбитки пальців, сліди взуття, маркування транспортних засобів тощо).

У ситуаціях, коли пожежа або аварія спричиняє людські втрати, необхідно здійснити комплексний аналіз таких обставин з метою забезпечення точності судово-експертних висновків:

– локація місцезнаходження тіла на момент його виявлення, що може слугувати важливим фактором у реконструкції перебігу події;

– розташування тіла під час виявлення, зокрема оцінка характерних поз, таких як «поза боксера», яка може свідчити про прижиттєве виникнення ушкоджень або реакцію організму на високі температури;

– визначення типу ушкоджень на тілі, які могли бути спричинені впливом високих температур, наслідками вогнепального ураження або інших додаткових чинників, наприклад, руйнуванням конструкцій будівлі;

– оцінка стану одягу загиблого та предметів, знайдених поруч із тілом, що може надати додаткову інформацію щодо умов події;

– фіксація слідів займистих речовин на одязі чи в безпосередній близькості до тіла, яка може вказувати на ймовірність самопідпалу або іншу форму потенційного використання горючих або вибухонебезпечних матеріалів.

Кожен із зазначених елементів підлягає детальному опису й належному документуванню в протоколі огляду місця події. Це необхідно для формування доказової бази, яка слугуватиме основою для проведення подальшого розслідування та висунення обґрунтованих судових висновків.

Під час огляду надзвичайно важливим є чітке узгодження роботи між слідчим і спеціалістами різного профілю, зокрема фахівців у галузі хімічної, біологічної, радіаційної, ядерної чи іншої зброї, які під час огляду можуть надавати фахові консультації, пояснення, довідки, висновки й інші документи з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок (зокрема щодо ідентифікації зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв, слідів вибуху). Важливим є використання допомоги спеціаліста для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи). Це передусім важливо в тих випадках, коли деталі складно передати в протоколі, наприклад, якщо йдеться про значну площу місцевості або серйозні руйнування.

Допит свідків і потерпілих у провадженнях, пов’язаних із пожежами або техногенними аваріями, проводять переважно після огляду місця події. Обсяг і характер питань, що ставлять під час допиту, визначають слідчими версіями, які спрямовані на встановлення причин пожежі або техногенної небезпеки. Однак

до моменту допиту ці версії не завжди є чітко сформульованими. Аналіз практики засвідчує, що доволі часто постають складнощі з виявленням неправдивих показань, на підставі чого приймали помилкові рішення, які згодом суттєво ускладнювали процес встановлення правопорушників [122].

На початковому етапі розслідування причин пожежі або техногенної аварії важливо визначити деталі події через опитування свідків і потерпілих. Основними обставинами, які необхідно з'ясувати, є такі:

– пов'язані з моментом виникнення пожежі або техногенної небезпеки та подіями, що передували їй. Це передбачає перевірку стану протипожежного обладнання, дотримання правил експлуатації освітлювальних й опалювальних приладів, їх технічний стан, конкретний час і місце займання. Слід зосередити увагу на характері полум'я, запаху й кольорі диму, швидкості поширення вогню, присутності людей поблизу або тих, хто залишав приміщення в певний часовий проміжок;

– що допомагають встановити причину пожежі або техногенної небезпеки. Слід урахувати стан опалювальної системи, можливу наявність пристосувань для підпалу, кількість осередків займання, факти недбалого поводження із джерелами вогню, такими як сірники чи недопалки. Корисними будуть свідчення щодо попередніх випадків загорянь через порушення правил безпеки;

– про осіб, які, ймовірно, причетні до займання або порушення протиаварійних або протипожежних норм. Важливо з'ясувати, чи були погрози підпалом, кого бачили біля місця події або поряд з ним, хто порушував правила безпеки чи останнім залишив приміщення. У межах слідчої версії питання уточнюють залежно від характеру події. Якщо є підозра на умисний підпал або руйнування, слід зосередити увагу на конфліктах потерпілого з іншими особами, дослідити поведінку можливих підозрюваних до і після події, а також встановити, чи були вони поруч із місцем події. Слід детально з'ясувати технічний стан обладнання, умови зберігання легкозаймистих матеріалів і рівень організації протипожежної або техногенної небезпеки охорони на відповідних об'єктах.

Призначення експертиз у межах розслідування пожеж або техногенних аварій є ключовим етапом, що допомагає встановити причини й обставини виникнення надзвичайної ситуації. Серед основних видів експертиз у таких випадках найчастіше застосовують пожежно-технічну. Вона спрямована на виконання низки важливих завдань:

– визначення місця займання, руйнування та шляхів розповсюдження полум'я;

– встановлення технічних причин, які могли призвести до виникнення пожежі або техногенної небезпеки;

– дослідження несправностей протипожежного та протиаварійного обладнання, аналіз причин їх виникнення;

– оцінка ймовірності займання конкретної речовини через вплив різних чинників, таких як іскра чи недопалок;

– перевірка можливості самозаймання певної речовини, руйнування та несправності обладнання, будівельних конструкцій за специфічних умов;

– аналіз правильності монтажу й експлуатації опалювальних, а також освітлювальних пристроїв;

– вивчення ризиків займання матеріалу від заявленого джерела на визначеній дистанції;

– дослідження пожежонебезпечних характеристик певної речовини;

– перевірка дотримання норм пожежної та техногенної безпеки під час виконання певних робіт;

– виявлення факторів, що сприяли виникненню та поширенню пожежі або техногенної небезпеки, з рекомендаціями щодо запобіжних заходів для уникнення таких ситуацій у майбутньому. Такий комплексний підхід дає змогу не лише встановити причини пожежі або техногенної небезпеки, а й допомогти в розробленні ефективних заходів для її попередження.

У випадках виявлення тіла на місці пожежі або руйнування необхідним є проведення судово-медичної експертизи, яка слугує інструментом для вирішення низки важливих питань. Зокрема, така експертиза спрямована на

встановлення причини смерті, визначення часу її настання, аналіз характеру й походження травм на тілі, а також з'ясування того, чи були ці ушкодження спричинені обвалом конструкцій будівлі, що палає Крім того, судово-медичний аналіз дає змогу з'ясувати, чи мали зазначені ушкодження прижиттєвий характер або ж виникли після смерті, і чи були вони безпосередньо спричинені впливом вогню або обвалом конструкції будівлі. Застосування таких видів експертиз є ключовим не лише для реконструкції обставин надзвичайної ситуації, а й для встановлення конкретних причин її виникнення та визначення осіб, які можуть нести відповідальність за подію.

Судово-хімічну експертизу проводять для визначення складу згорілих об'єктів, аналізу речовин, їхніх властивостей, а також інших факторів, що можуть бути важливими для розслідування пожежі або техногенної небезпеки. У межах дослідження, залежно від обставин конкретного провадження, можуть розглядати такі питання: чи містять обвуглені залишки, попіл або зола будь-які домішки займистих речовин; чи виявлено сліди займистих речовин на предметах, вилучених із місця пожежі; що саме було матеріалом згорілого об'єкта, з огляду на аналіз золи й обвуглених залишків; який склад і характер осередку пожежі; чи може знайдена на місці події речовина спричинити самозаймання, за яких умов це можливо; чи є схожість між займистими речовинами, знайденими на місці пожежі, й матеріалами, вилученими під час обшуку в підозрюваного.

У слідчій практиці трапляються ситуації, коли судово-хімічна експертиза складу досліджуваної золи спростовує твердження матеріально відповідальних осіб щодо характеристик і складу згорілого майна. Такі результати є важливим інструментом для виявлення фактів незаконного присвоєння державного або колективного майна.

Дослідження золи, направленої на судово-хімічну експертизу у справі про підпал промислово-товарного магазину, спростувало твердження завідувача, що було втрачено близько 300 м натурального шовку в рулонах. Висновки експертизи засвідчили, що зола походить від згоряння бавовняної тканини та

гумового взуття. У процесі розслідування випадків підпалів і порушень вимог пожежної безпеки активно застосовують висновки таких експертиз, як дактилоскопічна, трасологічна, судово-балістична та почеркознавча. Криміналістичні дослідження, що проводять у провадженнях, пов'язаних із пожежами, спрямовані на розв'язання таких завдань: встановлення особи за слідами пальців рук або босих ніг; ідентифікація взуття за залишеними слідами, зброї – за відстріляними кулями та гільзами, а також визначення особи за почерком (зокрема за записками, виявленими на місці події); відновлення змісту знищених вогнем документів і проведення інших схожих досліджень.

Проведення *обшуку* є однією з ключових процесуальних дій, яка потребує своєчасності та високого рівня ретельності. Обшук є слідчою дією, яка має на меті виявлення та документування обставин, пов'язаних із вчиненням кримінального правопорушення, а також пошук знарядь, використаних під час його вчинення (ч. 1 с. 234 КПК) [88]. У межах цієї процедури слідчий має можливість виявити інструменти та засоби, що могли бути використані для підпалу або спонукання виникнення техногенної небезпеки, зокрема взуття, яке підозрюваний міг носити на місці події, рушники, ганчір'я, одяг із залишками горючих речовин, а також шматки матеріалів чи елементи предметів, знайдені на місці пожежі. Серед потенційних доказів можуть бути пляшки з легкозаймистими рідинами, письмові погрози підпалу, документи чи записки, що свідчать про конфліктні відносини, або інші матеріали, що мають доказове значення. Надзвичайно важливою передумовою є здійснення особистого обшуку підозрюваної особи. У межах цієї процедури слід ретельно перевірити кишені одягу, взуття та інші потенційні місця, де можуть залишитися сліди займистих речовин, кіптяви, сажі чи інших непрямих доказів контакту із джерелом вогню. Усі об'єкти, які під час обшуку асоціюються з потенційною причетністю до підпалу, мають бути вилучені. Це дасть змогу забезпечити матеріальну компенсацію завданих збитків і спростити доведення фактів у межах кримінального провадження.

Відповідно до ст. 193 КПК України, підозрюваного можуть піддати освідуванню для виявлення слідів опіків або залишків займистих речовин на його тілі. Особистий обшук/обшук особи – застосовують до особи, затриманої через підозру у вчиненні кримінального правопорушення [163].

Розслідування випадків пожеж або техногенних небезпек й ідентифікація осіб, відповідальних за їх виникнення, пов'язані з низкою суттєвих викликів. Це обумовлено, з одного боку, різноманітністю об'єктів і факторів, які сприяють виникненню пожеж або техногенних небезпек, а з іншого – швидкістю поширення полум'я, високими температурами, вибухами й іншими деструктивними процесами, що істотно змінюють обстановку на місці події. Такі обставини суттєво ускладнюють збереження доказів і слідів, які могли б вказувати на причини події. Для ефективного розслідування пожежі або техногенної небезпеки необхідні глибокі знання та професійні навички слідчого, його здатність до організованості й спостережливості, оперативність у прийнятті рішень у складних ситуаціях, взаємодія зі спеціалістами, орієнтація не лише на обстановку на місці події, а й на обставини, що виявляються протягом усього процесу розслідування.

На наступному етапі розслідування виникнення пожежі або техногенної аварії можливі типові ситуації іншого порядку, які потребують детального вивчення.

Перша ситуація передбачає, що пожежа або аварія є наслідком умисного підпалу або порушення норм пожежної або техногенної безпеки з боку конкретної особи. У випадках порушення законодавчих вимог винна особа здебільшого входить до кола суб'єктів, чия діяльність пов'язана зі сферою, де виникла пожежа чи аварія. Умисні підпали найчастіше вчиняють особи, чиї інтереси (матеріальні або нематеріальні) стосуються об'єкта, що постраждав від вогню, або майна на цьому місці. Інформація про потерпілого, зібрана в процесі розслідування, допомагає слідчим точно визначити природу події, її характеристики й мотиви злочинця, що дає змогу встановити його особу. Якщо вже на початковій стадії розслідування є вагомі докази щодо обставин пожежі

або техногенної небезпеки та їх наслідків, то можливе повідомлення про підозру. Після цього проводять допит підозрюваного, що супроводжується висуванням слідчих версій та складанням детального плану їх перевірки. Основними діями в цьому процесі є: вилучення й аналіз зазначених документів, перевірка свідчень безпосередньо на місці події, уточнення або спростування алібі, якщо таке заявлено, а також опитування свідків і проведення одночасних допитів.

Інша типова ситуація виникає тоді, коли механізм розвитку пожежі або аварії чи іншої техногенної небезпеки та її наслідки вже встановлено, але залишаються невідомими точне місце займання, руйнування, його причини або особи, які були причетні до події. У таких випадках завданням слідства стає ретельний аналіз зібраної інформації, виявлення недоліків або помилок, допущених на початковому етапі, визначення шляхів для встановлення головної причини пожежі або техногенної небезпеки й можливих порушень норм пожежної або техногенної безпеки. Увагу зосереджено на виявленні осіб, дії або недбалість яких могли призвести до займання або техногенної небезпеки.

З огляду на специфіку кожної окремої пожежі та зібрані на початковому етапі матеріали, слідчий має сформулювати всі можливі версії розвитку події. Така робота передбачає аналіз передбачуваного місця виникнення загоряння, потенційних причин пожежі, поведінки осіб, які могли бути залучені до події, а також службових осіб, відповідальних за дотримання протипожежних норм. Крім того, необхідно ретельно дослідити всі аспекти події, які раніше залишилися поза увагою.

Розробляють детальний план для ретельної перевірки всіх версій причин пожежі, який постійно доповнюють і коригують залежно від актуальних завдань і змін обставин. До основних версій причин загоряння належать:

– порушення вимог пожежної безпеки;

– навмисний підпал (включно з мотивами помсти, приховуванням інших злочинів або іншими причинами);

– спонтанне займання речовин чи матеріалів через неналежні умови їх зберігання;

– вплив стихійних природних явищ, наприклад, удар блискавки.

Першочергова версія ґрунтується на даних, отриманих у межах розслідування, які свідчать про: недотримання правил монтажу обладнання чи систем опалення, освітлення або неправильну експлуатацію електроприладів із підвищеним ризиком займання; неналежне зберігання матеріалів чи речовин, що можуть становити пожежну небезпеку; повторювані випадки нехтування вимог пожежної безпеки, зафіксовані раніше.

Другу версію виникнення події обґрунтовують на основі таких ознак: наявність множинних вогнищ займання; чинники, які сприяли стрімкому поширенню вогню; зберігання паливних або легкозаймистих матеріалів у неналежно облаштованих місцях; існування бар'єрів, що ускладнювали оперативне проведення робіт з ліквідації пожежі; виникнення займання в секторах, де розміщувалися матеріальні цінності або важливі документи; виявлення трупа з ознаками насильницького впливу.

У третій версії обґрунтування розглядають такі ознаки: неналежне зберігання речовин, схильних до самозаймання; проведення ремонтних, електричних або газозварювальних робіт у безпосередній близькості до займистих матеріалів; недотримання технологічних і температурних умов під час зберігання або обробки вибухонебезпечних матеріалів.

Четверта версія пов'язана зі стихійними явищами природи, такими як гроза чи буря, що могли спричинити замикання дротів.

Виявлення осіб, причетних до виникнення пожежі, є доволі складним завданням. Для цього потрібно ідентифікувати всіх, хто перебував на об'єкті перед загорянням, визначити час і місце їх перебування, а також характер виконуваних робіт. Зібрані дані мають бути не лише документально оформлені, а й ретельно перевірені на достовірність.

Висновки до розділу 2

1. Під час аналізу практики розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки виявлено об’єктивні складнощі, що впливають на збирання та опрацювання документальних джерел інформації на початковому етапі, а саме серед найскладніших тактичних завдань опитані слідчі виокремили: визначення переліку необхідних документів для встановлення обставин, що підлягають доказуванню (94 %); пошук місць їх зберігання (46 %); аналіз документів, що вимагає значних зусиль (87 %) й оцінки доказового значення, що також має вагоме значення в процесуальній діяльності (71 %) (додаток А).

2. Серед обставин, які підлягають встановленню на початковому етапі розслідування порушень правил пожежної або техногенної безпеки, найспецифічнішими є обставини часу, місця та способу учинення кримінального правопорушення, причетності певної особи (осіб) до вчинення кримінального правопорушення та форми вини, виду й розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Для їх з’ясування в кримінальних провадженнях зазначеної категорії необхідно додатково опрацювати: законодавчі вимоги пожежної та техногенної безпеки, які було порушено, а також наявність ознак таких порушень у діях (бездіяльності) або рішеннях певних відповідальних осіб; причини, що зумовили ці порушення, включно з потенційними недоліками в організаційних процесах або недотриманням нормативних вимог; причиново-наслідковий зв’язок між діями (бездіяльністю) відповідальних осіб і виникненням пожежі або техногенної небезпеки з метою обґрунтування відповідальності; повноваження (компетенцію) особи чи осіб, які припускалися порушень, із визначенням їхньої вини та характеру причетності до події правопорушення; наслідки пожежі (техногенної аварії), таких як спричинення значних матеріальних збитків, шкоди здоров’ю або життю людей, що мають правове чи соціальне значення; фактори й умови, що сприяли виникненню пожежі або техногенної аварії, зокрема виявлення зовнішніх обставин, які могли вплинути на розвиток подій.

3. На початковому етапі розслідування виокремлено такі типові ситуації: надійшла інформація про факт вчинення кримінального правопорушення та спосіб його вчинення, однак особу правопорушника не встановлено; встановлено факт вчинення кримінального правопорушення, проте відомостей про спосіб його реалізації та ідентифікацію правопорушника немає. На наступному етапі можливі такі типові ситуації: пожежа або аварія є наслідком умисного підпалу або порушення норм пожежної або техногенної безпеки з боку конкретної особи; механізм розвитку пожежі або аварії та її наслідки вже встановлено, але залишаються невідомими точне місце займання, руйнування, їх причина або особи, які були причетні до події. До основних версій причин загоряння (техногенної небезпеки) належать: недбалість службових (відповідальних) осіб, що призвело до порушення вимог пожежної або техногенної безпеки; навмисні підпал або техногенна аварія (зокрема з мотивів терористичних дій, приховування інших злочинів або через інші причини); займання речовин чи матеріалів через неналежні умови їх зберігання; вплив сторонніх техногенних причин (наприклад, воєнних дій) або стихійних природних явищ (наприклад, удар блискавки).

РОЗДІЛ 3
ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПОРУШЕНЬ ВСТАНОВЛЕНИХ ЗАКОНОДАВСТВОМ ВИМОГ ПОЖЕЖНОЇ АБО ТЕХНОГЕННОЇ БЕЗПЕКИ

3.1. Огляд місця події під час розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки

Початковий етап розслідування порушень правил пожежної або техногенної безпеки передбачає огляд місця події за умов обмеженої інформації. Головна мета цієї процесуальної дії – фіксація обстановки на місці події та збирання доказової інформації для долучення до матеріалів провадження.

Своєчасний, тактично обґрунтований та всебічний огляд місця події є важливою складовою ефективного розслідування злочину, оскільки він сприяє формуванню правильних версій, належній організації процесу розслідування злочину та встановлення особи правопорушника. Цей етап проведення слідчої (розшукової) дії забезпечує можливість отримання важливих даних щодо різних обставин, які має бути доведено в межах кримінального провадження [95].

М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель, В. В. Білоус вважають, що огляд є «процесуальною дією, під час якої слідчий за участю зазначають у законі осіб виявляє, безпосередньо сприймає, досліджує, оцінює та фіксує стан, властивості й ознаки матеріальних об’єктів з метою виявлення фактичних даних, що мають значення для встановлення істини в провадженні» [116; 47].

В. П. Бахін, В. К. Весельський, Н. І. Клименко, І. І. Котюк, В. К. Лисиченко визначають огляд місця події як слідчу (розшукову) дію, мета якої полягає в «дослідженні матеріальної обстановки місця події шляхом безпосереднього її сприйняття слідчим чи іншими учасниками огляду з метою

виявлення, фіксації та вилучення слідів злочину й інших речових доказів, з'ясування механізму події, а також інших обставин, що мають значення для кримінального провадження» [11]. На думку вчених, основні завдання огляду полягають у: детальному дослідженні слідчим місця події для встановлення суті й обставин інциденту; виявленні, зборі, фіксації, попередньому аналізі й оцінці слідів і речових доказів; отриманні інформації для формування та перевірки версій щодо розслідуваної події; накопичення даних для організації контрольно-перевірочних заходів; встановлення причин та умов, які сприяли або полегшували вчинення протиправних дій [11, с. 24; 161, с. 14].

На думку В. М. Глібка, А. Л. Дуднікова, В. А. Журавля, В. О. Коновалової, Г. А. Матусовського, мета огляду місця події полягає у виявленні слідів злочину та речових доказів; з'ясуванні обставин події; висуненні версій про подію злочину та його учасників; отриманні даних про осіб, причетних до кримінального правопорушення [45, с. 217–218].

За результатами анкетування слідчих Національної поліції України встановлено, що найрезультативнішими в провадженнях цієї категорії слідчими (розшуковими) діями опитані вважають: огляд місця події (98 %); допит свідків та підозрюваних (87 %); одночасний допит двох і більше осіб (78 %).

Огляд місця події вважають невідкладною слідчою (розшуковою) дією, основна мета якої полягає у встановленні, дослідженні та фіксації обставин події кримінального правопорушення. Цей процес охоплює аналіз стану, властивостей та ознак матеріальних об'єктів, розміщених на місці події, а також пошук слідів злочину й інших даних, які в сукупності дають змогу дійти обґрунтованих висновків. Такі висновки можуть стосуватися характеру злочину, його механізму й мотивів, особи правопорушника та інших важливих обставин, що потребують доказування в разі відкриття кримінального провадження та проведення дізнання і досудового слідства [53].

Згідно з дослідженнями М. В. Салтевського, завдання огляду місця події полягають у такому: детальне дослідження слідчим місця події, визначення характеру й обставин злочину; виявлення, документування, аналіз і вилучення

матеріальних доказів; проведення їхнього дослідження з метою отримання криміналістичної інформації, яка допоможе сформувати версії щодо механізму злочину, учасників події та особи правопорушника; збір даних для організації оперативного розшуку злочинця за «гарячими слідами» й отримання інформації про фактори, що сприяли вчиненню злочину [141].

Науковці майже одностайно сходяться на думці, що основними завданнями огляду місця події є виявлення, фіксація, вилучення та дослідження матеріальних об'єктів. Виконання цих завдань спрямоване на здобуття інформації про механізм вчинення кримінального правопорушення та осіб, причетних до нього. Такий підхід до визначення завдань огляду місця події є усталеним у криміналістиці й, на нашу думку, не потребує додаткової наукової аргументації. Слід зазначити, що огляд місця події, як і будь-яка інша слідча (розшукова) дія, потребує ретельної підготовки. Належна організація такої дії, зауважує В. Г. Гончаренко, забезпечує можливість якісної її підготовки, залучення необхідних осіб для участі, планування застосування науково-технічних засобів й організації охорони за потреби. Залучення спеціалістів відповідного профілю до проведення огляду сприяє своєчасному пошуку речових доказів на значній території, встановленню кола потенційних правопорушників. Крім того, організація діяльності охоплює й елементи самоорганізації слідчого, тобто такого впорядкування його робочого процесу, яке сприятиме підвищенню ефективності його роботи, уникненню порушень і помилок [47, с. 42].

Водночас В. О. Коновалова та В. Ю. Шепітько стверджують, що тактична суть організації полягає у виборі оптимальних форм, які забезпечують оперативність і результативність у виконанні завдань, пов'язаних із розслідуванням злочинів. Зокрема, організація взаємодії сприяє ефективному виявленню доказової інформації, раціональному розподілу ресурсів й ощадливому використанню процесуальних засобів [83, с. 21].

Питання слідчих, експертних і судових помилок неодноразово розглядали вчені-криміналісти різних періодів. У теорії криміналістики не розроблено

цілісної концепції поняття слідчих помилок, що підтверджують неоднозначні тлумачення цієї категорії різними авторами. Аналіз юридичної літератури свідчить про певний суб'єктивізм у підходах до визначення поняття і сутності слідчих помилок, критеріїв співвідношення з близькими за змістом поняттями, класифікації чинників, що детермінують слідчі помилки, і засобів їх подолання.

Залишається актуальною класифікація помилок, що виникають під час проведення огляду місця події, запропонована В. І. Алєксєйчуком (2007). Вона охоплює три основні групи:

1. Недоліки фіксації. Ідеться про випадки неповного документування процесу огляду місця події в протоколі, що полягає у відмові від використання додаткових засобів фіксації. Часто немає фототаблиць, а огляд проводить особа, яка не має досвіду розслідуванням кримінальних правопорушень певної категорії.

2. Організаційні недоліки. Ця група охоплює такі проблеми, як несвоєчасне проведення огляду, недостатнє формування складу учасників процесу, ігнорування необхідності опитування осіб (свідків, потерпілих, або тих, хто виявив наслідки). Крім того, помітним є нехтування можливостями криміналістичної техніки: невідображення її застосування в протоколі чи недотримання належних методик криміналістичних перевірок (наприклад, у випадках невизначеної особи загиблого можуть бути пропущені процедури дактилоскопіювання або неповно описано зовнішність). Серед інших проблем слід виокремити несвоєчасне використання можливих джерел інформації та неналежне забезпечення охорони місця події. 3. Тактичні помилки. Охоплюють неправильне визначення меж огляду, перебільшення значення об'єктивності процесу огляду, недотримання тактичних рекомендацій щодо оформлення протоколу. У протоколах часто залишаються лише факти виявлення змін (слідів, предметів), без їх детального опису або точного зазначення місць виявлення цих об'єктів, а також координат місця події. Нерідко використовують неточні терміни для позначення деталей обстановки, характерних ознак виявлених предметів або змісту об'єктів вилучення. Додатково констатують недостатнє

звернення за допомогою фахівців, що може негативно позначитися на якості проведених процедур. Запропонована класифікація не лише дає змогу систематизувати проблеми, що виникають під час огляду місця події, а й слугує основою для розроблення ефективних методів їхнього вирішення в межах практики досудового розслідування [5].

В. Д. Безвесільний та О. Ф. Дьяченко у своїх дослідженнях розглядають питання організації огляду місця події, пов'язаного з пожежами, проте оминають увагою елементи підготовки до проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Запропоновано структурувати організаційні заходи на три групи:

1. Ознайомлення з обстановкою на місці події, що передбачає низку дій: встановлення можливих обставин, що передували виникненню пожежі; розроблення тактики огляду та заходів для її реалізації; послідовний обхід зони пожежі; визначення ключових ділянок і компонентів, що потребують ретельного огляду.

2. Безпосереднє проведення огляду місця події, до якого належать: ідентифікація осередку пожежі, характеристика пожежного навантаження та джерел займання; аналіз напрямів поширення вогню; зіставлення спостережених ознак із закономірностями розвитку пожежі; виявлення можливих несприятливих факторів на місці інциденту.

3. Заключний етап огляду місця події передбачає: вилучення речових доказів; детальну фіксацію результатів огляду. Такий підхід надає можливість систематизувати процес огляду пожежі, забезпечуючи його ефективність і відповідність поставленим завданням в умовах події [12, с.13; 67, с. 127].

Поділяємо позицію В. М. Кіцелюка, який вважає, що на місці огляду організаційні заходи передбачають оперативне видалення всіх сторонніх осіб із зони події, надання медичної допомоги постраждалим, залучення понятих, спеціалістів й оперативних працівників до процесу огляду, а також забезпечення їхньої обізнаності щодо прав та обов'язків [67].

К. О. Чаплинський у зауважує, що однією з визначальних рис підготовки до огляду місця пожежі є відсутність у слідчого органу достовірної інформації

щодо причин займання. Серед поширених версій причин пожежі розглядають навмисний підпал, недотримання правил пожежної безпеки, необережне поводження з вогнем або ж займання, спричинене природними чинниками. У зв'язку з цим на етапі підготовки до огляду слідчому необхідно передбачити максимально широкий спектр можливих сценаріїв розвитку подій. Для цієї категорії проваджень особливо важливими є фаховість слідчого та постійне вдосконалення професійного досвіду [170, с. 24].

Слід виокремити й обсяг інформації, необхідний для належної організації огляду місця пожежі або техногенної аварії: розуміння специфіки та структури злочинів, пов'язаних із пожежами або техногенними небезпеками. Це дає змогу завчасно визначити факти й об'єкти, на які слід зосередити увагу під час огляду місця події; знання особливостей діяльності слідчого й інших уповноважених осіб у процесі роботи на місці пожежі або аварії, зокрема методи і засоби огляду, а також можливі форми взаємодії між учасниками слідчої дії; інформація про спеціалістів, які можуть бути залучені для надання професійної допомоги під час огляду місця події [167 с. 47].

Отже, огляд місця події в провадженнях про пожежі або техногенні небезпеки є невідкладною слідчою (розшуковою) дією, оскільки техногенна небезпека спричиняється вибухом або підпалом, значним руйнуванням споруд, як наслідок – також виникає пожежа, тоді процес гасіння супроводжується значними пошкодженнями або знищенням об'єкта, де виникло загоряння. Застосування великих об'ємів води й інших ресурсів у процесі гасіння призводить до часткового чи повного знищення доказів, які могли б слугувати ключовими елементами в процесі розслідування. До інших проблемних аспектів обстеження місця пожежі або техногенної небезпеки належать істотні зміни обставин сцени події, пов'язані з рятувальними заходами або іншими терміновими діями, спрямованими на мінімізацію наслідків аварії. Техногенна небезпека може виникнути через виконання дій, що заборонені правилами з техногенної безпеки (відданням підлеглому розпорядження про проведення робіт і виконання окремих дій з порушенням встановлених законодавством

вимог, правил і норм техногенної безпеки, тримання небезпечних хімічних речовин на території з небезпечними об’єктами, що розташовані в міській зоні, в обсягах, які перевищують норми зберігання або накопичення, передбачені технологічними та проєктними регламентами тощо) [112].

Залежно від характеру об’єкта, що підлягає огляду, до участі в розслідуванні залучають відповідних спеціалістів, таких як інженерів-будівельників, інженерів-електриків, інженерів-хіміків тощо. Присутність їх забезпечує використання спеціалізованих знань для встановлення важливих деталей та обставин події, яку розслідують. Ключовими завданнями огляду є визначення осередку виникнення руйнування або вогню, часу та причин його появи, а також факторів, що сприяли його поширенню. Огляд спрямований на встановлення засобів підпалу, вибуху, оцінку характеру й масштабів завданої шкоди, а також інших критичних обставин, що мають важливе значення для доказування.

З отриманням повідомлення про пожежу чи техногенну аварію слідчо-оперативна група невідкладно виїжджає на місце події та встановлює характерні зони пожежі: горіння, теплового впливу та задимлення; визначає за ними особливості й форми розвитку пожежі, виявляє сліди й речові докази, що вказують на осередкові ознаки та безпосередню причину її виникнення.

Пропонується здійснювати огляд місця пожежі або техногенної аварії у два етапи: статичний (загальний) і динамічний. На етапі статичного огляду залишки конструкцій, меблів, приладів й обладнання досліджують візуально, їх детально описують у протоколі в тому вигляді, у якому вони знаходяться на момент огляду. Увагу зосереджують на термічних або хімічних ураженнях матеріалів, конструкцій і предметів, таких як закопчення, корозія, різні ступені вигоряння матеріалів, наскрізні прогари, деформації та їх спрямованість. Динамічний огляд здійснюють після завершення статичного, він передбачає покрокове розбирання шарів «пожежного або хімічного сміття». Під час цього процесу вилучають фрагменти обгорілих конструкцій та предметів, а також інші об’єкти, які можуть

мати значення для розслідування. Це дає змогу уточнити місце виникнення пожежі або техногенної аварії, її причини й інші важливі деталі [161, с. 24].

Такий підхід до розподілу стадій огляду виявляється недосконалим у разі, якщо аналіз місця події проводять ще під час пожежі або аварії, які тривають, тобто до її ліквідації. У таких ситуаціях слідчий або експерт (спеціаліст) має можливість безпосереднього спостереження за місцем виникнення первинного осередку займання, поширення хімічних речовин, вибуху або руйнування, а також за напрямками поширення вогню, хімічних речовин. Це створює умови для визначення реальної причини пожежі або аварії, аналізу слідів її розвитку, які можна виявити й зафіксувати. У такому випадку доцільно спершу застосувати динамічну стадію огляду, далі перейти до статичної, а за потреби знову повернутися до динамічного аналізу.

У криміналістичній практиці також виокремлюють розподіл стадій огляду місця пожежі або аварії на загальну й детальну [12, с. 7–8].

На етапі загального огляду вирішують питання фіксації всього, що знаходиться на місці події в післяпожежному та післяруйнівному стані. Метою цього етапу є ознайомлення з місцем події, оцінка ситуації після пожежі або техногенної аварії та визначення подальшої тактики дій. Пошкоджені конструкції не розбирають, розкопки не проводять. Фіксують загальний вигляд, визначають конфігурацію і межі зон розвитку пожежі або техногенної аварії, а також окреслюють периметр прилеглої території, зовнішніх конструкцій, дверних і віконних отворів тощо. На етапі детального огляду здійснюють аналіз зон поширення пожежі або техногенної аварії, ураховуючи її вплив на конструктивні матеріали, окремі об’єкти, тіла людей і тварин, а також визначення родової належності досліджуваних об’єктів, аналізують процеси горіння, фізико-хімічні властивості середовища займання та пожежного навантаження в зоні виникнення пожежі або техногенної аварії, а також оцінюють негативні умови чи обставини, якщо такі було виявлено. Цей процес супроводжується розбиранням конструкцій, розкопками й усуненням завалів. Слід зауважити, що детальний огляд необхідно проводити не лише в зоні

горіння. Детальне обстеження здійснюють із залученням відповідного спеціаліста або за участю експертної групи (що може охоплювати фахівців у галузях інженерно-технічної, криміналістичної, медичної експертизи тощо). На нашу думку, принципової відмінності між завданнями та змістом етапів огляду місця пожежі або техногенної аварії, окресленими вище, немає [67, с. 127].

Основним завданням слідчого на місці події є визначення її осередку: встановлення місця, де вогонь або руйнування розпочалися, і напрямків їх подальшого поширення. Здійснюють детальну фіксацію збитків, завданих унаслідок пожежі або техногенної аварії; пошкоджених предметів і частин будівлі, що зазнали впливу високої температури або деформації внаслідок дій хімічних речовин; а також слідів попелу та кіптяви, які можуть свідчити про інтенсивність горіння в окремих зонах. У межах огляду за участю спеціалістів аналізують технічний стан систем опалення, освітлення та інших комунікацій. Також документують ознаки порушення протипожежних вимог і вимог техногенної безпеки у використанні опалювального, електричного й іншого обладнання, яке потенційно могло стати джерелом займання. Попри значну руйнацію та пошкодження об’єктів унаслідок пожежі або техногенної аварії, на місці події можуть зберігатися звичні сліди людської діяльності: відбитки рук, взуття, біологічні матеріали, залишки від паління тощо. Часто ці сліди виявляють під шарами ґрунту, уламками конструкцій чи покриті кіптявою або водою. Тому вилучення предметів на місці пожежі або техногенної аварії потребує максимальної обережності, адже кіптява може приховувати папілярні відбитки. Перед тим як досліджувати конкретні сліди, важливо переконатися у відсутності зазначених вище доказів, якщо вони є, обережно їх виявити, зафіксувати та вилучити. Це необхідно тому, що під час дослідження наслідків події решта слідів може бути знищена або пошкоджена безповоротно [52].

Під час розслідування випадків пожеж, зокрема що є наслідком техногенної аварії, обов’язково здійснюють відбір зразків кіптяви, попелу, а також вилучення предметів або їх фрагментів, на яких, імовірно, могли зберегтися сліди запалювальних речовин. До таких предметів можуть належати

матеріали із залишками сумішей на основі нафтопродуктів, як-то пляшки, каністри чи їх уламки. На них також можуть бути виявлені відбитки пальців, сліди нафтопродуктів або легкозаймистих речовин. Важливим етапом є пошук спеціальних пристроїв, що могли бути використані для здійснення підпалу, а також їхніх фрагментів. У разі, якщо наслідком пожежі або техногенної аварії стали людські жертви, огляд місця події проводять за участю судово-медичного експерта. Під час цього фіксують такі деталі, як точне місцезнаходження тіла, його положення, характер і локалізація пошкоджень (наприклад, спричинених дією високих температур, обвалом конструкцій будівлі чи іншими чинниками, зокрема вогнепальні поранення). Також детально досліджують стан одягу на тілі загиблого. Огляд місця події супроводжується комплексним застосуванням засобів фото- та відеофіксації. Це передбачає орієнтувальну, оглядову, вузлову й детальну зйомку. У випадку масштабної пожежі або техногенної аварії увагу зосереджують на відеофіксації. До протоколу огляду обов'язково додають схематичний план місця події для наочності та подальшого використання в розслідуванні.

З'ясування під час огляду обставин пожежі або техногенної аварії вирізняється такими ключовими особливостями: аналіз непрямих ознак, що свідчать про вплив зон горіння, теплової дії та задимленості на матеріали й конструктивні елементи будівель чи споруд; визначення місць інтенсивного горіння та найбільшого виділення диму; ідентифікація напрямків розвитку горіння і виявленням маршрутів його поширення; встановлення моменту руйнування конструкцій, зафіксованого в певний час; локалізація осередкових ознак у їхніх виявлених формах; збирання показань, класифікованих за відповідними групами осіб (які виявили пожежу або техногенну аварію; які сповістили про надзвичайну ситуацію; які брали участь у її ліквідації до прибуття спеціалізованих підрозділів; працівників пожежної охорони – учасників гасіння; відповідальних за протипожежний стан об'єкта, матеріально відповідальних осіб; потерпілих; очевидців, які спостерігали пожежу, наслідки аварії під час її виникнення чи гасіння); оцінка ефективності використання первинних засобів

пожежогасіння, автоматичних систем виявлення та ліквідації обвалів, руйнувань і пожеж, а також систем видалення диму; місця початкового виникнення техногенної небезпеки або горіння чи задимлення, а також такі характеристики, як колір полум'я і диму; факти відключення електро- й газових мереж, розбирання та прибирання пожежного навантаження, а також елементів конструкцій; поведінка людей на об'єкті; метеорологічні умови, вид використаних засобів пожежогасіння, підтримки будівельних конструкцій, розгрібання завалів, а також послідовність і місце їх застосування.

У межах *аналізу стану об'єкта після пожежі або техногенної аварії здійснюють:* фіксацію обстановки на місці пожежі в такій послідовності та формі, у якій вона була під час огляду, і за ознаками, що визначалися під час пожежі; виявлення та вилучення речових доказів; ужиття заходів для збереження предметів і документів, вилучених під час огляду; уточнення впливу температури й задимлення на матеріали, конструкції та обладнання за непрямими ознаками; документування фактів пошкоджень, руйнувань або знищення будівель, конструкцій, матеріалів, сировини, готової продукції, майна, обладнання, транспортної техніки, а також випадків загибелі людей чи тварин; створення схем і нанесення інформації про обстановку до, під час і після пожежі. Це стосується, зокрема, геометричних розмірів зон горіння, теплового впливу, задимлення, стану пожежного навантаження, конструктивних елементів й обладнання; деталізація характеристик осередку пожежі або техногенної аварії, напрямків поширення горіння, хімічних речовин і руйнування; складання схем технологічних процесів й інженерних комунікацій; оформлення протоколів щодо відбору проб і вилучення речових доказів із зазначенням відповідних схем відбору; проведення відеофіксації та фотозйомки.

Слід розрізняти категорії «місце події» та «місце пожежі або техногенної аварії», що не завжди є тотожними. Зокрема, місце пожежі або техногенної аварії визначають як частину простору об'єкта захисту (будівля, споруда або фрагмент місцевості), де, усупереч вжитим запобіжним заходам, трапилося неконтрольоване руйнування та/або горіння. Натомість місце події охоплює

ширше поняття та включає всю ділянку, де внаслідок пожежі та/або руйнування збереглися сліди впливу вогню як на матеріальні об’єкти, так і на людей. Отже, місце події – це не лише місце пожежі та/або руйнування, а й прилегла територія в межах об’єкта охорони або навіть кількох об’єктів, на яких зафіксовано наслідки впливу пожежі або техногенної небезпеки [52; 80; 96; 146].

Спеціалісти виокремлюють низку ключових зон, що формуються під час розвитку пожежі або техногенної аварії та залишаються незмінними впродовж її перебігу. Серед цих зон виокремлюють: 1. Зону горіння: характеризується наявністю прогарів, повного вигоряння займистих матеріалів, глибоким обвуглюванням конструкцій та предметів. У межах цієї зони спостерігаються критичні деформації елементів будівель, наслідки інтенсивного термічного впливу на незаймисті конструктивні елементи споруд, а також серйозні пошкодження термічного характеру на останках живих організмів. 2. Зону тепловиділення: визначають за побічними виявами теплового впливу, що помітні на конструкційних та оздоблювальних матеріалах. Крім цього, вплив поширюється і на живі організми, зокрема людей, тварин. 3. Зону задимлення: характеризується специфічними слідами осілого диму, зокрема нашаруваннями твердих часточок (кіптяви), які осідають на поверхнях огороджувальних конструкцій та формують характерну зміну відтінку [168, с. 92].

Практика розслідування пожеж і техногенних аварій підтверджує доцільність проведення огляду не лише в зоні безпосереднього руйнування, горіння, поширення хімічних речовин, а й у суміжних зонах. Тіла загиблих осіб виявляють здебільшого не тільки в регіонах з активним полум’ям, а й у зонах теплового впливу та задимлення. Ідентифікація осередку пожежі та руйнування є вирішальним етапом, що дає змогу визначити межі ділянки з найінформативнішими слідами виникнення та розвитку пожежі або аварії. Саме в осередку можна знайти свідчення, які дають змогу з’ясувати причини загоряння та/або руйнування. Виявлення таких слідів, їх вилучення та спрямування на проведення судової пожежно-технічної експертизи стає важливим показником результативності огляду. Слід зазначити, що осередок

пожежі або техногенної аварії часто асоціюється з місцем найбільшого вигоряння та руйнування, адже така характеристика свідчить про триваліший вплив високих температур. Однак, вважають В. Д. Безвесільний та О. Ф. Дьяченко, такий підхід може спричинити хибні висновки. Це передусім актуально для ситуацій, коли осередок знаходився у місці з мінімальною кількістю займистих матеріалів, а поширення вогню відбувалося в напрямку зон зі сприятливішими умовами для горіння, що характеризуються зосередженням матеріалів із вищим тепловим потенціалом [12].

Кількість виявлених осередків пожежі або техногенної аварії відіграє ключову роль у визначенні причин виникнення займань і руйнувань. Наявність численних джерел загоряння або техногенної небезпеки, розташованих на всій площі об’єкта, є ознакою можливого підпалу або вибуху як методу ініціювання пожежі та спричинення руйнування. На противагу цьому, наявність лише одного осередку, локалізованого поблизу опалювальних приладів чи розподільних електричних щитів, свідчить про високу ймовірність порушення правил пожежної безпеки. Особливість огляду місця пожежі або техногенної небезпеки полягає в розробленні системи тактичних прийомів, спрямованих на отримання первинних даних щодо обставин, що передували пожежі або техногенній небезпеці, а також щодо пожежних і технічних характеристик об’єкта, який постраждав [80]. Ці заходи є необхідними для проведення подальших експертних досліджень. Вони охоплюють ухвалення рішення щодо призначення експертиз / досліджень спеціаліста (безпосередньо на місці події після завершення огляду) й формулювання запитань, які будуть поставлені експерту. Головною метою застосування тактичних прийомів під час огляду є виявлення характерних слідів зони горіння та/або руйнування чи поширення хімічних речовин, впливу теплової або хімічної дії та задимлення; встановлення меж й особливостей розвитку пожежі та/або руйнування; пошук ознак початкового осередку займання та шляхів поширення вогню та/або руйнування; фіксація слідів й інших речових доказів [66].

Огляд місць вибухів здійснюють з метою встановлення обставин подій, які відбулися, аналізу механізмів виникнення вибухів, виявлення, документування та вилучення речових доказів, попереднього дослідження слідів, а також визначення конструктивних характеристик вибухових пристроїв й інших аспектів, що мають значення для подальшого кримінального розслідування.

Об'єкти та сліди. Попри руйнівні наслідки пожежі або техногенної аварії, на місці події можуть зберігатися всі типові сліди людської присутності та її діяльності, зокрема: вибуховий пристрій, залишки вибухової речовини, сліди-предмети (наприклад, недопалки цигарок, сірники), сліди матеріалів і речовин – волокна, частки текстильних виробів, словесний портрет чи опис, зразки кіптяви, попелу, речі, що містять сліди нафтопродуктів.

Огляд місць техногенних аварій вирізняється низкою специфічних особливостей, серед яких: першочергове забезпечення заходів безпеки у зв'язку з можливістю наявності додаткових вибухових пристроїв; значні площа дослідження та кількість слідів, зокрема фрагменти вибухових пристроїв; необхідність паралельно здійснювати аварійно-рятувальні роботи зі збереженням криміналістично значущих слідів; ризик швидкого зникнення або трансформації слідів вибуху в інші хімічні сполуки через їх нестійкий характер; специфічні вимоги до транспортування та зберігання вилучених потенційно вибухонебезпечних матеріальних доказів.

Цілком аргументовано пропонує К. В. Вишневецький застосовувати спеціалізовані технічні засоби для підвищення ефективності огляду місця події, передусім у ситуаціях, що включають вибухи, спричинені пожежею, або за умови підозри на наявність вибухових пристроїв. Серед таких засобів доцільно використовувати газоаналізатори, комплекси спеціального інструменту для роботи зі слідами вибухів, переносні рентгено-телевізійні системи, а також стаціонарні рентгенівські установки [88, с. 61–62].

На наш погляд, занесення до протоколу огляду місця події інформації про використані засоби пожежогасіння та зупинення хімічними реактивами реакцій речовин згубної дії дасть змогу врахувати можливі зміни хімічних і фізичних

властивостей предметів, вилучених із місця події. Своєю чергою під час проведення пожежно-технічної експертизи сприятиме коригуванню експертних висновків, що забезпечить об'єктивність розслідування. Загалом на етапі початкового розслідування порушень правил пожежної або техногенної безпеки, коли слідча ситуація ще може бути недостатньо зрозумілою для слідчого, доцільно рекомендувати спрямувати увагу на збереженні та зборі максимального обсягу матеріалів для подальших експертних досліджень. Особливість розслідування таких порушень полягає в необхідності призначення значної кількості судових експертиз, що потребує ретельного підходу ще на початкових стадіях роботи.

Перед початком безпосереднього огляду слідчому необхідно провести бесіду з керівником гасіння пожежі та його учасниками, щоб з'ясувати ймовірне місце займання або встановлення зв'язку з виникненням техногенної небезпеки. Важливо, щоб перед початком огляду слідчий мав попередню інформацію про подію: найімовірніше місце займання або руйнування, час початку, осіб, які виявили чи повідомили про пожежу або техногенну небезпеку, час прибуття перших рятувальників, засоби гасіння, місця виявлення загиблих та інші важливі для розслідування аспекти. Ці початкові дані, отримані неформальним шляхом, стануть основою для слідства у формуванні версій події.

У разі наявності на *місці пожежі (техногенної аварії) вибухового пристрою (слідів вибуху)* під час огляду має бути виконано такі завдання: документування місця виявлення вибухонебезпечного об'єкта й аналіз його поточного стану, зокрема позиції рухомих складових і частин пристрою з урахуванням усіх пошкоджень і змін, внесених фахівцями або іншими особами до початку огляду; дослідження загальної конструкції вибухонебезпечного пристрою, а також аналіз і фіксація загальних та специфічних характеристик матеріалів, хімічних речовин й елементів, які використовували під час його виготовлення; виявлення, документування, вилучення та збереження слідів, серед яких можуть бути природні й техногенні мікрочастинки, текстильні волокна, людське волосся, рослинні фрагменти, а також інші мікрооб'єкти, що

можуть знаходитися на деталях пристрою, вибухових речовинах або навколишніх предметах. У процесі огляду місця події слід отримати максимум інформації про природу вибуху, можливий тип вибухового пристрою, особливості його конструкції, метод виготовлення, масу заряду вибухової речовини, спосіб активації вибуху й механізму функціонування пристрою. Також визначають інші пошукові характеристики, що сприяють ідентифікації винних осіб і розкриттю злочину.

Слід також ураховувати, що ефективність огляду місця вибуху залежить від таких факторів: наявності достатньої кількості техніко-криміналістичних інструментів і спеціального обладнання, яке необхідне для виявлення, дистанційного знешкодження чи знищення вибухових пристроїв, а також засобів їх локалізації для запобігання раптовому вибуху; кількості кваліфікованих фахівців-вибухотехніків, які мають відповідну підготовку як у професійному, так і психологічному аспектах; оперативного отримання актуальної інформації про зміни в обстановці, координації пропозицій вибухотехніків щодо їхньої подальшої роботи й визначення конкретного часу для реалізації практичних дій.

Питання забезпечення належного складу учасників огляду місця пожежі або техногенної небезпеки є критично важливим, передусім з огляду на те, що проведення такого огляду може вимагати залучення спеціальних знань, якими слідчий не завжди володіє.

Спеціаліст-криміналіст, який бере участь в огляді місця події, виконує значний обсяг роботи. Його завдання охоплюють фото- та відеофіксацію місця події, виявлення та вилучення матеріальних об’єктів зі слідовою інформацією, їх упаковку, проведення експрес-аналізу вилучених об’єктів за необхідності, допомогу слідчому в описі предметів у протоколі, а також моделювання механізму вчинення злочину на основі отриманих даних. Однак через різноманітність слідів злочину (трасологічних, біологічних, запахових тощо) і комплексний характер виконуваних завдань, спеціаліст-криміналіст не здатний ефективно впоратися з усією роботою самостійно [119]. Ми поділяємо думку, яку обстоює І. В. Пиріг, що, з огляду на процес диференціації знань у галузях

науки й техніки, а також висновки проведених досліджень, які підтверджують неможливість усебічного охоплення криміналістичних знань й експертиз єдиним фахівцем, до огляду місця події доцільно залучати команду спеціалістів з різних вузькопрофільних напрямів відповідно до їхньої компетенції [120].

У межах організації як первинних, так і подальших дій під час огляду необхідно ретельно визначити коло осіб, які братимуть участь у цій процесуальній дії. Крім стандартних учасників слідчої процедури, огляд місця пожежі потребує залучення фахівців різного профілю. Зокрема, до учасників огляду необхідно включати представників адміністрації установи, де відбулася надзвичайна ситуація, пожежно-технічного експерта, експерта-хіміка, судового медика, судово-ветеринарного спеціаліста (у разі загибелі тварин), а також інспектора-кінолога. Залежно від специфіки обставин і ситуацій слідчий може також залучати спеціалістів з різних галузей знань на власний розсуд. Серед таких фахівців можуть бути електротехніки, що надають допомогу в огляді електрообладнання та електричних мереж; геодезисти, які виконують масштабну зйомку об’єкта значних розмірів; товарознавці для оцінювання стану промислових чи продовольчих товарів, пошкоджених вогнем, або хімічними речовинами; будівельники, здатні ідентифікувати конструкційні дефекти приміщення, що сприяли виникненню або поширенню пожежі; хіміки, які проводять аналіз на наявність слідів легкозаймистих речовин і матеріалів та наявність інших небезпечних хімічних речовин. Крім того, можуть залучати й інших фахівців залежно від специфіки криміналістичної задачі та необхідності використання їхніх спеціальних знань.

Відповідно до розподілу обов’язків між спеціалістом-криміналістом, паралельно здійснюють комплекс заходів, зокрема: фіксацію слідів, що були виявлені; створення загальної схеми місця події з нанесенням на неї знайдених слідів; збирання та пакування речових доказів, включаючи зовнішній шар ґрунту або інших матеріалів, які могли бути викинуті вибухом, а також відбір контрольних зразків ґрунту; виконання робіт із збору водних й ацетонових змивів кіптяви з поверхонь, що містять сліди вибухової речовини, з подальшим

герметичним пакуванням; визначення геометричних параметрів вирви чи руйнувань конструкцій; допомога слідчому у формулюванні запитань для постанови про проведення вибухотехнічної, хімічної та пожежно-технічної експертиз, а також підготовка переліку використаних технічних засобів; урегулювання питань стосовно отримання від слідчого офіційного рішення щодо призначення експертиз і передання речових доказів; організація збору й обслуговування обладнання та майна, яке було залучено під час огляду місця події.

Під час пакування компонентів вибухового пристрою необхідно суворо дотримуватися встановлених правил і норм безпеки. Це включає роздільну упаковку, транспортування та окреме зберігання вибухових речовин, вибухонебезпечних і легкозаймистих матеріалів, а також усіх типів засобів ініціювання та передачі ініціюючого імпульсу. Вилучену з вибухового пристрою вибухову речовину упаковують у поліетиленовий пакет, який потім поміщають у картонну коробку відповідного розміру. На верхній частині коробки зазначають пояснювальний напис, що засвідчують підписами слідчий, поняті й інші особи, залучені до процесуальної дії. Коробку опечатують, а її подальше зберігання здійснюється окремо від інших об’єктів, щоб уникнути небажаних ризиків. Аналогічно проводять пакування засобів ініціювання. Передусім електродетонатор від’єднують від вибухового пристрою для забезпечення належного рівня безпеки. Після цього оголюють його проводи, зачищають кінці, скручують їх між собою і закріплюють на корпусі детонатора за допомогою ізоляційної стрічки. Детонатор потім розміщують у поліетиленовому пакеті, який вкладають у картонну коробку необхідного розміру між шарами вати чи іншого амортизаційного матеріалу. На верхню поверхню коробки також наносять відповідні написи з метою ідентифікації.

Спеціалізовані знання використовують для виявлення, фіксації та вилучення матеріальних об’єктів, які містять слідову інформацію про вчинене правопорушення. Вони також необхідні для загальної оцінки обстановки на місці події, визначення часу й обставин виникнення ознак правопорушення, аналізу їх

розташування тощо, що може дати уявлення про механізм події загалом. З огляду на те, що огляд місця події часто є початковою слідчою або розшуковою дією, його ефективність, яка впливає на успіх подальшого розслідування, залежить від застосування спеціальних знань, поєднаних із сучасними науково-технічними засобами [119].

Останніми роками використання технологій штучного інтелекту в діяльності правоохоронних органів стало надзвичайно актуальним. Це пов'язано насамперед із необхідністю протидіяти злочинцям, які дедалі активніше застосовують передові інноваційні технології та досягнення четвертої промислової революції, такі як блокчейн, дрони, робототехніка тощо [175]. Сучасні технології відкривають можливості для вирішення складних питань, що виникають у процесі розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із порушенням вимог пожежної або техногенної безпеки, встановлених законодавством. Штучний інтелект можна визначити як систему, яка діє раціонально, з огляду на аналіз довкілля та прийняття доволі автономних рішень задля досягнення поставленої мети [181, с. 203]. В Австралії поліція активно застосовує портативний 3D-сканер Zebedee, який забезпечує надзвичайно точне та швидке вимірювання. Пристрій здатний виконувати до 40 тис. замірів відстаней за секунду. За словами представників правоохоронних органів, завдяки Zebedee можна створити тривимірну карту місця злочину всього за 20 хв, значно пришвидшуючи проведення розслідувань. Особливість сканера полягає в його автономності – він не потребує GPS і може бути використаний як у приміщеннях, так і на складних природних поверхнях. Ця технологія має важливі переваги: вона дає змогу мінімізувати втручання в місце злочину, економити час і досліджувати важкодоступні ділянки, зокрема круті схили й обмежені простори [14; 57].

Каліфорнійські пожежники активно застосовують штучний інтелект для аналізу відеозаписів із мережі, що охоплює понад 1000 камер, стратегічно розташованих у всьому штаті. Завдяки цьому технологічному рішенню система автоматично виявляє осередки пожеж й оперативно повідомляє служби

реагування. Платформа, створена інженерами Каліфорнійського університету в Сан-Дієго у співпраці з DigitalPath, оснащена 1038 камерами, встановленими державними організаціями й енергетичними компаніями. Ці камери мають можливість обертання на 360 градусів, що значно розширює їх функціональні можливості [64]. У межах попередження та профілактики кримінальних правопорушень дедалі частіше залучають передові технології, зокрема штучний інтелект [104, с. 134–138]. Одним із сучасних рішень у цій сфері є впровадження інтелектуальних систем безпеки, які використовують різноманітні пристрої збору даних, такі як високотехнологічні відеокамери. Завдяки штучному інтелекту такі камери здатні ідентифікувати людей, транспортні засоби, зброю і навіть аналізувати підозрілу поведінку. Наприклад, компанія Coban Technologies презентувала оновлену версію смарт-камер для поліцейських автомобілів. Ці пристрої працюють значно швидше, ніж люди, дозволяючи оперативно розпізнавати перехожих, водіїв та інші транспортні засоби, а також виявляти потенційну небезпеку. У майбутньому компанія планує створити масштабовану платформу, яка дасть змогу стороннім розробникам удосконалювати функціонал камер. Зокрема, можна буде інтегрувати додатки для розпізнавання зброї чи інших загроз. В умовах сьогодення камери Coban Technologies ідентифікують об’єкти лише на записаному відео, проте представники компанії повідомили, що в перспективі пристрої зможуть аналізувати людську поведінку в реальному часі безпосередньо на вулицях. Поліцейські автомобілі отримають повноцінний 360-градусний огляд завдяки шести встановленим камерам. Україна також продовжує світові тенденції. Нині використовують програмне забезпечення «Касандра» з елементами штучного інтелекту. Ця система аналізує ризик повторного правопорушення конкретним злочинцем, що сприяє ефективнішому попередженню кримінальних дій. Застосування штучного інтелекту у сфері безпеки та профілактики злочинів є доволі перспективним напрямом, що відкриває нові можливості для забезпечення правопорядку й захисту громадян [22, с. 85; 174, с. 134–138].

Розроблення правового регулювання використання технологій штучного інтелекту відбувається значно повільніше, порівняно зі стрімким розвитком цифрових технологій, які поступово охоплюють усі сфери суспільного життя [179]. У зв'язку із цим контроль за створенням і використанням ШІ слід здійснювати не лише через технічне регулювання, що охоплює вимоги, технічні стандарти, регламенти, оцінку відповідності та контроль за дотриманням етичних стандартів, а й шляхом упровадження комплексного законодавства [117, с. 68–78].

Ми поділяємо погляди вчених В. М. Шевчука та В. Є Хаустова, що необхідно враховувати сучасні тенденції розвитку криміналістики, пов'язані з формуванням нових напрямів цієї науки. Це надає можливість значно підвищити її роль і прикладне значення в забезпеченні пожежної і техногенної безпеки. За таких умов сучасна парадигма криміналістики має бути спрямована на створення і розвиток нових галузей, таких як цифрова криміналістика, а також упровадження професії цифрового криміналіста [162].

Практичною реалізацією новітніх цифрових технологій у криміналістичну роботу є впровадження в діяльність правоохоронних органів БпЛА (безпілотних літальних апаратів). Використання БпЛА виключає для їх фахівців та інших учасників криміналістичних дій ризики нещасних випадків через пожежу, вибухи, небезпеку травмування чи загибелі. Сучасні безпілотні літальні апарати оснащують камерами фото-, відеофіксації або відеоспостереження, а також сканерами, мультиспекторними камерами, тепловізорами, ретрансляторами телерадіосигналами, далекомірами тощо [24 с. 4]. Для огляду місця події під час виникнення пожежі або аварії як наслідків порушення встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки, на нашу думку, доцільно використовувати такі сучасні криміналістичні засоби огляду. Завдяки БпЛА слідчий чи інший фахівець не перебувають особисто на місці події, а знаходяться на безпечній відстані. Під час пожежі або аварії (пожежі, яка може бути результатом аварії через виникнення техногенної небезпеки), перебуваючи в безпечному місці, фахівець безпілотного апаратного комплексу має

можливість здійснити огляд місця події та дорозвідку як у забудові, так і у високій будівлі чи будівлях, або значною за площею подією, використовуючи криміналістичні методи, орієнтуючу, оглядову, вузлову та детальну відеозйомку, а також тепловізійне обладнання.

Тож не тільки за допомогою спеціального лазерного сканера можливо провести 3D моделювання площі місця події, реконструкції місцевості. У сучасних БпЛА є камери з високою розподільною здатністю, що мають систему з глобальним позиціюванням й автоматичним контролем висоти та управління. За допомогою БпЛА можна здійснити 3D моделювання площі місцевості пожежі та/або аварії, оскільки пожежа може бути результатом техногенної небезпеки. Під час проведення огляду місця події, складання 3D моделі надає можливість слідчому об’єктивніше й точніше оцінити подію кримінального правопорушення та сформувати найімовірніші слідчі версії.

3.2. Допит під час розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки

Допит є слідчою (розшуковою) дією, спрямованою на отримання свідчень від людини, яка має інформацію, важливу для розслідування кримінального правопорушення [18, с. 469].

Як один із найпоширеніших процесуальних способів отримання інформації, на основі якої встановлюють та підтверджують факти й обставини, що мають значення для доказування, специфіка допитів полягає в спрямованості на виявлення і документування слідів кримінального правопорушення у вигляді ідеальних суб’єктивних образів, які сформувалися в пам’яті очевидців й учасників події. Хоча сліди матеріального характеру є важливими, слід ураховувати, що процес отримання ідеальних образів та їх відтворення у формі показань потребує значних зусиль і витрат часу [41, с. 52].

Під час проведення допиту слідчий застосовує тактичні прийоми, розроблені криміналістикою та апробовані слідчою практикою, схиляє особу дати показання про відомі опосередковано або безпосередньо обставини, що пов'язані з подією, яку розслідують, дати щодо них показання, слідчий вислуховує повідомлену інформацію та фіксує її відповідно до закону для того, щоб використати її як доказ [158, с. 76].

Одна з характерних рис проведення допиту в межах розслідування порушень норм законодавства щодо пожежної або техногенної безпеки полягає в тому, що коло осіб, яких можна допитати, є доволі широким і різноманітним: свідки, які виявили та повідомили про пожежу або техногенну аварію; ті, хто перебував на об'єкті до її виникнення; очевидці пожежі, її виникнення, гасіння та наслідків пожежі або іншої надзвичайної події; відповідальні за забезпечення безпеки на об'єкті, а також керівник об'єкта (або представники адміністрації); керівники й учасники гасіння пожежі з числа працівників пожежних підрозділів; постраждалі. Залежно від конкретних обставин справи для допитів з метою з'ясування фактів про порушення вимог пожежної або техногенної безпеки можуть залучати й інших свідків.

Судовий медик надає інформацію щодо обставин, за яких було виявлено трупи, місць їх знаходження, слідів, які підтверджують прижиттєве отримання ушкоджень, можливі причини смерті та вплив шкідливих факторів, спричинених пожежею або техногенною небезпекою. Фахівці з пожежної та техногенної безпеки визначають імовірну причину виникнення пожежі, спосіб її ініціювання, осередок загоряння та напрямок поширення полум'я. Вони також надають інформацію про сліди, які можуть свідчити про підпал, і технічні засоби, використані для виявлення, вилучення та фіксації доказів пожежі. Співробітники Державної служби України з надзвичайних ситуацій повідомляють про дотримання протипожежних норм на об'єкті, де виникла пожежа, виявлені порушення під час перевірок відповідності пожежній безпеці, а також про приписи, видані керівництву установи для усунення цих недоліків. Експерти-криміналісти розглядають потенційні підроблення в пожежно-технічній

документації організації, яка постраждала від пожежі, й інші можливі порушення.

Під час допитів слід уточнити таку інформацію:

1) щодо обставин виявлення пожежі або техногенної небезпеки: коли та звідки свідки побачили полум'я, дим або інші вияви пожежі; у якому саме місці об'єкта спостерігалося найсуттєвіше горіння; де саме були помітні ознаки займання; хто саме і в який час виявив пожежу; який вигляд мав дим (колір, густота) і який запах супроводжував його; чи можна було відчути запахи, які є незвичними або нехарактерними для об'єкта; з яких місць і в яких напрямках вогонь поширювався під час виявлення пожежі, а також через які конструкції та матеріали це відбувалося; чи були помічені під час загоряння сторонні особи на місці події; чи спостерігалися на момент виявлення пожежі ознаки аварійного режиму роботи електрообладнання, такі як «миготіння» світла, іскри або інші явища;

2) інформація про обставини, що передували загорянню: хто перебував у приміщенні до початку пожежі або техногенної аварії та чим займався; які саме предмети, обладнання, речі, тварини перебували в приміщенні, у якій кількості та де саме; чи спостерігалися ознаки можливого самозаймання до моменту виникнення пожежі або техногенної аварії, коли і хто це виявив, за яких умов; у якому протипожежному стані перебував об'єкт на момент загоряння, які порушення норм і правил пожежної або техногенної безпеки були допущені та в чому вони полягали;

3) дані щодо особливостей розвитку пожежі: місце поширення вогню (край, сторона); форма розвитку пожежі (тління чи активне полум'я); час, особа, засіб і локація початку процесу гасіння пожежі, а також опис перебігу дій; інформація про об'єкти, що горіли, зокрема про матеріали, предмети або речовини, які були цілком знищені вогнем, а також про те, що вдалося врятувати [12].

Для отримання максимально достовірної інформації про обставини виникнення пожежі або техногенної аварії, передусім у випадках, коли свідки

перебувають у стані сильного емоційного стресу й можуть бути схильними до перекручення чи перебільшення фактів, доцільно застосувати такі заходи:

– прагнути отримати від свідків якомога детальніший опис подій, зокрема момент, коли було вперше помічено запах горілого, вогонь або дим. Необхідно з'ясувати особливості полум'я: його колір, розміри зони горіння чи конкретного факелу;

– уточнити позицію свідка під час моменту спостереження за подіями. Рекомендовано залучити свідків до створення схеми місцевості з відображенням їхнього місцезнаходження та ділянок, з яких вони спостерігали явища;

– встановити точний час виявлення всіх визначальних явищ з бажаною прив'язкою цих моментів до інших значущих подій чи ситуацій. Дотримання цих кроків дасть змогу з мінімізацією суб'єктивного викривлення отримати об'єктивнішу й точну реконструкцію обставин інциденту [151; 173].

Успішне проведення допиту безпосередньо залежить від ретельної підготовки. Під час підготовки до допиту підозрюваного важливо отримати якомога більше інформації про його особистість, зв'язки, стосунки з потерпілими, а також про його поведінку до, під час і після пожежі.

К. О. Чаплинський запропонував підготовку до слідчої (розшукової) дії допиту диференціювати на три рівні: пізнавальний (вивчення матеріалів кримінального провадження та особи зловмисника, а також ознайомлення з оперативно-розшуковою інформацією); прогностичний (встановлення низки осіб, яких необхідно допитати, та послідовності їх проведення); синтезуючий (вибір місця та часу проведення допиту, способу виклику, складання плану слідчої (розшукової) дії). Учений зазначає, що підготовка до допиту передбачає не тільки зазначені рівні, а й: визначення тактичних прийомів, які буде доцільно застосовувати під час проведення допиту; визначення науково-технічних засобів, необхідних для фіксації допиту, а також їх підготовку; визначення всіх учасників для проведення допиту; забезпечення придатних і зручних умов, можливостей проведення допиту, необхідність гарантування безпеки для його учасників; ознайомлення зі спеціальною літературою чи використання

спеціальних, вузькопрофільних знань фахівців (спеціалістів); планування допиту [170, с. 143–144].

Необхідно скласти план допиту, щоб відповідно до наявних даних формулювати питання, у яких буде відображено всі обставини, які підлягають з'ясуванню. Заздалегідь продумані питання дадуть змогу повніше з'ясувати обставини кримінального правопорушення. Характер запитань, які пропонують допитуваним у провадженнях про порушення встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки, диференційовано залежно від характеру події. Слідчому доцільно ознайомитися з відповідною літературою технічного напряму про класифікацію типів техногенних джерел підвищеної небезпеки (додаток Е3), відповідними настановами, інструкціями, правилами. У низці випадків під час допиту доцільно залучати відповідних спеціалістів. За результатами проведеного анкетування слідчих серед складнощів, що виникають під час опрацювання документальних джерел інформації на початковому етапі розслідування порушень вимог пожежної або техногенної безпеки, опитані віднесли визначення переліку необхідних документів для встановлення обставин, що підлягають доказуванню (94 %); аналіз документів, що вимагає значних зусиль (87 %); оцінка їх доказового значення (71 %); встановлення місць їх зберігання (46 %).

Ретельна підготовка необхідна під час допиту осіб, які відповідальні за протипожежний стан на об'єкті. Перед проведенням допиту таких осіб слідчому доцільно ознайомитися з необхідною службовою документацією: наказами, інструкціями, а також заходами техногенної безпеки, що мають бути відображені в посадових інструкціях (додаток Е), книгами обліку проведення інструктажів зі знання правил протипожежної та техногенної безпеки, приписами інспекції Держпожежнагляду. Бажано залучати до підготовки та проведення допитів фахівців Держпожежнагляду й інших спеціалістів для надання кваліфікованої допомоги [65, с. 161].

Слідчому необхідно пам'ятати, що інформація, отримана під час допитів, нерідко стає основою для проведення подальших експертних досліджень. Через

брак спеціалізованих знань слідчі часто витрачають чимало часу й зусиль на збір даних, які не стосуються експертного аналізу та які не використовують фахівці. Це інколи навіть ускладнює процес дослідження. Тому для збирання даних про розвиток пожежі доцільно звертатися насамперед до керівника гасіння пожежі. Підрозділ ДСНС, виконуючи свої обов'язки, першим прибуває на місце події, фіксує та оцінює обстановку, спостерігає динаміку розвитку пожежі та проводить її ліквідацію. Керівник цього підрозділу як експерт у сфері пожежної охорони в процесі гасіння пожежі отримує та аналізує інформацію щодо масштабів горіння, впливу небезпечних факторів пожежі, стану інженерно-технічного обладнання тощо.

Як спеціалістів під час допиту потерпілих доцільно залучати спеціалістів-психологів [66, с. 164]. Слід ураховувати екстремальну ситуацію та сильне емоційне хвилювання допитуваної особи. Показання свідків і потерпілих можуть бути односторонньої спрямованості та фрагментарно відображати події, які відбулися. Дія надвисоких температур, втрата майна, можливо, близьких людей чинить певний вплив на психологічний стан учасників надзвичайної ситуації, що спричиняє не лише розгубленість, а й сильне нервове потрясіння (шоковий стан).

Найбільшу об'єктивність, інформативність і достовірність мають здебільшого *показання свідків*, що отримані безпосередньо після початку розслідування, тобто одразу після ліквідації пожежі. Ці свідчення здебільшого стосуються обставин, пов'язаних із виникненням, виявленням і розвитком пожежі. Проте вибір тактичних методів проведення допиту в таких випадках часто залежить від психологічного стану допитуваних. Ситуація пожежної або техногенної небезпеки супроводжується сильними психоемоційними реакціями, які можуть впливати на здатність людини логічно мислити й об'єктивно оцінювати події. З огляду на це, допит осіб у стані сильного емоційного потрясіння бажано відкласти на пізніший час. Якщо ж це неможливо, слід обмежитися отриманням лише тієї інформації, яка необхідна для виконання невідкладних слідчих або негласних слідчих (розшукових) дій. Повне й детальне

встановлення обставин пожежі доцільно забезпечити під час подальших чи повторних допитів.

Якщо через певні обставини свідків не вдалося допитати одразу після ліквідації пожежі або аварії, надалі рекомендується проводити допит безпосередньо на місці події. Це є різновидом допиту, що використовує асоціативні зв'язки, оскільки повторне перебування в тій самій обстановці сприятиме відновленню інформації в пам'яті свідків про події, які сталися [21, с. 10].

У разі потреби повторного допиту через певний проміжок часу найефективнішим підходом є використання методів, схожих на допит на місці події. Зокрема, це передбачає надання допитуваному можливості вдруге сприймати предмети, безпосередньо пов'язані з обставинами, що становлять інтерес для слідства. Такі об'єкти можуть слугувати своєрідними стимуляторами для відновлення в пам'яті забутих фактів: їхній вигляд може викликати асоціації, пов'язані з цими об'єктами, що своєю чергою сприятиме згадуванню потрібної інформації. З аналогічною метою може бути запропоновано створення допитуваним графічного зображення конкретної ситуації. Процес формування схеми, плану, креслення чи малюнка здатний активізувати певні асоціації, які допоможуть відтворити в пам'яті необхідні обставини.

З метою встановлення з допитуваним психологічного контакту не слід обмежуватися тематикою питань щодо обставин розслідування надзвичайної події, до прикладу, можливо обговорити інші, сторонні питання: про родичів, освіту, професію, спеціалізацію, громадську діяльність тощо. Тема розмови залежить від особливостей особистості допитуваного та його психологічного стану. Необхідно поглибити одну за одною кілька тем, які найприємніші та прийнятні для допитуваного [158].

Оскільки порушення встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки в більшості випадків не кваліфікують як умисний злочин, а це підтверджує практика розслідування таких проваджень, встановлення психологічного контакту з допитуваними зазвичай не спричиняє складнощів.

Проте важливо врахувати, що серед допитуваних можуть бути зацікавлені особи, чиї свідчення можуть виявитися недостовірними. У таких ситуаціях завдання слідчого полягає в з'ясуванні причин і мотивів, які спонукали особу надавати неправдиву інформацію, викритті її в брехні й отриманні правдивих показань. Серед зацікавлених осіб, яких допитують як свідків у справах щодо порушення норм пожежної або техногенної безпеки, часто виявляються керівники організацій або їх заступники, якщо в штаті компанії є відповідальна особа за дотримання цих норм. Практика засвідчує, що статус таких осіб у більшості випадків змінюється на статус обвинувачених. Основна лінія захисту підозрюваних у цій категорії справ здебільшого зводиться до звинувачення інших осіб, які разом з ними працюють або проживають. Проте першочерговою тактикою має бути допит керівника об'єкта. Закон покладає відповідальність за дотримання пожежної або техногенної безпеки саме на нього, і він має повну інформацію про технічні характеристики об'єкта, а також про працівників, відповідальних за пожежну або техногенну безпеку згідно з нормативною документацією.

Допит підозрюваного залежить від обставин затримання та попередніх слідчих дій, що визначають його специфіку. У випадку затримання на місці події слід з'ясувати, чому підозрюваний перебував там, які дії виконував, з якою метою, як він пов'язаний з об'єктом події, а також які відносини має з особами, які проживають або працюють на цьому об'єкті. Слід довідатися, чи не висловлював він погроз щодо підпалу, порушення норм техногенної безпеки чи його дії не є виявом помсти, і будь-які інші обставини, що можуть мати значення. Крім того, підозрюваний має надати пояснення щодо своєї поведінки, зокрема присутності на місці події, можливої втечі, походження слідів пальної рідини на одязі, обпалень на тілі тощо. У межах допиту детально уточнюють дії підозрюваного та перебіг подій перед пожежею або аварією: де він перебував, з ким спілкувався, коли й куди рушив, хто і в який час його бачив. Увагу зосереджують на подіях у момент пожежі або техногенної небезпеки: чому він перебував у певному місці, які мав при собі інструменти або предмети й де вони

зараз знаходяться. Якщо допит проводять через певний час після злочину, обов'язково використовують уже зібрані докази для отримання точних свідчень і перевірки правдивості його слів. Щодо проведення тактики допиту підозрюваного у вчиненні порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки ми цілком поділяємо думку М. Л. Цимбала, що її має вибудовувати слідчий залежно від об'єкта пожежі або аварії, індивідуально, з огляду на ставлення підозрюваного до цього об'єкта або до осіб, які проживають або працюють у ньому. Також тактику допиту підозрюваного визначають причинами його затримання. Тому слідчий, проводячи підготовку до такої слідчої (розшукової) дії, повинен провести аналіз наявних матеріалів і доказів, отриманих за результатами проведення оперативно-розшукових дій, й окреслити низку послідовно та логічно складених питань, які необхідно з'ясувати [168, с. 114].

На думку В. В. Колеснікова, тактику допиту підозрюваного визначають через наявність доказів, а також інших відомостей, які слугують підставами для підозри у вчиненні кримінального правопорушення, мірою доведення його ролі й участі в учиненому кримінальному правопорушенні, його відносинами з іншими учасниками кримінального провадження [80, с. 16].

Своєю чергою К. Ю. Бобрик і М. Ф. Сокиран зазначають, що «вибір тактичного прийому допиту підозрюваного під час розслідування кримінальних проваджень має ґрунтуватися на оцінці особистісної специфіки допитуваного, обставин злочину й обстановки допиту» [17, с. 173].

За результатами здійсненого опитування слідчих встановлено, що тактика допиту підозрюваного залежить від таких обставин: характеристики об'єкта пожежі (54 %); ставлення допитуваного до цього об'єкта або до осіб, які проживають чи працюють у ньому (88 %); наявності доказової інформації, яка визначає ступінь участі й роль підозрюваного в учиненні злочину (95 %); підстав та умов затримання підозрюваного (90 %); його психоемоційного стану (92 %).

Одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб (ч. 9. ст. 224 КПК України) проводять за наявності істотних розбіжностей у показаннях раніше

допитаних осіб, якщо причини таких розбіжностей неможливо встановити, проводячи інші слідчі (розшукові) дії, зокрема повторний чи додатковий допит. У законі не уточнено, які ж розбіжності, а також їх причини в показаннях осіб, що були раніше допитані, можна буде з'ясувати.

Слідчий приймає рішення про проведення одночасного допиту, керуючись комплексною оцінкою слідчої ситуації, норм кримінального процесуального законодавства, можливий тактичний ризик. У межах підготовки до цієї слідчої (розшукової) дії слідчий має здійснити кілька важливих дій: по-перше, проводить ретельний аналіз доказів, які були зібрані на початковому етапі розслідування, і визначає перелік основних питань для обговорення; по-друге, досліджує показання вже допитаних осіб, з якими буде проведено одночасний допит (чи знають особи одна одну і в яких стосунках перебувають між собою); по-третє, обирає відповідну тактику допиту, здійснює підготовку доказів, що можуть бути застосовані для з'ясування причин розбіжностей у показаннях допитуваних.

Причинами розбіжностей у показаннях уже допитаних осіб можуть бути: завідомо неправдиві показання (обмова або самообмова); досвід протиправної діяльності допитуваного; різна оцінка характеру події учасниками одночасного допиту; відмінність у сприйнятті через психофізіологічні відмінності. Під час одночасного допиту осіб, у показаннях яких є розбіжності, бажано не лише усунути розбіжності, а й з'ясувати їх причини, а також отримати раніше не відомі відомості, факти про умови, що могли сприяти виникненню пожежі або техногенної небезпеки. Відомості, які надає допитуваний, ретельно зіставляють з наявними доказами для визначення їхньої достовірності й узгодженості. Слідчий пропонує особам, яких викликали на одночасний допит, давати почергово показання про обставини, для встановлення яких проводять цю слідчу (розшукову) дію. З тактичних міркувань доцільніше передусім допитати особу, яка, на думку слідчого, надала правдиві показання, а вже згодом відібрати показання в особи, яка їх заперечувала. Оголошувати показання учасників, надані ними на попередніх допитах, доцільно вже після проведення одночасного

допиту. У разі встановлення неправди, замовчування вагомих обставин будь-ким з допитуваних, доцільно з'ясувати мотиви таких дій і зробити спробу їх подолати, а саме: надати роз'яснення важливості щиросердного зізнання; оголосити ймовірно правдиві показання одного з учасників одночасного допиту; у ключовий момент представити докази, що підтверджують позицію одного з учасників, зокрема значущі фрагменти експертних висновків, зокрема висновків пожежно-технічної та судово-хімічної експертиз, а також результати інших досліджень.

Після поставлених слідчим запитань, відповідно до ч. 9 ст. 224 КПК України, «особи, які беруть участь у допиті, їх захисники чи представники мають право ставити одна одній запитання, що стосуються предмета допиту» [90]. У разі виявлення психологічного впливу одного з учасників на іншого допитуваного з метою схилити його до зміни показань, які були раніше надані, провокуючи до надання неправдивих показань, доцільно, не зволікаючи, зупинити такі дії, за необхідності – припинити одночасний допит. Під час одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб необхідним є безперервне спостереження за діями, рухами, реакціями допитуваних, щоб не допустити неконтрольованого контакту між особами, яких уже допитували, передусім обміну інформацією.

Однією з умов досягнення позитивного результату під час проведення одночасного допиту двох і більше вже допитаних осіб є встановлення психологічного контакту. Ідеться про створення сприятливих умов допиту. Для цього використовують різнопланові запитання, чинник раптовості, допущення легенди, демонстрацію матеріально зафіксованих відомостей, спростування вигаданого алібі, представлення речових доказів, а також представлення показань, які надали інші особи [170 с. 18].

Для перевірки показань свідків щодо фактичних обставин й обстановки пожежі доцільно проводити слідчий експеримент (ст. 240 КПК України) – відтворення обстановки й обставин події. О. Курман і А. Балибіна акцентують на одному із сучасних методів, який стає поширеним у сфері досудового

розслідування, – застосування поліграфа під час допиту. Допит є ключовою слідчою дією, спрямованою на збирання доказів у кримінальних провадженнях. Для проведення допиту із залученням поліграфа необхідні спеціалізовані знання, якими володіє поліграфолог, адже цей пристрій фіксує фізіологічні реакції людини. Лише кваліфікований фахівець здатен правильно інтерпретувати отримані дані й надати їх аналітичне пояснення після завершення процедури. Учені також зазначають, що поліграф може стати дієвим інструментом для оцінки достовірності свідчень, однак його використання має бути чітко врегульоване законодавчо й супроводжуватися дотриманням етичних норм [63; 93, с. 687; 98, с. 82–85].

Під час роботи із *судовими експертами* можна проводити їх допит за допомогою одного із сучасних методів застосування дистанційних технологій, таких як відеоконференції. Це дає змогу організовувати допит без необхідності фізичної присутності учасників, що передусім актуально в умовах воєнного стану, коли питання безпеки й мобільність виходять на перший план. Дослідження засвідчують, що дистанційний допит може стати ефективним інструментом у кримінальному процесі, зокрема під час роботи із судовими експертами. Крім того, він є необхідним у ситуаціях, коли правоохоронні органи позбавлені доступу до територій, де тривають бойові дії або нещодавно були завершені, а на таких місцях сталися злочини [98, с. 229; 115, с. 216].

Одним із перспективних напрямів є впровадження штучного інтелекту й аналітики даних у процес проведення допитів. Такі технології дають змогу автоматизувати аналіз свідчень, знаходити суперечності й підвищувати рівень об’єктивності в зборі доказів, передусім під час розслідувань таких кримінальних правопорушень. Дослідження демонструють значний потенціал штучного інтелекту в межах кримінального процесу [126, с. 121].

Сучасні технології допиту в кримінальному процесі України стрімко розвиваються, відкриваючи перспективи для вдосконалення правосуддя. Інновації, такі як штучний інтелект, цифрові докази, дистанційні методи допиту та використання поліграфа, пропонують ефективні рішення для адаптації

системи до вимог сучасності [63]. Однак ключовою умовою успішної інтеграції цих технологій залишається створення належної законодавчої бази й дотримання етичних стандартів їх застосування.

3.3. Проведення судових експертиз під час розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної та техногенної безпеки

Різноманітність об’єктів, вилучених на місці пожежі або техногенної аварії, що потребують експертного дослідження, зумовлює необхідність проведення різноманітних видів судових експертиз. У межах розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки призначають такі види судових експертиз:

– інженерно-технічні експертизи, до яких належать пожежно-технічна (99 %), електротехнічна (55 %), будівельно-технічна (24 %) й інженерно-технологічна (22 %);

– криміналістичні експертизи: аналізу матеріалів, речовин і виробів, таких як лакофарбові покриття, полімери, волокнисті матеріали, нафтопродукти й пально-мастильні матеріали, а також скло, кераміка, метали й сплави. До цього виду належать визначення наявності шкідливих речовин у навколишньому середовищі, дослідження спеціальних хімічних речовин і продуктів хімічної промисловості (35 %). Додатково проводять вибухотехнічну (45 %), трасологічну (27 %), технічну експертизу документів (24 %), почеркознавчу (13 %) і балістичну (3 %) експертизи;

– товарознавчі експертизи, зокрема дослідження машин, обладнання, сировини й товарів народного споживання; автотоварознавчі, транспортно-товарознавчі дослідження; дослідження військового майна, техніки, озброєння (32 %).

З огляду на широкий спектр експертних досліджень, які можуть здійснювати в процесі розслідування правопорушень зазначеної категорії,

необхідно акцентувати на важливості належної диференціації міжгалузевих функцій серед експертних спеціальностей. Це є фундаментальним для правильного формулювання запитань експертам, а також забезпечення відповідного обсягу та якості матеріалів, які використовують для проведення експертизи. У випадку розслідувань, пов'язаних із порушеннями правил пожежної або техногенної безпеки, ключовими видами експертиз стають судово-медична (у разі наявності постраждалих) і пожежно-технічна. Судово-медична експертиза спрямована на встановлення причин і часу смерті, а також визначення ступеня завданих тілесних ушкоджень. Своєю чергою пожежно-технічна експертиза дає змогу встановити причину та місце виникнення пожежі або техногенної аварії, її основний напрямок і характер поширення. Якщо в межах розслідування виявляють характерні ознаки, що вказують на можливий факт підпалу або інсценування самозапалення, слідчий має призначити також судову електротехнічну, хімічну експертизу й дослідження матеріалів, речовин і виробів. Такі дослідження забезпечують комплексний аналіз обставин, що можуть бути ключовими для встановлення істини в провадженні [142, с. 140].

Судову пожежно-технічну експертизу проводять з метою встановлення обставин виникнення та розвитку пожежі на конкретному об'єкті. Це є одним із ключових завдань у процесі судового розгляду справ, пов'язаних із пожежами, оскільки зазначені обставини можуть мати взаємозв'язок із діями осіб чи виявами природних явищ. *Хімічні експертизи,* пов'язані з виявленням залишків легкозаймистих і пально-мастильних речовин, мають призначати невідкладно після огляду місця події та вилучення відповідних зразків для дослідження. Зазначене обумовлено, по-перше, тим, що значна частина таких речовин може швидко випаровуватися в разі неналежного пакування. По-друге, оперативне вирішення питань, які потребують спеціалізованих знань, сприяє раціональному проведенню подальших слідчих дій. Однак призначення *пожежно-технічної експертизи* в усіх випадках одразу після проведення слідчого огляду, на думку дослідників, є недоцільним. На цьому етапі здебільшого бракує інформації про обставини злочину, а також не сформульовано й не перевірено найімовірніші

версії. За таких умов проведення експертизи може бути поверхневим, оскільки не враховують суттєві аспекти, для яких фактичні дані ще не отримано. Унаслідок цього висновки експерта можуть бути неточними або навіть помилковими. Водночас зволікання з проведенням пожежно-технічної експертизи є недоцільним, оскільки ситуація на місці пожежі може зазнавати змін під впливом атмосферних умов або інших чинників, наприклад, виконання ремонтних робіт. Це актуально передусім у випадках, коли первинний огляд було проведено недостатньо якісно, тобто протокол огляду місця події не містить вичерпної інформації щодо об'єкта пожежі або ж не були вилучені всі необхідні речові докази. У такій ситуації наявних матеріалів може виявитися недостатньо для реалізації пожежно-технічної експертизи, що своєю чергою ускладнить або навіть унеможливить вирішення питань, поставлених перед експертом.

М. Л. Цимбал зазначає, що в слідчій тактиці передбачено відповідні вказівки щодо нагальної потреби в оперативному проведенні процесуальних дій. Як засіб запобігання ризикам, які можуть виникнути через тривалий проміжок часу між вилученням об'єктів і проведенням їх експертизи в лабораторії (що потенційно може спричинити незворотні зміни в структурі або морфології вилучених із місця пожежі об'єктів), пропонується проводити експертизу безпосередньо на місці події одразу після слідчого огляду [168, с. 111–112].

Наслідки злочину, зазначає А. С. Гупалюк, виявляються в матеріальному середовищі та є носіями інформації про зміну обстановки або подію злочину (вчинення дій на етапі посткримінальної поведінки, метою яких є приховування злочину; вчинення підпалу з метою приховання інших злочинів – розтрати майна, вбивства, пограбування тощо) [48].

Приховування наслідків злочину, а також інсценування вчинення злочину є формами протидії розслідуванню. Ю. П. Аленін і В. В. Тищенко визначають інсценування злочину як створення злочинцем таких доказів, які в сукупності утворюють обстановку події, що є бажаною для злочинця [3, с. 38]. Адже інсценування пожежі або техногенної небезпеки мають такі ознаки: штучність; дії зацікавленої особи злочинця та/або його пособників; свідома зміна або

викривлення реальної обстановки, заміна штучно створеною ситуацією (зміна обставин або місця злочину); уведення слідства в оману. Для того щоб встановити, що слідчий має справу з інсценуванням злочину, потрібно спрямувати увагу на деталях, які суперечать логіці події злочину, слідовій картині, виділяються серед інших слідів на місці події. У разі інсценування злочину потрібно встановити подвійне «нашарування» слідової картини, де поверхневий шар – це свідомо залишене злочинцем та/або його пособниками для введення слідства в оману, а справжній шар – це ті докази, які особи, причетні до вчинення злочину, бажали приховати [165, с. 17; 182].

На переконання Є. М. Рожика, результатом злочину є наслідки, які відображаються через дії особи-злочинця, обставини місця події та ідеальні відображення. Первинна інформація, отримана слідчим у зазначених напрямах пізнання, створює можливість для формування слідчих версій та планування подальшого розслідування [139, с. 278–287].

Обираючи час призначення експертизи, слідчий має орієнтуватися на забезпечення експерту умов, за яких він зможе дослідити місце пожежі в обставинах, максимально наближених до реальних умов виникнення та розвитку вогню. Це можливо лише тоді, коли пожежно-технічну експертизу призначають одразу після слідчого огляду або проводять одночасно з ним.

Обов’язкові експертизи здійснюють з метою встановлення обставин, які прямо передбачені законодавством (ст. 242 КПК України) або випливають із природи складних технічних, фізичних чи хімічних процесів, а також їх комбінації. Для їх ґрунтовного та комплексного аналізу залучають спеціалістів з відповідними знаннями у сфері науки, техніки, мистецтва чи ремесла. Перша з них має визначити причини та час настання смерті чи ступінь завданих ушкоджень здоров’ю, натомість друга встановлює причину виникнення пожежі, її осередок, напрямок і характер поширення вогню. У разі виявлення характерних слідів, що можуть свідчити про підпал чи інсценізацію самозаймання, додатково призначають судову електротехнічну експертизу, хімічну експертизу й експертизу матеріалів, речовин і виробів. З цього приводу

В. Д. Безвесільний та О. Ф. Дьяченко зазначають, що у випадках, коли за справою про пожежу не проводили пожежно-технічну експертизу, прокурор повертає матеріали для проведення додаткового розслідування [12, с. 49].

Основною метою вивчення місця пожежі є ідентифікація характерних слідів зон займання, що охоплюють сліди горіння, теплового впливу та задимлення. На основі цих слідів визначають особливості й форми розвитку пожежі, а також виявляють сліди та речові докази, які вказують на первинні ознаки осередку пожежі та безпосередню причину її виникнення. Згідно з визначенням, що міститься в Кодексі цивільного захисту України, пожежею є неконтрольований процес ураження або знищення вогнем майна, під час якого виникають чинники, що становлять загрозу для життя і здоров'я людей та для довкілля. Пожежа завжди є наслідком певної причини, і встановлення цієї причини сприяє розробленню та впровадженню комплексу заходів з попередження виникнення та поширення такого небезпечного явища. Крім того, це дає змогу визначити наявність або відсутність складу злочину, пов'язаного з виникненням пожежі.

Основною її метою є: визначення причин, умов і процесів виникнення пожежі; визначення часу пожежі; встановлення місця початку займання, напрямку поширення вогню, способу можливого підпалу та інших факторів; визначення обставин, які сприяли виникненню та поширенню пожежі; оцінка умов, засобів і способів гасіння пожежі; визначення відповідності технічного стану об'єкта протипожежним нормам.

Експерти можуть отримувати завдання з такими запитаннями: де розташований осередок займання; якими шляхами поширювався вогонь від осередку пожежі; яка причина виникнення пожежі; чим пояснюється найінтенсивніше горіння в цьому місці об'єкта; де розміщувалися зони горіння, теплового впливу й задимлення, з огляду на надані фактичні дані про матеріальну обстановку місця пожежі; яке джерело запалювання зумовило загоряння наявного займистого середовища (матеріалу, речовини) в місці формування осередку пожежі; чи пов'язане виникнення пожежі з

електромережею чи системою опалення; яку максимальну температуру горіння мають зазначені матеріали; які пожежонебезпечні характеристики має певна речовина.

Учені представили класифікацію пожежно-технічних експертиз, а саме напрями цієї експертизи за питаннями діагностичного характеру, які вирішують під час експертного дослідження:

– щодо визначення осередку пожежі: відомості про місцезнаходження осередку пожежі на основі наявних даних; ідентифікація місця початку пожежі; оцінка, що саме загорілося спочатку (наприклад, підлога чи стіни); аналіз способу поширення вогню; перевірка, чи максимальна глибина вигоряння підлоги вказує на осередок пожежі; встановлення, де виникло початкове горіння – всередині обладнання чи зовні; обґрунтування відмінності місця короткого замикання електропроводки від осередку пожежі;

– щодо аналізу займистого середовища та динаміки горіння: можливість самоспалаху матеріалів у зоні формування осередку пожежі й умови для цього; наявність самозаймання матеріалів до початку пожежі; суперечності між умовами горіння та свідченнями про пожежу; дозволеність накопичення займистих матеріалів у зонах наявності джерел запалювання; необхідний час для повного згоряння об’єктів за таких умов; хронологія виникнення горіння; визначення типу матеріалу за кольором диму або полум’я;

– щодо взаємодії джерела запалювання із займистим середовищем: ідентифікація засобу, що призвів до утворення джерела запалювання; часовий проміжок до початку горіння від предмета, що тліє, за цих умов; причиново-наслідковий зв’язок між потенційними джерелами запалювання та виникненням пожежі; можливість займання матеріалів від технологічного вогню; визначення джерела загоряння за наявних умов; пожежонебезпечна дистанція до матеріалів від джерела тепловиділення;

– щодо причинового зв’язку між вибухом і пожежею: природа вибуху й відповідність його механізму технологічним процесам; послідовність подій – пожежа перед вибухом чи навпаки; причини та умови утворення надмірного

тиску в обладнанні; можливості запобігання вибуху й необхідні заходи безпеки; відповідність стану обладнання та організації процесу нормам і правилам; невідповідності нормативам, які сприяли виникненню вибуху;

– щодо причин виникнення пожеж з ознаками підпалу: ознаки підпалу в характері перебігу пожежі; специфічні аспекти, що вказують на штучне утворення осередку пожежі; наявність декількох осередків як ознака підпалу; наявність самозаймистих речовин на місці пожежі й роль їх у штучному створенні умов для пожежі; обґрунтування накопичення матеріалів на шляхах поширення вогню;

– щодо причинового зв'язку виникнення пожежі з протипожежним станом об'єкта: дотримання технічних вимог під час монтажу електропроводки й систем вентиляції; відповідність нормативним вимогам виконання робіт і можливі порушення; актуальність дій відповідальної особи щодо нормативних актів на момент технологічної операції; причиновий зв'язок між порушеннями в протипожежному захисті й фактом пожежі;

– щодо механізму виникнення та розвитку пожеж, визначення технічних причин: особливості взаємодії джерела запалювання із займистим середовищем; механізм пожежі за наявних умов; часові та просторові характеристики розвитку пожежі; чинники й обставини, які спричинили технічну причину виникнення пожежі; можливе джерело запалювання могло опинитися в зоні, де згодом утворився осередок займання;

– щодо ефективності пожежогасіння: недоліки, що позначилися на якості й результативності заходів з ліквідації пожежі; перепони на шляху до місця виклику фактором, що ускладнив роботу підрозділів пожежної охорони; дотримання нормативного часу прибуття пожежного підрозділу на місце інциденту; визначення ключового напрямку для усунення осередку пожежі [12, с. 58–70].

Спектр питань, які розглядають під час проведення пожежно-технічної експертизи, є широким. Своєчасне призначення такої експертизи й чітке формулювання запитань для судового експерта дають змогу оперативно

отримати необхідну інформацію, внести уточнення у сформульовані версії та визначити слідчі дії, необхідні для подальшого розслідування.

Судово-медичну експертизу призначають у випадках, коли на місці пожежі знайдено тіло загиблого або є постраждалі з тілесними ушкодженнями, отриманими під час пожежі. Така експертиза дає змогу з'ясувати причину та час настання смерті, визначити, чи виникли отримані ушкодження прижиттєво або вже після смерті, а також установити характер і ступінь тяжкості травм, їх розміщення тощо [46; 145].

Під час зовнішнього огляду трупа можна знайти сліди одягу або місця, які були захищені ним під час горіння. У певних ситуаціях одяг, що палає, може спричиняти додаткові опіки, а в інших випадках, якщо він щільно прилягає до тіла, навпаки, захищає від дії вогню чи гарячих рідин. Смуги неушкодженої шкіри дають змогу визначити особливості одягу, наприклад, тугий комір чи бюстгальтер. Аналіз волосся і шкіри дає змогу зрозуміти природу небезпечного фактора. Під дією вогню волосся згорає, набуваючи рудого відтінку та здуття, схожого на колбу. У разі опіків від рідин волосся залишається неушкодженим. Форма і напрямок смуг опіків допомагають визначити характер небезпечного фактора та позу потерпілого під час горіння. Вогонь залишає смуги опіків, спрямовані вгору, натомість рідини – донизу. Якщо на шкірі залишаються сліди від розжарених предметів, це також можна виявити. Наявність кіптяви підтверджує опік від вогню, а її відсутність у зморшках на обличчі вказує на те, що людина потрапила у вогонь ще живою. Яскраво-рожеве забарвлення трупних плям на ділянках неушкодженої шкіри свідчить про наявність у крові карбоксигемоглобіну, який утворюється внаслідок вдихання окису вуглецю. Цей факт вказує на прижиттєвий характер потрапляння загиблої особи у вогонь. Під час зовнішнього огляду необхідно детально описати, відобразити на схемах і зафіксувати фотографічно всі виявлені ушкодження, зокрема опіки, зокрема їхні форму, площу ураження та ступінь тяжкості. У процесі дослідження слід зважати на сторонні включення як на поверхні, так і в глибоких шарах опіків (наприклад,

залишки їжі, кави, бітуму, напалму тощо), оскільки такі елементи можуть бути складовими факторів, що спричинили отримання цих ушкоджень [147].

Визначення видової належності кісткових залишків на згарищі може варіюватися залежно від ступеня збереження їх анатомо-морфологічних характеристик. Якщо ці ознаки добре збереглися та не зазнали істотних змін під впливом вогню, процес ідентифікації стає порівняно простим і здійснюється шляхом порівняльного анатомічного аналізу за методиками В. І. Пашкової та Б. Д. Резнікова. У випадках, коли на дослідження надходять уламки кісток із сильно пошкодженими або відсутніми характерними ознаками, вибір методики аналізу буде залежати від типу тканини – компактної чи губчастої. Компактну речовину неспалених кісткових залишків досліджують за методами Ю. М. Гладишева, що передбачає вивчення діафізів на поперечних шліфах, і Л. Л. Голубовича, що фокусується на аналізі подовжніх шліфів. Встановлення того, людині чи тварині належить кісткова тканина, проводять шляхом аналізу її характерної мікроскопічної будови на шліфах.

Якщо для дослідження надають губчасту речовину кісток, її видовий склад можна визначити за методикою М. М. Стрільця і Л. Л. Голубовича. Ця методика ґрунтується на вимірюванні довжини та ширини кісткових лакун, а також підрахунку їх кількості на одиницю площі. Проте цей метод не підходить для аналізу губчастої речовини, що знаходиться в стані білого розжарювання. У таких випадках найкращим способом визначення видового складу є метод, розроблений Л. Л. Голубовичем, А. С. Лісовим і П. Л. Голубовичем, який враховує різницю в об’ємі незгораючої мінеральної частини в одиниці загального об’єму губчастої речовини кісток людини і тварин [147].

Після встановлення, що знайдені фрагменти або уламки кісток належать людині, постає необхідність ідентифікації статі особи, якій вони належали. Для цього застосовують методику вимірювання окремих параметрів ключових кісток: плечових, стегнових, кісток гомілки й передпліччя. Аналіз отриманих даних здійснюють за допомогою спеціалізованих таблиць, де результати

вимірювань згруповано відповідно до ступеня термічного впливу на кістковий матеріал (чорний, сірий чи білий ступені опалу) [149; 148, с. 135].

Довжину тіла (зріст) загиблого обчислюють за допомогою спеціальних регресивних рівнянь, розроблених окремо для чоловічих, жіночих кісток чи кісток осіб, стать яких не встановлено (Л. Л. Голубович, П. Л. Голубович, А. Л. Голубович) [48]. Питання щодо віку загиблого є найскладнішим з усіх, до цього розглянутих. Вирішують його за допомогою рівнянь множинних регресій, одержаних шляхом математичних розрахунків окремо для сірого та білого (Л. Л. Голубович) розжарювання кісток. Методика визначення віку ґрунтується на кількісних характеристиках різних форм вторинних остеонів. Відхилення від паспортного віку в певний бік становить: 3,6 років – в інтервалі 17–25 років; 4,3 роки – в інтервалі 26–35 років; 7,9 років – у старшому віці. У деяких випадках експертові вдається здійснити й ідентифікацію особи спаленого трупа. Це можливо, якщо на кістках збереглися сліди деформацій: давніх переломів, природжених вад тощо [148, с. 135; 149].

Перед проведенням судово-медичної експертизи часто виникає необхідність визначити час, потрібний для повного спалення тіла дорослої людини, дитини або окремих частин тіла. Це питання було предметом численних експериментальних досліджень, результати яких залишаються неоднозначними. Тривалість спалення залежить від низки факторів, зокрема якості та кількості палива, що впливає на температуру і тривалість горіння, а також технічних параметрів обладнання, як-то топки, печі чи багаття. Здебільшого для обчислення часу спалення експерти використовують рівняння, розроблене Ю. М. Кубицьким, проте цей метод застосовують лише за наявності всіх необхідних даних про процес. У середньому для повного спалення тіла дорослої людини потрібно близько 12–15 год, для новонародженої дитини — 1,5–2 години. У крематорії під впливом температури близько 1000 °C спалення потребує значно менше часу – близько 30–40 хвилин. Метод спектрографічного дослідження кісток, який потенційно дає змогу визначати видові або статеві характеристики, регіон проживання та вік загиблого, активно не застосовують

через сильну залежність результатів від складу палива. У випадках виявлення загиблої людини на місці пожежі або з ознаками впливу високої температури експерти постають перед низкою питань: визначення причини смерті й можливості її виникнення під впливом високої температури; встановлення часу настання смерті; підтвердження факту потрапляння людини в осередок пожежі прижиттєво чи вже після смерті.

Судово-хімічна експертиза може визначити склад матеріальних залишків після пожежі, а також характеристики речовин, знайдених на місці події під час огляду. Залежно від конкретних обставин розслідуваної пожежі перед судово-хімічною експертизою можуть стояти такі завдання: визначення наявності домішок пального в попелі й обвуглених залишках; виявлення слідів займистих речовин на предметах, вилучених із місця пожежі; аналіз змісту осередку пожежі. Також вивчають залишки нафтопродуктів або пально-мастильних матеріалів, які могли використовувати для умисного підпалу.

Експертиза нафтопродуктів та пально-мастильних матеріалів може вирішувати такі питання: наявність слідів (плям) нафтопродуктів на вилучених об’єктах, їх вид, тип, група, марка та призначення; визначення пально-мастильних речовин, виявлених на місці пожежі; встановлення можливості їх використання для підпалу.

Судово-експертне дослідження матеріалів, речовин і виробів передбачає встановлення належності певної речовини до нафтопродуктів або паливно-мастильних матеріалів. Також воно дозволяє виявляти залишки таких речовин на різноманітних об’єктах зокрема – у залишках після пожежі чи всередині каналу ствола вогнепальної зброї. У якості об'єктів експертизи виступають як самі речовини, так і предмети, що могли контактувати з нафтопродуктами або паливно-мастильними речовинами.

Крім цього, розслідування пожежного провадження може залучати висновки інших експертиз, зокрема дактилоскопічної для виявлення відбитків пальців на об’єктах з місця події, почеркознавчої для встановлення особи за письмом, наприклад, на записках, знайдених на місці пожежі; трасологічної;

експертизи технічного дослідження документів для відновлення їх змісту після пожежі, інших відповідних експертиз.

Предметом судової вибухотехнічної експертизи є фактичні дані (обставини), що пов'язані з визначенням групової належності та єдиного джерела походження вибухових пристроїв у цілому вигляді або за їх фрагментами (осколками), елементів вибухових пристроїв, обставин вибуху, які встановлюють на основі спеціальних знань у галузі криміналістичної вибухотехніки за питаннями, що поставлені на вирішення експертизи [16, с. 77; 156]. Як підвид криміналістичної експертизи судова вибухотехнічна експертиза виконує завдання, пов'язані з визначенням належності речовин до вибухових, з'ясуванням наявності або відсутності продуктів вибуху чи пострілу на об'єктах, наданих для аналізу. Об'єктами дослідження є такі матеріали, як вибухові речовини, боєприпаси, вогнепальна зброя, уламки, кулі, картеч, дріб, пижі, гільзи, а також предмети з навколишнього середовища, що зазнали впливу внаслідок вибуху.

Типовими питаннями, які ставлять перед експертами, є такі: чи належить зазначена речовина до вибухових і якщо так, то до якої саме; чи виявлені на об'єктах, вилучених із місця події, сліди вибухових речовин або продукти їх перетворення внаслідок вибуху, якщо так, унаслідок розкладу якої вибухової речовини вони утворилися; чи мають зразки вибухових речовин спільну родову або групову приналежність; чи виявлено на наданих об'єктах сліди продуктів пострілу; чи здійснювали постріли з представленої для аналізу зброї (рушниці, пістолета, автомата тощо) після останнього очищення каналу ствола.

Основними завданнями експертизи вибухових пристроїв, слідів та обставин вибуху є: встановлення факту вибуху на місці події; визначення типу вибуху; визначення приналежності об'єкта до вибухових пристроїв (боєприпасів) і його класифікація; оцінка потужності вибухового пристрою; опис конструкції пристрою та методів його виготовлення; визначення здатності пристрою викликати вибух у конкретних умовах (наприклад, під час струсу,

нагрівання тощо); встановлення фактів у справі, пов'язаних з особою, яка створила саморобний вибуховий пристрій та здійснила його активацію.

Для виконання цих завдань експертам може бути поставлено такі запитання: чи належить вилучений предмет (зазначити місце або особу) до вибухових пристроїв (боєприпасів); чи є цей предмет придатним для виконання своєї основної функції – виклику вибуху, якщо ні, то чому; які типові уражаючі фактори має зазначений пристрій; чи мав місце вибух у зазначеному місці, якщо так, то до якого типу пристроїв він належить (включно з особливостями конструкції, країною-виробником тощо); чи знайдені на місці події (або в тілі потерпілого) предмети є складовими вибухового пристрою, якщо так, то якому типу пристроїв вони відповідають; й який спосіб – саморобний чи промисловий – було створено вибуховий пристрій; який метод підриву застосовували в цьому випадку; якщо підрив стосувався боєприпасів, до якого виду вони належать (гранати, міни, снаряди тощо); чи містять надані матеріали інформацію, яка може вказувати на характерні особливості особи, що виготовила вибуховий пристрій (рівень професійних навичок, ступінь ознайомленості з технологією створення і використання таких пристроїв); чи збігається конструкція саморобного вибухового пристрою, частини якого знайдені на місці події, з макетом, виготовленим певною особою (прізвище, ім'я, по батькові).

Для проведення вибухово-технічної експертизи експерту передають об'єкти дослідження, порівняльні зразки й матеріали кримінального провадження. З огляду на різноманітність конструкцій, механізмів вибухових пристроїв, складу речовин, схильних до вибуху, та їх непередбачуване використання, не завжди є можливість чітко окреслити специфічний перелік об'єктів для експертизи. Однак на основі практичного досвіду можна визначити найпоширеніші категорії об'єктів дослідження.

Слушною є пропозиція Я. В. Фурмана та Ю. П. Приходька щодо класифікації об'єктів вибухотехнічних експертиз, що є матеріальними носіями інформації, на три категорії. *Перша категорія* охоплює вибухотехнічні вироби, матеріали та речовини. До неї належать вибухові речовини та їх упаковка,

капсулі й детонатори, вогнепровідні та детонуючі шнури, гранати, міни, снаряди, підривачі та запалювачі, саморобні боєприпаси й вибухові пристрої, піротехнічні вироби, навчально-імітаційні засоби та їх залишки після вибуху або використання спеціальних засобів руйнування. Також до цієї групи належать предмети, що імітують вибухові речовини та пристрої.

Друга категорія стосується будь-яких предметів на місці події, що несуть на собі сліди вибуху, а також інструментів, які використовували для знешкодження та залишили сліди на відповідних частинах вибухотехнічних виробів.

Третя категорія охоплює всі інші матеріали, речовини та вироби, пов'язані з підготовкою до злочину. Це можуть бути інструменти, пристосування, література, одяг, які використовували в процесі виготовлення або переробки вибухових речовин і пристроїв; побутові предмети зі слідами спільного зберігання з вибухонебезпечними виробами; засоби транспортування вибухових пристроїв до місця детонації, камуфляж, інші побутові предмети, а також інструменти та пристосування, що використовували під час створення предметів – імітаторів вибухових речовин і пристроїв [109].

У провадженнях, пов'язаних із розслідуванням вибухів, експерту необхідно надати всі деталі, уламки та фрагменти вибухових пристроїв (або боєприпасів), виявлені на місці події. Крім того, слід передати на дослідження предмети чи їх частини зі слідами кіптяви, вилучені з місця інциденту. Окремо висилають зразки ґрунту з епіцентру вибуху (якщо вибух відбувся на відкритій місцевості), залишки штукатурки або бетону (у разі вибухів у приміщенні), а також деталі, що мають сліди оплавлення (у разі вибуху автомобіля) тощо. У разі виявлення вибухових речовин у незначній кількості їх направляють у повному обсязі; в інших ситуаціях передають лише зразки. Для проведення експертизи також необхідно надати зразки ґрунту та речовин, зібраних у місцях найбільших руйнувань, разом із пробами води, повітря, а також зіскобами та змивами з ділянок найінтенсивнішого закопчення й обпалення. Крім цього, експерту слід

передати контрольні зразки ґрунту, води й повітря, відібрані в таких місцях, де з високою ймовірністю немає слідів продуктів вибуху.

До матеріалів кримінальних проваджень, важливих для виконання окремих завдань, належать: протоколи огляду місця події, обшуку, допиту свідків, постраждалих, підозрюваних, а також інші додаткові матеріали, що містяться в провадженні (фототаблиці, відеозаписи, схеми тощо). Під час розслідування обставин вибуху обов'язковим є надання протоколу огляду місця події разом із планом-схемою та фотографіями. Орган або особа, яка призначає експертизу чи залучає експерта, має перевірити наявність у цих матеріалах відомостей про пошкодження на об'єктах навколо місця події, наявність або відсутність воронки та її параметри (діаметр, глибина, матеріал утворення – ґрунт, асфальт, залізобетон, деревина тощо), руйнування скла у вікнах (повне або часткове), відстань цих вікон від місця вибуху, а також сліди вибуху на об'єктах (наявність кіптяви, її характер й інтенсивність розподілу тощо). У разі потреби отримання додаткових даних для проведення експертизи необхідно здійснити повторний огляд місця події, допити й інші процесуальні дії. З огляду на складність такої експертизи, перед передачею матеріалів до експертної установи слідчому необхідно проконсультуватися з відповідним експертом щодо правильного формулювання питань, достатності зібраного матеріалу й можливостей проведення експертизи. Під час призначення вибухово-технічної експертизи вкрай важливо правильно запакувати предмети та речовини, що надсилають на дослідження. Кожен об'єкт необхідно помістити в окрему герметичну тару з дотриманням вимог до транспортування вибухових речовин [109]. Проте об'єкти з місця події зі свіжими слідами крові не можна пакувати герметично, адже продукти гниття можуть вплинути на результати дослідження слідів вибухових речовин. Зразки ж необхідно упаковувати в герметичну тару (скляні ємкості, поліетиленові пакети тощо).

З огляду на специфічність об'єктів дослідження, різноманітність питань, які можуть бути вирішені, і методів, що застосовують для цього, такий різновид експертизи має комплексний характер. Можливим є поєднання досліджень як у

межах вибухово-технічної експертизи (наприклад, у випадках, коли для дослідження вибухового пристрою або його компонентів постає необхідність аналізу вибухових речовин і продуктів вибуху), так й об’єднання з іншими видами судових експертиз, зокрема криміналістичних. У першому випадку експертизу здійснюють фахівець у галузі вибухотехніки або група експертів цього напряму. У другому випадку, крім вибухотехніка, до процесу залучають спеціалістів з інших наукових галузей або підгалузей у межах однієї дисципліни. Наприклад, це може бути поєднання вибухово-технічної експертизи з експертизою матеріалів, речовин і виробів; пожежно-технічною або навіть судово-медичною експертизами.

Отже, вибухотехнічна експертиза допомагає встановити, чи вибух був спровокований порушенням вимог пожежної або техногенної безпеки, виник через пожежу, руйнування, неконтрольований витік хімічних реактивів чи був спричинений вибуховим пристроєм. Доцільно зауважити, що техногенна аварія та пожежа можуть бути спричинені й вибуховим пристроєм, проте є значний ризик швидкого зникнення вибухових слідів і трансформації речовин в інші хімічні сполуки через їх нестійкий характер. Тому виявлення залишків конструкції вибухового пристрою, метод його виготовлення, спосіб активації його механізму визначають пошукові характеристики для ідентифікації зловмисників. Встановлення характеру вибуху, причини, які сприяли виникненню надзвичайної події, нададуть можливість слідчому будувати правильні версії та планувати перебіг проведення розслідування відповідно до правової кваліфікації кримінального правопорушення.

Висновки до розділу 3

1. Огляд місця події під час розслідування порушень вимог пожежної безпеки за законодавством передбачає кілька основних етапів: першим є підготовка до огляду ще до прибуття на місце події, яка охоплює і психологічну

складову; далі – ознайомлення з обстановкою на місці, що охоплює з'ясування обставин, які передували пожежі, визначення стратегії огляду, обхід згарища в чіткій послідовності, окреслення ключових ділянок й елементів для подальшого аналізу; третій етап зосереджується на фактичному огляді місця події: встановлення осередку пожежі, аналіз особливостей пожежного навантаження, джерела займання, визначення напрямків поширення вогню, а також зіставлення побаченого із закономірностями виникнення та перебігу пожеж. Також на цьому етапі враховують можливі негативні обставини; заключний етап передбачає вилучення речових доказів і документування результатів проведеного огляду.

Проведення огляду місця події, де відбулися правопорушення, характеризується низкою специфічних аспектів. Перша особливість полягає в тому, що огляд на початковому етапі здійснюють в умовах обмеженої інформаційної доступності, яка спричинена відсутністю надійних даних щодо причини виникнення пожежі. Необхідність використання спеціальних знань обумовлює залучення широкого спектру учасників до процесу огляду, включаючи пожежно-технічного експерта, судового медика, судово-ветеринарного фахівця (за наявності загибелі тварин), кінологів, представників адміністрації, електротехніків, геодезистів, товарознавців, будівельників, хіміків та ін. Під час огляду активно використовують різні спеціальні науково-технічні прилади та засоби. Важливим завданням слідчого є акцентування на зібранні найбільшого обсягу матеріалу для проведення експертиз. Вибір тактичних прийомів проведення огляду безпосередньо залежить від здатності точно ідентифікувати осередок виникнення пожежі.

Розслідуючи порушення встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки, залучення спеціалістів до вирішення питань, що потребують специфічних знань, є ключовою умовою для забезпечення ефективного огляду в межах початкового етапу досудового розслідування, здійснюваного слідчим або прокурором. Інтеграція експертів у такі процеси сприяє формуванню сприятливих умов для проведення огляду, водночас забезпечуючи конструктивну взаємодію між слідчим і спеціалістом на високому

професійному рівні. З огляду на процес диференціації знань у сфері науки й техніки, а також результати досліджень, що підтверджують неможливість повного охоплення криміналістичних знань та експертиз одним фахівцем, доцільно залучати команду спеціалістів з різних вузькопрофільних напрямів для огляду місця події, ураховуючи їхню професійну компетенцію.

2. Для проведення допиту щодо цієї категорії проваджень необхідно визначити категорії осіб: свідків (зокрема тих, хто виявив і повідомив про пожежу; осіб, які перебували на об'єкті до моменту її виникнення; очевидців пожежі); відповідальних за забезпечення пожежної безпеки на об'єкті, а також керівництва об'єкта (зокрема представників адміністрації); керівника й учасників ліквідації пожежі зі складу пожежних підрозділів; потерпілих. Зазначений перелік є орієнтовним і може коригуватися залежно від специфіки й обставин конкретного розслідування.

Під час проведення допиту означених правопорушень доцільно залучити спеціалістів різного профілю з огляду на пригнічений психоемоційний стан свідків, спричинений пожежею, що може впливати на об'єктивність їхнього сприйняття та оцінки подій. Тактика проведення допиту у відповідній категорії проваджень формується з огляду на низку ключових факторів. Серед них можна виокремити характеристику об'єкта пожежі (54 %), яка є важливою для розуміння контексту події. Вагоме значення має також відношення допитуваної особи до цього об'єкта та/або до осіб, які працюють чи проживають у ньому (82 %), що допомагає встановити можливі мотиви або обставини злочину. Посилену увагу зосереджують на наявності доказової інформації, яка дає змогу визначити ступінь причетності допитуваного до події та його роль у вчиненні злочину (93 %). До цього додають підстави й умови затримання (90 %), що можуть вплинути на перебіг і результати допиту. Останнім, але не менш важливим фактором є психічний стан особи, який оцінюють залежно від ступеня впливу пожежі на здатність адекватно сприймати й об'єктивно оцінювати події (92 %).

3. Різноманітність об’єктів, вилучених на місці пожежі або техногенної аварії, що потребують експертного дослідження, зумовлює необхідність проведення різноманітних видів судових експертиз: інженерно-технічних, до яких належать пожежно-технічна, електротехнічна, будівельно-технічна й інженерно-технологічна; криміналістичних: аналізу матеріалів, речовин і виробів, таких як лакофарбові покриття, полімери, волокнисті матеріали, нафтопродукти й пально-мастильні матеріали, а також скло, кераміка, метали й сплави. До цієї категорії належать визначення наявності шкідливих речовин у навколишньому середовищі, дослідження спеціальних хімічних речовин і продуктів хімічної промисловості. Додатково, за потреби, проводять вибухотехнічну, трасологічну, технічну експертизи документів, почеркознавчу й балістичну експертизи, а також групу товарознавчих експертиз.

ВИСНОВКИ

У дисертації сформульовано наукові положення та одержані результати, що спрямовані на реалізацію важливого наукового завдання на основі дослідження комплексу питань, пов’язаних із досудовим розслідуванням порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки, зокрема:

1. Проведено аналіз стану наукового дослідження проблем методики розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки, який засвідчив недостатню увагу до цієї тематики в сучасній науковій літературі. Більшість наукових напрацювань із зазначеної проблематики проведено в контексті аналізу законодавства минулих часів, передусім у розрізі кримінально-правових і кримінологічних питань відповідальності за недотримання (порушення) норм пожежної безпеки, а тому не цілком враховує та не завжди відповідає потребам правозастосовної практики. Згідно з результатами соціологічних досліджень, в умовах сьогодення актуалізується необхідність удосконалення саме методико-криміналістичних засад розслідування порушення встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки з розробленням алгоритмів (програм) дій слідчого й інших суб’єктів кримінального провадження сторони обвинувачення в типових ситуаціях (87 %), проведення невідкладних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій (90 %), зокрема з огляду на дію в Україні правового режиму воєнного стану.

2. Спосіб учинення порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки – це дія або бездіяльність осіб, відповідальних за дотримання законодавчих вимог, які реалізують шляхом їх порушення, що спричиняє виникнення пожежі або техногенної небезпеки та призводить до виникнення відповідних наслідків і специфічної слідової картини. Аналіз слідчої та судової практики засвідчив, що такі способи мають повторювану природу, що

дає підстави класифікувати їх на групи, серед яких найпоширенішими є: використання несправних електричних пристроїв з несправленим технічним дефектом (23 %); порушення правил розпалювання котлів (24 %); порушення технічних норм під час процесу виробництва (14 %); недотримання правил пожежної безпеки в житлових приміщеннях (8 %); використання пожежонебезпечного й вибухонебезпечного обладнання в небезпечних і не придатних для цього приміщеннях (5 %). Встановлено поширені способи приховування підпалів, до яких слід віднести інсценування випадкового виникнення пожежі, обстановки злочину шляхом знищення засобів підпалу, знарядь й інших слідів злочину. Способи приховування пожежі, спричиненої порушенням вимог пожежної безпеки, охоплюють маскування слідів, яке може полягати в знищенні обладнання, змінах в обстановці, фальсифікації документів щодо справності техніки чи наявності протипожежних засобів.

3. Характеристика хронологічних параметрів учинення правопорушень охоплює тривалий проміжок часу, що розпочинається до моменту пожежі (техногенної аварії), продовжується під час її розвитку й може мати значення після її завершення. Обставини місця та часу настання події пов’язані з діяльністю (бездіяльністю) відповідальної особи, що формує спосіб учинення кримінального правопорушення, а також умовами й обставинами, які сприяли виникненню пожежі (техногенної аварії), утворюючи компонент обстановки кримінального правопорушення. За територіальною ознакою пожежі й техногенні аварії, які виникають унаслідок порушень відповідних встановлених законодавством правил, реєструють (майже в рівному співвідношенні) як у містах, так і в сільській місцевості, зокрема на території підприємств (56 %), об’єктів будівництва (22 %), житлових будинків (13 %), торговельних і розважальних закладів (6 %), установ охорони здоров’я, соціального забезпечення та закладів освіти (3 %). До специфічних слідів правопорушень слід віднести: темпоральні межі виникнення та власне діяння надзвичайної події; місце виникнення пожежі або техногенної небезпеки; природні сили (дощ, напрям і сила вітру, блискавка) під час надзвичайної події; вплив дій з гасіння

вогню працівників надзвичайних ситуацій; відомості про осіб, які висловлювали погрози потерпілим, є важливим аспектом для забезпечення правового захисту й встановлення можливих мотивів правопорушень. Здійснено розподіл суб'єктів, які причетні до порушень встановлених законодавством вимог пожежної та техногенної безпеки, на дві групи: посадові особи суб'єктів господарювання, а також спеціально уповноважені особи; громадяни, які допускають порушення вдома або в побуті, і такі дії (бездіяльність) не пов'язані з їхньою професійною чи службовою діяльністю.

4. Запропоновано рекомендований перелік обставин, які підлягають встановленню на початковому етапі розслідування порушень правил пожежної або техногенної безпеки, щодо часу, місця, способу й інших обставин учинення кримінального правопорушення, причетності певної особи (осіб) до вчинення кримінального правопорушення та форми вини, виду й розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, інших обставин, які характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження. Встановлено, що в кримінальних провадженнях зазначеної категорії найбільш специфічними є такі обставини: положення встановлених законодавством вимог пожежної та техногенної безпеки, які були порушені, а також наявність ознак таких порушень у діях (бездіяльності) або рішеннях певних відповідальних осіб; аналіз причин, що зумовили ці порушення, включно з потенційними недоліками в організаційних процесах або недотриманням нормативних вимог; оцінка причиново-наслідкового зв'язку між діями (бездіяльністю) відповідальних осіб і виникненням пожежі або техногенної небезпеки з метою обґрунтування відповідальності; ідентифікація особи чи осіб, які допускали порушення, з визначенням їхньої вини та характеру причетності до події правопорушення; встановлення наслідків пожежі (техногенної аварії), таких як спричинення значних матеріальних збитків, шкоди здоров'ю або життю людей, що мають правове чи соціальне значення; аналіз факторів й умов, що

сприяли виникненню пожежі або техногенної аварії, зокрема виявлення зовнішніх обставин, які могли вплинути на розвиток подій.

5. Окреслено порядок дій суб'єктів сторони обвинувачення в слідчих ситуаціях початкового й наступного етапів розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки, а також перевірки типових версій про особу підозрюваного, спосіб учинення кримінального правопорушення, імовірні ознаки умисних дій щодо підпалу або порушення норм техногенної безпеки. На початковому етапі розслідування виокремлюють такі типові ситуації: надійшла інформація про факт вчинення кримінального правопорушення та спосіб його вчинення, однак особу правопорушника не встановлено; встановлено факт вчинення кримінального правопорушення, проте відомостей про спосіб його реалізації та ідентифікацію правопорушника немає. На наступному етапі можливі такі типові ситуації: пожежа або аварія є наслідком умисного підпалу або порушення норм пожежної або техногенної безпеки з боку конкретної особи; механізм розвитку пожежі або аварії та її наслідки вже встановлено, але залишаються невідомими точне місце займання, руйнування, їх причина або особи, які були причетні до події. До основних версій причин загоряння (техногенної небезпеки) належать: недбалість службових (відповідальних) осіб, що призвело до порушення вимог пожежної або техногенної безпеки; навмисні підпал або техногенна аварія (зокрема з мотивів терористичних дій, приховування інших злочинів або через інші причини); займання речовин чи матеріалів через неналежні умови їх зберігання; вплив сторонніх техногенних причин (наприклад, воєнних дій) або стихійних природних явищ (наприклад, удар блискавки).

6. Огляд місця події під час розслідування порушень вимог пожежної або техногенної безпеки передбачає кілька основних етапів: підготовка до огляду до прибуття на місце події; ознайомлення з обстановкою на місці, що охоплює з'ясування обставин, які передували пожежі або техногенній аварії, визначення стратегії огляду, обхід у чіткій послідовності, окреслення ключових ділянок й елементів для подальшого аналізу; фактичний огляд місця події; вилучення

речових доказів і документування результатів проведеного огляду. Особливості огляду місця події на початковому етапі розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки полягають у тому, що: його проведення відбувається в умовах обмеженої інформаційної доступності, що спричинена браком достовірних даних про причини виникнення пожежі або техногенної аварії; є необхідність залучення до огляду спеціалістів різного профілю, зокрема пожежно-технічних експертів, судових медиків, кінологів, електротехніків, геодезистів, товарознавців, будівельників, хіміків та ін. Важливим завданням слідчого є акцентування на збиранні найбільшого обсягу матеріалу для проведення експертиз. Вибір тактичних прийомів проведення огляду безпосередньо залежить від здатності точно ідентифікувати осередок виникнення пожежі (аварії). Запропоновано напрями використання під час проведення огляду місця події сучасних технологій, серед яких першочергове значення для фіксації обставин події, виявлення та збирання матеріальних слідів має застосування під час огляду місця пожежі / техногенної аварії портативного 3D сканера, можливостей безпілотних літальних комплексів і відеоаналітики.

7. Виявлено особливості організації й тактики проведення допитів свідків (зокрема осіб, які виявили та повідомили про пожежу або аварію; перебували на об’єкті до моменту її виникнення; осіб, відповідальних за забезпечення пожежної безпеки, а також представників адміністрації; учасників ліквідації наслідків пожежі або аварії), а також потерпілих. Під час проведення допиту свідків і потерпілих доцільно залучати спеціалістів різного профілю, з огляду на пригнічений психоемоційний стан допитуваних, що може впливати на об’єктивність їхнього сприйняття та оцінки подій. Тактику допиту підозрюваного у відповідній категорії проваджень обирають залежно від низки ключових факторів, зокрема ставлення допитуваної особи до події; ступінь причетності допитуваного до події та його роль у вчиненні кримінального правопорушення; психічний стан особи, що оцінюють залежно від ступеня впливу пожежі (аварії) на здатність адекватно сприймати й об’єктивно оцінювати події.

8. Різноманітність об’єктів, вилучених на місці пожежі або техногенної аварії, що потребують експертного дослідження, зумовлює необхідність проведення різноманітних видів судових експертиз: інженерно-технічні, до яких належать пожежно-технічна (99 %), електротехнічна (55 %), будівельно-технічна (24 %) й інженерно-технологічна (22 %); криміналістичні: аналізу матеріалів, речовин і виробів, таких як лакофарбові покриття, полімери, волокнисті матеріали, нафтопродукти й пально-мастильні матеріали, а також скло, кераміка, метали й сплави. До цієї категорії належать визначення наявності шкідливих речовин у навколишньому середовищі, дослідження спеціальних хімічних речовин і продуктів хімічної промисловості (35 %). Додатково, за потреби, проводять вибухотехнічну (45 %), трасологічну (27 %), технічну експертизу документів (24 %), почеркознавчу (13 %) і балістичну (3 %) експертизи, а також групу товарознавчих експертиз, зокрема дослідження машин, обладнання, сировини й товарів; автотоварознавчі і транспортно-товарознавчі дослідження; дослідження військового майна, техніки та озброєння (32 %). Важливе значення для розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії має проведення комісійних і комплексних експертиз, зокрема судово-медичної (у разі наявності постраждалих) і пожежно-технічної, а також судової електротехнічної, хімічної та експертизи матеріалів, речовин і виробів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азаров Ю. І. Особливості взаємодії слідчого з експертом (спеціалістом) на початковому етапі досудового розслідування. *Юридична наука.* 2014. № 10. С. 87–96. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2014_10_11.

2. Азаров Ю. І., Хабло О. Ю., Конюшенко Я. Ю. Окремі питання збирання доказів у кримінальному провадженні. *Юридична наука*. 2015. № 5. С. 135–141.

3. Аленін Ю. П. Тіщенко В. В. Особливості розслідування тяжких злочинів проти особи. Одеса : А. О. Бахва, 1996. 112 с.

4. Аленін Ю. П. Шляхи вдосконалення початку досудового розслідування. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія».* 2013. Т. 13. С. 175–184. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nponyua_2013_13_19.

5. Алєксєйчук В. І. Огляд місця події: тактика і психологія : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2007. 21 с.

6. Андрієнко М. В. Особливості визначення поняття «пожежна безпека». *Пожежна безпека: теорія і практика.* 2014. № 16. С. 11–14. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Pbtp_2014_16_4.

7. Андрієнко М. В. Поняття та сутність державного управління сферою пожежної безпеки. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. № 2. 2014. С. 139–143.

8. Артєм’єв С. Р., Малько О. Д. Цивільний захист як чинник системи забезпечення національної безпеки. *Наука і правоохоронна*. 2018. № 2 (40). С. 42–49.

9. Аюпов А. Г., Старокожев І. І. Методика розслідування пожеж. Ташкент, 1972. 100 с.

10. Бахін В. П., Гора І. В. Науково-методичне забезпечення слідчої практики: поняття, сутність, значення. *Вісник університету внутрішніх справ*. 1999. Вип. 9. С. 129-134. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_1999_9_36

11. Бахін В. П. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: наук.-практ. посіб. / [В. П. Бахін, В. К. Весельський, Н. І. Клименко та ін.] ; за ред. П. В. Коляди. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 216 с.

12. Безвесільний В. Д., Дьяченко О. Ф. Розслідування та судові експертизи пожеж : довід.-метод. посіб. Харків : СМІТ, 2007. 360 с.

13. Белан С. В., Чехов В. А. Методичні рекомендації щодо визначення вогнищ пожежі. Харків, 1999. 128 с

14. Бєлова М. В., Бєлов Д. М., Рущак І. В. Штучний інтелект у досудовому розслідуванні кримінальних проваджень: окремі питання міжнародної практики. *Аналітично-порівняльне правознавство*». 2025. Вип. 1. С. 818–824. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.136.

15. Бишевець О. В. Використання спеціальних знань у доказуванні в кримінальних провадженнях. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 187–193.

16. Бірючинський Д. С. Організація та проведення судової вибухово-технічної експертизи під час війни в Україні. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики :* матеріали наук.-практ. конф. (Полтава, 14–15 лют. 2025 р.). Полтава, 2025. С. 75–78.

17. Бобрик К. Ю., Сокиран М. Ф., Тактика допиту підозрюваних (обвинувачуваних) при розслідуванні злочинів, пов’язаних зі створенням злочинної організації. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2011. № 1. С. 172–179.

18. Бодик М. А., Макарова О. П. Сучасні технології допиту у кримінальному процесі. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів :* матеріали Всеукр. конф. (Вінниця, 16 трав. 2025 р.). Вінниця : ХНУВС, 2025. С. 468–471.

19. Бояров В. І. Щодо деяких особливостей створення екстремістських формувань. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Т. 19 / голов. ред. Ю. В. Цуркан-Сайфуліна ; МОН України, НУ «ОЮА». Одеса : Гельветика, 2017. С. 54–61.

20. Бояров В. І. Шалдирван П. В. Техногенні катастрофи: особливості розслідування. *Вісник Запорізького національного університету*. 2009. № 1. С. 185–191.

21. Бреус В. Є. Застосування слідчими психологічного впливу під час розслідування злочинів, скоєних проти життя та здоров'я особи. *Підготовка охоронців правопорядку в Харкові (1917–2017 рр.).* Харків, 2017. С. 62–63. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/25_11_2017/pdf/26.pdf.

22. Бугера О. І. Використання штучного інтелекту для запобігання злочинності. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. *Серія «Юридичні науки»*. 2021. Т. 32 (71). № 6. С. 82–86.

23. Бузинарський М. Ю. Методика розслідування умисного знищення або пошкодження майна шляхом підпалу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2011. 212 с.

24. Використання безпілотних літальних апаратів під час огляду місця події : метод. рек. / кол. авт.: А. В. Захарко, І. В. Пиріг, В. Д. Поливанюк, Д. Б. Санакоєв. Дніпро : Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2024. 32 с.

25. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2009. 1736 с.

26. Вирок Білопільського районного суду Сумської області від 26 берез. 2025 р. у справі № 573/542/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень :* [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/126125669.

27. Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 18 серп. 2022 р. у справі № 127/12626/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень :* [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105813522.

28. Вирок Дарницького районного суду м. Києва від 2 жовт. 2023 р. у справі № 753/911/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень :* [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/113860177.

29. Вирок Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області від 4 квіт. 2024 р. у справі № 233/452/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень :* [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/118133972.

30. Вирок Кропивницького районного суду Кіровоградської області від 1 трав. 2025 р. у справі № 390/843/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень :* [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/127061640.

31. Вирок Октябрського районного суду м. Полтави від 30 січ. 2023 р. у справі № 554/5438/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень :* [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108657731.

32. Вирок Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 8 груд. 2021 р. у справі № 185/1938/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень :* [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/102245058.

33. Вирок Первомайського міськрайонного суду Миколаївської області від 4 черв. 2024 р. у справі № 484/1667/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень :* [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/119471682.

34. Вирок Петропавлівського районного суду Дніпропетровської області від 17 січ. 2023 р. у справі № 181/311/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень :* [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108448473.

35. Вирок Садгірського районного суду м. Чернівці від 4 груд. 2024 р. у справі № 726/830/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень :* [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/123489713.

36. Вирок Садгірського районного суду м. Чернівці від 1 черв. 2020 р. у справі № 726/830/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень :* [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/90044710.

37. Вирок Слов'янського міськрайонного суду від 3 серп. 2022 р. у справі № 243/2467/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень :* [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105553848.

38. Вирок Теофіпольського районного суду Хмельницької області від 18 жовт. 2022 р. у справі № 685/274/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень :* [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106793577.

39. Вирок Харківського районного суду Харківської області від 8 квіт. 2021 р. у справі № 635/559/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень :* [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/96191019.

40. Волобуєв А. Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2002. 42 с.

41. Волобуєв А. Ф., Мирошниченко Ю. М. Допит у кримінальному провадженні: досудове розслідування і судовий розгляд. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2025. № 87. Ч. 4. С. 50–56. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.4.7.

42. Гамалюк Б. М., Говорун С. В. Державне управління у сфері забезпечення пожежної безпеки: особливості розслідування справ по пожежах, що спричинені порушенням вимог пожежної безпеки суб'єктами господарювання передбачених ст. 270 Кримінального кодексу України. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2019. № 5. DOI: 10.32702/2307-2156-2019.5.24.

43. Гамалюк Б., Чепурін П. Організація експертної діяльності під час розгляду кримінальних проваджень з приводу підпалів або порушень вимог пожежної безпеки, що призвело до пожежі на господарюючих суб'єктах. *Приватно-правові та публічно-правові відносини: проблеми теорії та практики в умовах воєнної агресії* : зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф. (Кропивницький, 7 жовт. 2022 р.). Кропивницький, 2022. С. 295–299. URL: https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2023/05/zbirnyk_konferencziyi_07_10_2022_karmushyna-gotov.pdf#page=295.

44. Гаврилова К. Ю. Кримінальна відповідальність за порушення правил техногенної безпеки : монографія. Херсон : Олді-Плюс, 2020 .123 с.

45. Глібко В. М. Криміналістика : підруч. для студентів юрид. спец. вищ. закл. освіти / [В. М. Глібко, А. Л. Дудніков, В. А. Журавель та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітька. Київ : Ін Юре, 2001. 682 с.

46. Голубович Л. Л., Голубович П. Л., Голубович А. Л. Судово-медична ідентифікація спаленої особи за кістковими залишками. Харків : Бровін, 2020. 232 с.

47. Гончаренко В. І. Науково-технічні засоби в слідчій практиці. Київ : Вища шк., 1984. 150 с.

48. Гупалюк А. С. Криміналістичний аналіз наслідків і результатів вчинення злочину для визначення його мети. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія».* 2023. Т. 33. С. 14–18. DOI: https://doi.org/10.32782/npnuola.v33.2023.2.

49. Гуцалюк М. В. Удосконалення інформаційного забезпечення в системі управління державною пожежною охороною (організаційно-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 1996. 173 с.

50. Давиденко В. С. Місце криміналістичної характеристики в системі окремої методики розслідування протиправного заволодіння військовим майном військовими службовими особами. *Публічне право*. 2013. № 3. С. 144–152. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2013_3_21.

51. Дорошенок Ю. К. Особливості тактики допиту підозрюваних під час розслідування корупційних злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов’язаної з наданням публічних послуг. *Юридична наука*. 2020. № 7 (109). С. 202–209. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-109-7.26.

52. Дослідження пожеж : довід.-метод. посіб. Київ : УкрНДІПБ МВС України, 1997. 207 с.

53. Єфімов М. М. Організація і тактика проведення огляду місця події при розслідуванні хуліганства. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 1. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2016/20.

54. Житний О. О. Деякі кримінально-правові аспекти поняття «аварія» як ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 270 КК України.

Актуальні питання у сучасній науці. 2024. № 8 (26). С. 604–614. URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/14082/14151.

55. Житний О. О. Щодо кваліфікуючих ознак кримінального правопорушення, передбаченого ст. 270 КК України «Порушення встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки». *Наукові інновації та передові технології.*. 2024. № 6 (34). С. 523–533. URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/12201/12262.

56. Жученко О. Д. Вплив сучасних інформаційних технологій на діяльність правоохоронних органів: основні тенденції та ризики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2024. Вип. 86. С. 59–65. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.5.8.

57. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки» від 2 трав. 2023 р. № 3063-IX. *Пожежна і техногенна безпека: новий закон.* URL: https://pro-op.com.ua/news/71966-pozhezhna-i-tekhnogenna-bezpeka-noviy-zakon.

58. Зернов С. И., Пракшин Ю. К. Методика осмотра места пожара. Киев, 1988. 46 с.

59. Зуйков Г. Г. Криміналістичне вчення про спосіб скоєння злочину. *Соціалістична законність.* 1971. № 11. С. 4–9.

60. Іваненко В. С. Державна політика щодо кадрового забезпечення агропромислового комплексу: пріоритети та напрями. *Актуальні проблеми, пріоритетні напрямки та стратегії розвитку України :* тези доп. III Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф. (Київ, 13 жовт. 2021 р.). Київ : ІТТА, 2021. С. 1076–1081. URL: https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/10108.

61. Іваненко В. С. Органи управління в конфліктних і надзвичайних ситуаціях. *Глобальні цілі сталого розвитку – безпека світу, соціально-економічні та екологічні прояви, можливості активізації партнерства :* тези доп. круглого столу (Миколаїв, 12 листоп. 2020 р.). Миколаїв : Микол. нац. аграр. ун-т, 2020. С. 29–31. URL: http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/8203.

62. Іщенко Е. П. Криміналістика : навч. посіб. Стандарт третього покоління. Київ, 2013. 448 с.

63. Кабанець О. О. Можливості використання поліграфа для цілей допиту свідків під час судового розгляду у кримінальному провадженні. 2024. URL: https://radako.com.ua/mozhlyvosti-vykorystannya-poligrafa-dlya-czilej-dopytu-svidkiv-pid-chas-sudovogo-rozglyadu-u-kryminalnomu-provadzhenni/.

64. Каліфорнійські пожежники використовують штучний інтелект (ШІ), щоб своєчасно виявляти лісові пожежі. *Укрінформ :* [сайт]. 2025. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3747512-u-kalifornii-vikoristovuut-stucnij-intelekt-sob-vcasno-viavlati-lisovi-pozezi.html.

65. Кіцелюк В. М. Дані про обстановку напередодні пожежі, які необхідно встановити під час розслідування порушень вимог пожежної безпеки. *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 17–18 лют. 2017 р.). Ужгород : Ужгород. нац. ун-т, 2017. С. 173.

66. Кіцелюк В. М. Розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2017. 199 с. URL: https://uacademic.info/ua/document/0417U003754.

67. Кіцелюк В. М. Організаційні аспекти огляду місця події при розслідуванні порушень вимог пожежної безпеки. *Сучасне державотворення та правотворення: питання теорії та практики* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 9–10 груд. 2016 р.). Одеса : Причорномор. фундація права, 2016. С. 126–128.

68. Кіцелюк В. М. Розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки : монографія. Надвірна : Надвірн. друк., 2018. 296 с.

69. Кіцелюк В. М. Особливості проведення огляду місця події під час розслідування порушень вимог пожежної безпеки. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2015. Вип. 3 (9). Т. 2. С. 226–230.

70. Кіцелюк В. М. Спосіб вчинення порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки як елемент криміналістичної характеристики. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки».* 2015. Вип. 3–2. Т. 4. С. 88–92.

71. Коваленко О. О., Плотнікова А. В. Щодо кримінально-правового розуміння наслідків, передбачених ч. 2 ст. 270 КК України. *Наукові перспективи*. 2024. № 9 (51). С. 961–972. URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/15211/ 15281.

72. Коваленко О. О., Плотнікова А. В. Щодо визначення суб'єкта кримінального правопорушення передбаченого ст. 270 КК України «Порушення встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки». *Актуальні питання у сучасній науці.* 2024. № 5 (23). С. 557–566.

73. Кодекс Цивільного захисту України : Закон України від 2 жовт. 2012 р. № 5403-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text.

74. Колесниченко О. Н. Встановлення причин пожеж. Наукові та правові основи розслідування окремих видів злочинів : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 1967. 22 с.

75. Колесниченко О. Н. Наукові та правові основи розслідування окремих видів злочинів : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 1967. 251 с.

76. Колесниченко О. Н., Коновалова В. О. Криміналістична характеристика злочинів : навч. посіб. Харків : Харків. юрид. ін-т, 1985. 92 с.

77. Колесниченко О. Н., Коновалова В. О. Теоретичні проблеми криміналістичної характеристики. *Криміналістична характеристика злочинів.* Київ, 1984. 93 с.

78. Колесниченко О. М., Савченко О. Н. До питання про поняття способу скоєння злочину у криміналістиці. *Питання криміналістики та судової експертизи*. Харків, 1962. Т. 325. 123 с.

79. Колесніков В. В. Обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні злочинів, пов'язаних з пожежами. *Науковий вісник Національного університету внутрішніх справ.* 2004. № 27. С. 50.

80. Колесніков В. В. Розслідування злочинів, пов’язаних з пожежами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2004. 180 с.

81. Колесніков В. В. Основні елементи криміналістичної характеристики злочинів, пов’язаних з пожежами. *Актуальні проблеми кримінального права та процесу* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 10 черв. 2016 року). Кривий Ріг : Геліос-Принт, 2016. С. 375–378.

82. Коновалова В. О. Психологія у розслідуванні злочинів : монографія. Харків : Вища шк., 1978. 143 с.

83. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика: теорії та тенденції : навч. посіб. Харків : Гриф, 1997. 256 с.

84. Корж В. П. Тенденції розвитку сучасної судової експертизи. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 90-річчю ств. Харків. наук.-дослід. ін-ту суд. експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 7–8 листоп. 2013 р.). Харків : Право, 2013. С. 20–22.

85. Коротаєв В. М., Пиріг І. В. Проблемні питання підготовки кадрів для експертних підрозділів МВС. *Актуальні питання теорії та практики криміналістичної науки* : матеріали наук.-практ. семінару (Дніпропетровськ, 16 трав. 2018 р.). Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 5–8.

86. Коротких Н. І., Мартинюк В. І. Методичний посібник з питань встановлення причин виникнення пожеж та підготовки матеріалів для проведення пожежно-технічних експертиз. Чернівці, 1982. 199 с.

87. Криміналістика у питаннях і відповідях : навч. посіб. / [А. В. Іщенко, В. В. Пясковський, А. В. Самодін та ін.]. Київ : Центр учб. літ., 2016. 118 с.

88. Криміналістичне забезпечення виявлення і розслідування злочинів : монографія / за ред. В.В. Тіщенка. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 430 с.

89. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

90. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

91. Кримінологія : підруч. для студентів ВНЗ / за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 416 с.

92. Кузьменко А. С. Розслідування квартирних крадіжок, учинених раніше засудженими особами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпро, 2018. 218с

93. Курман О. В., Балибіна А. Р. Використання поліграфа при розслідуванні кримінальних правопорушень: проблеми тактики та правового регулювання. *Аналітичне-порівняльне правознавство.* 2024. № 2. С. 686–691. URL: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/303746/295786.

94. Куц І. Г. Боротьба з пожежами в житловому секторі (кримінально-правовий та кримінологічний аспекти) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2003. 19 с.

95. Лазебний А. М., Бичок Т. П. Огляд місця події (правові, організаційні та техніко-криміналістичні проблеми. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. № 1–2 (10–11). С. 229–236. URL: https://journals.dpu.kyiv.ua/index.php/law/article/view/88/84.

96. Ліпинський В. В. Адміністративна відповідальність за правопорушення в галузі пожежної безпеки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2010. 184 с.

97. Лозинський Ю. Р. Адміністративно-правове забезпечення діяльності органів по протипожежній профілактиці на залізничному транспорті : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2010. 19 с.

98. Лугіна Н. А., Покорська Я. І. Спеціальне досудове розслідування в умовах воєнного стану в Україні. *Ірпінський юридичний часопис.* 2024. Вип. 4 (17). С. 225–233. DOI: https://doi.org/10.33244/2617-4154-4(17)2024-225-233.

99. Люблін В. Д. Адміністративно-юрисдикційна діяльність органів державного пожежного нагляду : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2005. 16 с.

100. Магнусон Д. Ситуаційний аналіз: емпіричні дослідження співвідношень виходів та ситуацій. *Психологічний журнал.* 2019. № 2. С. 29–33.

101. Макарова О. П. Використання комп'ютерних технологій в психолого-педагогічній діяльності. *Міждисциплінарні підходи та педагогічна майстерність у підготовці здобувачів вищої освіти та підвищенні кваліфікації персоналу :* матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. / голов. ред. В. О. Аніщенко. Чернігів : ПАУ, 2025. С. 82–85.

102. Малярова В. О. Етапізація процесу розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків. *Право і безпека.* 2013. № 3 (50). С. 86–91.

103. Мартин О. М. Пожежна безпека як складник національної безпеки: концептуальні підходи до її визначення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2017. Вип. 15. Ч. 2. С. 10–13. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/21205/1/ %D0 %9F %D0 %9E %D0 % 96 %D0 %95 %D0 %.

104. Матулєне С., Шевчук В., Балтрунене Ю. Штучний інтелект в діяльності органів правопорядку та юстиції: український та європейський досвід. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2023. Вип. 4 (29). С. 12–46.

105. Митричев С. П. Методика розслідування окремих видів злочинів *Криміналістика та судова експертиза*. 1973. Вип. 10. С. 28.

106. Москаленко Г. В. Поняття та особливості етапів розслідування злочинів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. С. 376–379. URL: http://www.apdp.in.ua/v49/64.pdf.

107. Ніколайчук І. А. Приховування злочинів як форма протидії розслідуванню : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2000. 360 с.

108. Окнян В. К. Кримінально-правова відповідальність за порушення правил пожежної безпеки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 1997. 199 с.

109. Особливості проведення огляду місця події пов’язаного з використанням вибухових матеріалів (пристроїв) або таких, що їх нагадують. Методичні рекомендації. Київ. 2020. URL : https://www.navs.edu.ua/files/naukova-diyalnist/naukovi-laborator/lab_nni2/2023/osobl_prov_ohliadu.pdf

110. Основи охорони праці: модуль № 1. «Правові та організаційні основи охорони праці». Тема № 2. «Правові та організаційні основи охорони праці» : консп. лекції / уклад. В. М. Курепін. Миколаїв : МНАУ, 2021. 25 с. URL: https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/9866.

111. Основи судової медицини : навч.-метод. посіб. / [Л. Л. Голубович, В. О. Ольховський, О. І. Герасименко та ін.]. Харків : Бровін О. В., 2021. 535 с. URL: https://repo.knmu.edu.ua/items/e641a8e9-2a0f-4e19-8cf2-57c20820dcf3.

112. Павленко Т. А. До питання об’єктивної сторони порушення встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки. *Наукові перспективи*. 2024. № 6 (48). С. 692–701. URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/12796.

113. Павленко Т. А., Попов В. В. Пожежна та техногенна безпека як об’єкт кримінально-правової охорони. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 5. С. 395–398. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2024/100.pdf.

114. Павленко Т. А., Попов В. В. Щодо питання суспільно небезпечних наслідків при порушенні встановлених законодавством вимог пожежної та техногенної безпеки. *Наукові перспективи*. 2024. № 5 (47). С. 1338–1348. URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/11979/12039.

115. Павлова Н. Проведення допиту та впізнання у режимі відеоконференції при розслідуванні шахрайства в умовах надзвичайних правових режимів (епідемії, пандемії, воєнного стану тощо). *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2023. Спец. вип. № 2 (127). С. 213–218.

116. Панов М. І. Настільна книга слідчого : наук.-практ. вид. для слідчих і дізнавачів / [М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін.] ; голов. ред. В. Я. Тацій. 2-ге вид. переробл. і доповн. Київ : Ін Юре, 2007. 728 с.

117. Пацурія Н. Упровадження технологій штучного інтелекту в забезпечення національної безпеки та обороноздатності України: правові проблеми і перспективи військового періоду. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2023. № 3. С. 68–78.

118. Петрушенко В. Філософський словник: терміни, персоналії, сентенції. Львів : Магнолія-2006, 2011. 352 с.

119. Пиріг І. В. Організація і тактика проведення огляду місця події в сучасних умовах розвиток науки і техніки. *Криміналістичний вісник.* 2019. № 2 (32). С. 30–37. DOI: 10.37025/1992-4437/2019-32-2-30.

120. Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія. Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2015. 454 с.

121. Пиріг І. В. Місце криміналістичної експертизи в загальній класифікації судових експертиз. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності :* матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Сєвєродонецьк, 23 груд. 2016 р.). Сєвєродонецьк : Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка, 2017. С. 246–249.

122. Плетенець В. М., Іскра А. Ю. Особливості допиту свідків та потерпілих під час досудового розслідування: психологічні аспекти. *Актуальні проблеми діяльності органів досудового розслідування* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 7 черв. 2019 р.). Дніпро : ДДУВС, 2019. С. 156–158.

123. Погорецький М. А. Початок досудового розслідування: окремі проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 93–103.

124. Пожежна безпека. Терміни та визначення : ДСТУ 2272-93. Київ, 1993.

125. Постанова Верховного Суду від 17 трав. 2018 р у справі № 657/692/15-к. URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/7418854 1.

126. Предместніков О. Г., Бехтер А. Р. Використання інноваційних технологій у кримінально-процесуальному праві: виклики та можливості. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. *Серія «Право».* 2024. № 3.82. С. 117–122.

127. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за порушення вимог пожежної та техногенної безпеки : Закон України від 30 берез. 2021 р. № 1366-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-20#Text.

128. Про затвердження Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань : наказ Генеральної прокуратури України від 6 квіт. 2016 р. № 13917. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16#Text.

129. Про затвердження Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій : постанова Кабінету Міністрів України від 16 груд. 2015 р. № 1052. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248721664.

130. Про затвердження Правил пожежної безпеки в Україні : наказ МВС України від 30 груд. 2014 р. № 1417. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0252-15.

131. Про затвердження Правил техногенної безпеки : наказ МВС України від 5 листоп. 2018 р. № 1346/32798. URL: https://ips.ligazakon.net/document/RE32798?an=42.

132. Про об’єкти підвищеної небезпеки : Закону України від 18 січ. 2001 р. № 2245-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2245-14#Text.

133. Про пожежну безпеку : Закон України від 17 груд. 1993 р. № 3745-XII. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3745-12.

134. Про техногенну безпеку : проєкт Закону України від 6 квіт. 2011 р. № 8346. URL: https://ips.ligazakon.net/document/JF6FU00A?an=141.

135. Пясковський В. В. Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко та ін.]. Київ : ЦУЛ, 2015. 544 с.

136. Рева І. П. Кримінологічна характеристика осіб, які вчинили порушення встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2024. № 3. С. 197–203.

137. Рішення Дзержинського міського суду Донецької області у справі від 12 квіт. 2013 р. № 1-кп/225/51/2013. *Єдиний державний реєстр судових рішень :* [сайт]. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/30857682.

138. Рішення Лозовського міськрайонного суду Харківської області від 26 жовт. 2012 р. у справі № 2025/5705/2012. *Єдиний державний реєстр судових рішень :* [сайт]. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/27000757.

139. Рожик Є. М. Наслідки злочину як об’єкт криміналістичного аналізу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2021. 229 с.

140. Розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки : метод. рек. / О. В. Таран, В . Кіцелюк, М. А. Грига. Київ, 2017. 48 с.

141. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2005. 588 с.

142. Саріогло Д. П. Встановлення причин пожеж, спричинених порушенням правил виконання вогневих робіт. *Криміналістика та судова експертиза.* 2011. Вип. 56. С. 135–143.

143. Святенький В. І., Огородник В. С., Панасюк Г. Г. Виявлення та усунення причин пожеж: деякі методичні рекомендації для слідчих та працівників Держпожнагляду. Київ, 1974. 54 с.

144. Сердюк С. С. Кримінальна відповідальність за порушення встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 240 с.

145. Соловйова О. Є. Щодо вдосконалення норм про допит експерта у кримінальному провадженні. *Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування.* Харків, 2019. С. 286–289.

146. Степанова Г. М. Особливості предмету доказування у справах про підпали з метою приховування злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2004. 178 с.

147. Судова медицина (у схемах, таблицях і рисунках) : навч. посіб. / за ред. А. С. Лісового, П. Л. Голубовича. Київ : Атіка, 2007. 412 с.

148. Судова медицина : навч. посіб. для студентів мед. ф-тів спец. «Технологія медичної діагностики та лікування» / [Л. Л. Голубович, Л. М. Туманська, М. Д. Зубко та ін.]. Запоріжжя, 2018. 172 с.

149. Судова медицина : підруч. для студентів мед. вузів. / за ред. І. О. Концевич, Б. В. Михайличенка. Київ : Леся, 1997. 656 с.

150. Судово-медичне дослідження у випадках смерті високих температур. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://pathology.med.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/10/Forensic-Medicine-Module-3-literature-Lisovuy-Temperat-ua.pdf.

151. Таран О. В., Кіцелюк В. М., Грига М. А. Розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки : метод. рек. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 47 с.

152. Таран О. В., Тимофєєва Н. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва : метод. рек. Київ : НАВС, 2016. 55 с.

153. Твердохлєбова Н. Є. Шляхи підвищення рівня техногенної безпеки в Україні. *Наука і техніка сьогодні.* 2022. № 3 (3). С. 127–135.

154. Терміни і визначення в пожарній справі: короткий словник. Харків : Упр. пож. охорони УВС Харків. обл., 1993. 25 с.

155. Техногенна безпека. URL: https://szb.com.ua/tekhnohenna-bezpeka/.

156. Тіщенко В. В. Теоретичні практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса, 2007. 260 с.

157. Турій А. Штрафи та відповідальність за порушення пожежної безпеки 2022 в Україні. 2024. *Турій та Партнери*. URL:

https://turii.com.ua/publikatsii/vidpovidalnist-za-porushennya-vstanovlenih-zakonodavstvom-vimog-pozhezhnoi-abo-tehnogennoi-bezpeki/.

158. Удалова Л. Д. Вербальна інформація у кримінальному процесі України : монографія. Київ : Паливода А. В., 2006. 324 с.

159. Федоренко О. А., Стрільців О. М., Тарасенко О. С. Використання технологій штучного інтелекту у правоохоронній діяльності : аналіт. огляд. Київ : 7БЦ, 2022. 106 с.

160. Федорчук І. М. Вчинення злочину особою, що перебуває у стані алкогольного сп’яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів, як обставина, що обтяжує покарання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* 2009. № 3. С. 87–97.

161. Фурман Я. В., Приходько Ю. П. Особливості проведення огляду місця події пов’язаного з використанням вибухових матеріалів (пристроїв) або таких, що їх нагадують : метод. рек. Київ : НАВС, 2020. 56 с. URL: https://www.navs.edu.ua/files/naukova-diyalnist/naukovi-laborator/lab_nni2/2023/osobl_prov_ohliadu.pdf.

162. Хаустова В. Є., Решетняк О. І., Хаустов М. М., Зінченко В. А. Напрямки розвитку технологій штучного інтелекту в забезпеченні обороноздатності країни. *Бізнесінформ*. 2022. № 3. С. 17−26.

163. Хитра А. Я., Татарин І. І. Обшук особи як слідча (розшукова) дія яка потребує невідкладності. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. Вип. 1. С. 157–161. DOI: https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.1.27.

164. Цапенко О. М., Стасюк В. М., Манько Є. С. Особливості призначення судової вибуховотехнічної експертизи. С. 146–151. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1329befd-836a-4feb-be48-29e7f2c8bb9a/content.

165. Цапко Ю. В., Шмерего О. Б., Яненко О. В. Деякі аспекти проведення дослідження причин виникнення пожеж у приміщеннях сухо-повітряних бань, саун. *Криміналістика та судова експертиза*. 2011. Вип. 56. С. 128–135.

166. Цимбал М. Л. Особливості призначення та провадження пожежно-технічної експертизи. *Криміналістика і судова експертиза*. Вип. 51. С. 159–165.

167. Цимбал М. Л. Тактика огляду місця події при розслідуванні пожеж : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 1999. 186 с.

168. Цимбал М. Л. Розслідування пожеж (огляд місця події та проблеми застосування спеціальних знань : монографія / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Гриф, 2004. 192 с.

169. Цимбалюк В. І. Процесуальний порядок огляду місця події. *Юридичний вісник*. 2014. № 4 (33). С. 144–147.

170. Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : РВВ ДДУВС, 2006. 416 с.

171. Челпак Р. В. Правові та організаційні засади охорони українських лісів від пожеж : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Маріуполь, 2012. 15 с.

172. Чернявський С. С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування : монографія. Київ : Хай-Тек Пресс, 2010. 264 с.

173. Чернявський С. С., Тичина Д. М., Перцев Р. В. Міжнародний досвід техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2022. № 3 Т.12. С. 9-16. URL : https://lawjournal.com.ua/uk/journals/tom-12-3-2022/mizhnarodny-dosvid-tekhniko-kriminalistichnogo-zabezpechennya-rozsliduvannya-kriminalnikh-pravoporushen

174. Шевчук В. М. Проблеми застосування штучного інтелекту у правоохоронній діяльності в контексті російсько-української війни. *Підготовка правоохоронців зі спеціальності 262 «Правоохоронна діяльність» нової формації: напрями освітнього та наукового забезпечення :* матеріали Всеукр. наук.-пед. підв. кваліф. (Львів, 4 берез. – 14 квіт. 2024 р.). Львів–Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 134–138.

175. Шевчук В. М., Авдєєва Г. К. Використання технологій штучного інтелекту та спеціальних знань у розслідуванні воєнних злочинів. *Правнича наука та законодавство України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану :* монографія. Харків : Право, 2023. С. 491–503.

176. Шеленіна К. Г. Початковий етап розслідування убивств, вчинених засудженими в місцях позбавлення волі та відповідний алгоритм дій слідчого. *Порівняльно-аналітичне право.* 2020. № 1. С. 602–606. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0390/2020.1.150.

177. Шепитько В. Ю. Теоретичні проблеми систематизації тактичних прийомів у криміналістиці. Харків : РІП Оригінал, 1995. 197 с.

178. Шиян Д. С., Шиян О. Ю. Проблема суб'єкта порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки. *Кримінально-правові та кримінологічні засоби протидії злочинам проти громадської безпеки та публічного порядку :* зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. до 25-річчя ХНУВС (Харків, 18 квіт. 2019 р.). Харків : ХНУВС, 2019. С. 230–232. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/18_04_2019/pdf/109.pdf.

179. Юртаєва К. В. Використання технологій штучного інтелекту в реалізації стратегій «predictive policing»: можливості, проблеми та перспективи для України. *Використання технологій штучного інтелекту у протидії злочинності :* наук.-практ. семінар (Харків, 5 листоп. 2020 р.). Харків, 2020. С. 99–104.

180. Ященко А. М. Щодо визначення об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 270 КК України. *Актуальні проблеми права та публічного управління.* 2023. № 4 С. 107–113.

181. Baltrūnienė J. Dirbtinis intelektas ir duomenų apsauga kriminalistikos plėtros kontekste. *Kriminalistikos teorijos plėtra ir teismo ekspertologijos ateitis: liber amicorum profesoriui Egidijui Vidmantui Kurapkai*. Kolektyvinė monografija. Vilnius, 2022. P. 203.

182. Isroilov M. I. O't qo'yish va yong'in xavfsizligi qoidalarini jinoiy buzish holatlarini tekshirish. Toshkent, 1974 yil.

ДОДАТКИ

Додаток А

Зведені дані анкетування 120 слідчих Національної поліції України щодо проблемних питань розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки за 2024 рік

1. Ваш досвід розслідування злочинів, пов'язаних з порушеннями встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки:

а) до 1 року (24 %);

б) 1–5 років (57 %);

в) понад 5 років (19 %).

2. Чи передбачено спеціалізацію в розслідуванні злочинів, пов'язаних із порушеннями встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки, у Вашому підрозділі:

а) так (3 %);

б) ні (97 %).

3. Чи поставали під час розслідування зазначених порушень складнощі чи безвихідні слідчі ситуації? Якщо так, то які фактори стали причинами їхнього виникнення:

а) значний дефіцит інформації, спричинений втратою суттєвих слідів злочину через вплив високих температур (95 %);

б) недостатній досвід у проведенні розслідувань такого типу порушень (84 %);

в) недоцільні підходи до огляду місця події та виконання інших слідчих дій (46 %);

г) низький рівень матеріально-технічного забезпечення (51 %);

д) обмежений або повністю відсутній доступ до необхідної інформації (39 %);

е) прогалини в методико-криміналістичному забезпеченні розслідування таких порушень (87 %);

ж) складність та значний обсяг нормативно-правових актів і технічної документації (91 %);

и) неналагодження ефективної співпраці з іншими органами, задіяними в процесі розслідування (31 %).

4. Ви оцінюєте сучасний стан криміналістичного забезпечення розслідування цієї категорії злочинів як:

а) достатній (3,6 %);

б) недостатній (95,2 %);

в) складно оцінити (1,2 %).

5. Чи дотримуєтеся Ви методичних рекомендацій щодо розслідування злочинів, пов'язаних із порушеннями законодавчих вимог пожежної або техногенної безпеки:

а) так, постійно (52 %);

б) час від часу (34 %);

в) ні (14 %).

6. Чи достатньо знань, здобутих у закладі вищої освіти, для ефективного розслідування таких злочинів:

а) достатньо (11 %);

б) недостатньо (74 %);

в) складно відповісти (18 %).

7. Чи виникає потреба в додаткових знаннях щодо розслідування злочинів, пов'язаних із порушеннями вимог пожежної або техногенної безпеки:

а) так (97 %);

б) ні (2 %);

в) складно відповісти (1 %).

8. Які основні проблеми, на Вашу думку, потребують найшвидшого розв'язання для покращення ефективності розслідувань таких злочинів:

а) нормативно-правові (7 %);

б) методико-криміналістичні (78 %);

в) кадрові (11 %);

г) техніко-криміналістичні (3 %);

д) інформаційні (1 %).

9. Чи достатньо уваги в науковій літературі зосереджено на розслідуванні злочинів, пов'язаних із порушеннями законодавчих вимог пожежної або техногенної безпеки:

а) так (11 %);

б) ні (85 %);

в) складно відповісти (4 %).

10. Які аспекти, на Вашу думку, доцільно врахувати в методичних рекомендаціях щодо розслідування злочинів, пов'язаних із порушеннями встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки:

а) криміналістичну характеристику, що закріплює ключові особливості злочинної діяльності в зазначеній категорії (79 %);

б) перелік обставин, які підлягають доказуванню, що є важливим компонентом для забезпечення якості слідчого процесу (93 %);

в) алгоритми та програми дій слідчого, розроблені для типових ситуацій початкового етапу розслідування, що сприяють оптимізації процесу збирання доказів (87 %);

г) специфіка виявлення таких злочинів повинна бути додатково структурованою задля забезпечення ефективності розслідування (85 %);

д) особливості проведення слідчих (розшукових) дій мають бути адаптовані до специфіки зазначених правопорушень (90 %).

11. Які складнощі постають під час опрацювання документальних джерел інформації на початковому етапі розслідування порушень пожежної або техногенної безпеки:

а) оцінка їх доказового значення, що також має вагоме значення в процесуальній діяльності (71 %);

б) пошук місця їх зберігання, що характеризується меншою проблематичністю (46 %);

в) аналіз документів, що потребує значних зусиль (87 %);

г) визначення переліку необхідних документів для встановлення обставин, що підлягають доказуванню (94 %).

12. Серед слідчих (розшукових) дій які, на Вашу думку, є найрезультативнішими під час розслідування таких злочинів:

а) огляд місця події (98 %);

б) допит свідків або підозрюваних (87 %);

в) виїмка відповідних об’єктів чи документації (57 %);

г) одночасний допит двох і більше осіб (78 %).

13. Як Ви вважаєте, які фактори позначаються на виборі тактичних прийомів допиту підозрюваного у справах цієї категорії:

а) характеристика об’єкта пожежі (54 %);

б) ставлення допитуваного до цього об’єкта або до осіб, які проживають чи працюють у ньому (88 %);

в) наявність доказової інформації, яка визначає ступінь участі й ролі підозрюваного в учиненні злочину (95 %);

г) підстави й умови затримання підозрюваного (90 %);

д) аналіз його психоемоційного стану (92 %).

14. Який тактичний прийом, на Вашу думку, є найефективнішим під час огляду місця події в процесі розслідування порушень пожежної або техногенної безпеки:

а) технічні та функціональні характеристики об’єкта пожежі – 98 % (дослідження засвідчують, що специфіка об’єкта, його конструктивні особливості й технічний стан відіграють ключову роль у виборі оптимальної методики огляду);

б) чітке встановлення початкової точки пожежі – 94 % (однозначність визначення осередку виникнення вогню суттєво впливає на ефективність роботи слідчих і визначення причин інциденту);

в) доступ до сучасного обладнання й ресурсів – 34 % (наявність необхідного матеріально-технічного забезпечення є важливим, але менш критичним фактором, порівняно з попередніми);

г) присутність на місці події фахівців відповідного профілю – 24 % (спеціалісти можуть надати цінну допомогу завдяки своєму досвіду, хоча про їх участь згадують зрідка).

15. Які форми використання спеціальних знань у процесі розслідування злочинів, пов’язаних із порушенням вимог пожежної або техногенної безпеки, найчастіше застосовують:

а) залучення спеціаліста для участі в слідчих діях (90 %);

б) проведення експертиз (98 %);

г) отримання консультацій, довідок чи аналітичних даних (70 %);

д) застосування власних спеціальних знань під час проведення слідчих дій та фіксації їх результатів (82 %);

е) інше (8%):

– компетентність слідчих також є важливим елементом ефективного дослідження;

– отримання необхідної інформації від профільних установ або фахівців;

– проведення експертиз – найпоширеніший спосіб застосування спеціальних знань, який забезпечує точність і достовірність висновків.

16. Які судові експертизи Ви призначали під час розслідування порушень законодавчих вимог щодо пожежної або техногенної безпеки:

а) пожежно-технічна (99 %);

б) електротехнічна (55 %);

в) машин, обладнання, сировини й товарів народного споживання (1 %);

г) будівельно-технічна (24 %);

д) інженерно-технологічна (22 %);

е) судово-медична (90 %);

ж) вибухотехнічна (45 %);

и) трасологічна (27 %);

к) технічна експертиза документів (24 %);

л) почеркознавча (13 %);

м) експертиза матеріалів, речовин і виробів (35 %);

н) транспортно-товарознавча (2 %);

п) автотоварознавча (1 %);

р) балістична (3 %);

с) військового майна, техніки й озброєння (2 %).

17. Чи маєте Ви досвід співпраці з органами, що відповідають за забезпечення пожежної або техногенної безпеки під час розслідування злочинів цієї категорії:

а) так (98 %);

б) ні (1 %);

в) складно відповісти (1 %).

18. Як Ви оцінюєте цей досвід співпраці:

а) корисний (97 %);

б) недостатньо ефективний (1 %);

в) складно відповісти (2 %).

Додаток Б

Дані вивчення 88 судових рішень Єдиного державного реєстру судових рішень (за ст. 270 КК України) (за період 2014–2018 років – 70 вироків, за 2019–2025 роки – 18 вироків)

1. Територіальна приналежність осіб, які порушують законодавчі вимоги щодо пожежної або техногенної безпеки

1) на території міст (52 %);

2) на території сіл (48 %).

2. Працевлаштування осіб, які порушують законодавчі вимоги щодо пожежної або техногенної безпеки:

1) офіційно працевлаштовані або залучені до освітнього процесу (65 %);

2) приватні підприємці серед цієї категорії (22 %);

3) робітники (43 %);

4) працівники освітньо-наукових установ й органів прокуратури (1 %);

5) не мали постійного місця роботи (34 %).

3. Вікові характеристики осіб, засуджених за ст. 279 Кримінального кодексу України:

1) 18–25 років (17 %);

2) 25–30 років (16 %);

3) 30 – понад 50 років (50 %);

4) 50–65 років (9 %);

5) понад 65 років (8 %).

4. Гендерний аспект щодо злочинів у досліджуваній категорії:

1) чоловіча стать (57 %);

2) жіноча стать (43 %).

5. Час доби порушення законодавчих вимог пожежної або техногенної безпеки:

1) у робочі години – з 9-ї ранку до 6-ї вечора (48 %);

2) у вечірні та нічні години – з 24-ї вечора до 4-ї ранку (52 %).

6. Стан алкогольного сп'яніння осіб, які порушують законодавчі вимоги щодо пожежної або техногенної безпеки:

1) у стані алкогольного сп'яніння осіб, які порушують законодавчі вимоги щодо пожежної або техногенної безпеки (25 %);

2) не перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння (75 %).

7. У який спосіб особи порушують законодавчі вимоги щодо пожежної або техногенної безпеки:

1) використання несправного електронагрівального пристрою з несправним технічним дефектом автоматичного вимкнення (тостера, праски, кип'ятильника тощо) (23 %);

2) пошкодження ізоляції електропроводів, спричинене тепловим впливом електричної енергії шляхом утворення електронної дуги внаслідок короткого замикання мережі живлення пристрою (26 %);

3) порушення норм пожежної безпеки в техногенних процесах виробництва (14 %);

4) розпалювання твердопаливних котлів легкозаймистими речовинами (бензин, соляра тощо) (24 %);

5) недотримання правил пожежної безпеки використання відкритого вогню в житлових на житлових приміщеннях (8 %);

6) функціонування технологічного обладнання у вибухопожежонебезпечних і пожежонебезпечних приміщеннях (5 %).

8. Найпоширеніші місця вчинення порушень законодавчих вимог щодо пожежної або техногенної безпеки:

1) територія підприємств (56 %);

2) будівельні об’єкти (22 %);

3) житлові будинки (13 %);

4) торговельні та розважальні заклади (6 %);

5) установи охорони здоров’я та соціального забезпечення (2 %);

6) освітні заклади (>1 %).

9. Судимість:

1) особи, які порушують законодавчі вимоги щодо пожежної або техногенної безпеки, мали судимість (2 %);

2) не мали судимості (98 %).

10. Рівень освіти осіб, засуджених за ст. 279 Кримінального кодексу України:

1) повна загальна середня освіта (42 %);

2) повна вища освіта (33 %);

3) базова загальна середня освіта (14 %);

4) професійна-технічна (9 %);

5) без освіти (2 %).

Додаток В

Рік	Обліковано кримінальних правопорушень у звітному періоді	Кримінальні правопорушення, за якими особам вручено повідомлення про підозру	Кримінальні правопорушення, за якими провадження направлено до суду (п. 2, 3 ст. 283 КПК України) з обвинувальним актом	Кримінальні правопорушення, з яких провадження закрито	Кримінальні правопорушення, за якими на кінець звітного періоду рішення не прийнято (про закінчення або зупинення)
2022	408	3	1	963	407
2023	337	0	0	1003	337
2024	424	2	2	989	422
січень–травень 2025	283	3	1	1	415

Дані про кількісні показники кримінальних правопорушень за ст. 270 КК України та результати їх досудового розслідування

Аналізуючи дані, наведені в таблиці, можна дійти висновку, що майже щороку спостерігається збіг між кількістю зафіксованих порушень законодавчих вимог пожежної або техногенної безпеки, які призвели до пожеж чи аварій, і кількістю відповідних кримінальних проваджень, щодо яких на кінець звітного періоду не прийнято рішення (про завершення чи призупинення). Простежується стабільний рівень збігу таких показників протягом років, а саме: 2022 року – 99,7 %, 2023 року – 100 %, 2024 року – 99,5 %, а за період із січня до березня 2025 року – 68,2 %. Крім цього, дані таблиці акцентують на значній різниці між загальною кількістю зафіксованих кримінальних правопорушень і тією часткою з них, які було направлена до суду. Зокрема, 2022 року цей показник становив лише 0,2 %, 2023 – 0 %, 2024 року – 0,5 %, а за період із січня до травня 2025 року – 1 %. Частка проваджень, направлених до суду, залишається вкрай низькою протягом усіх розглянутих звітних періодів, що викликає занепокоєння.

Це явище детерміноване поєднанням об’єктивних і суб’єктивних факторів, які впливають на ефективність розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із пожежами й техногенними аваріями. До ключових об’єктивних факторів належать такі аспекти:

– високий ризик допущення помилок у процесі юридичної перекваліфікації таких правопорушень;

– складність встановлення достовірних причин виникнення пожеж або техногенних аварій, оскільки зазначені події найчастіше призводять до істотного пошкодження або знищення матеріальних доказів, а також суттєвого спотворення первісної слідової картини;

– можливість ретельного маскування злочинних дій шляхом імітації нещасних випадків (наприклад, випадкових загорянь чи аварій) з розрахунком на те, що наслідки подій (вогонь, вода або руйнації) цілком ліквідують наявні докази навмисного характеру протиправної діяльності.

Серед суб’єктивних чинників слід виокремити такі:

– наявність проблемних аспектів у системі реєстрації кримінальних правопорушень, зокрема тих, що пов’язані з дотриманням вимог пожежної та техногенної безпеки;

– недостатня кількість кваліфікованих спеціалістів, які володіють компетенціями у сфері розслідування таких правопорушень, передусім у випадках, коли зазначені порушення спричинили серйозні наслідки у вигляді пожеж або аварій;

– обмежений рівень професійної підготовки працівників слідчих органів у розслідуванні кримінальних правопорушень цього типу, що негативно позначається на ефективності відповідних слідчих дій.

Отже, реалії розслідування зазначених категорій злочинів обумовлені багатофакторністю проблематики, що актуалізує необхідність розроблення оптимальних методик і вдосконалення професійної компетенції відповідних служб.

Проблеми, що постають у процесі розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із забезпеченням пожежної та техногенної безпеки, вимагають уважного підходу та всебічного аналізу.

Додаток Г

ПРОТОКОЛ

огляду місця події, пов’язаного з пожежею

_____ «___» _____ 20___ року

(найменування населеного пункту)

Огляд розпочато: о __ год __ хв

Огляд закінчено: о___ год__ хв

Слідчий_____

(посада, звання, орган, прізвище й ініціали)

_____,

отримавши заяву (повідомлення) про пожежу, яка виникла о _____

год_____ хв (час орієнтовний або точний – потрібне підкреслити)

у_____

(зазначити об’єкт пожежі)

_____,

прибув _____

(найменування населеного пункту, місцевості)

та за участю інспектора ДСНС України_____

(посада, звання, орган, прізвище, ім’я, по батькові)

відповідно до ст. 104, 105, 106, 234, 237, 223 КПК України;

у присутності понятих:

1)_____,

(прізвище, ім’я, по батькові, дата народження, місце проживання, телефон)

2)_____,

(прізвище, ім’я, по батькові, дата народження, місце проживання, телефон)

яким відповідно до статей 11, 13, 15, 223 КПК України роз'яснено їхні права і обов'язки,

за участю потерпілого:_____,

(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання, телефон)

якому відповідно до частини першої та другої статті 56 та статті 57 КПК України роз'яснено його права і обов'язки,

за участю підозрюваного:

_____,

(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання, телефон)

якому відповідно до частин третьої, п'ятої–сьомої статті 42 КПК України роз'яснено його права й обов'язки,

за участю захисника:

_____,

(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання, телефон)

якому відповідно до статей 46, 47 КПК України роз'яснено його права і обов'язки, за участю представника:_____,

(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання, телефон)

якому відповідно до частини п'ятої статті 44, частини четвертої статті 58, частини другої статті 59 КПК України роз'яснено його права і обов'язки,

за участю інших спеціалістів:

_____,

(посади, звання, органи, прізвища, імена, по батькові)

яким відповідно до частин четвертої та п'ятої статті 71 КПК України роз'яснено їхні права і обов'язки,

за участю власника (користувача) приміщення чи іншого володіння

_____

(прізвище, ім’я, по батькові, дата народження, місце проживання, телефон)

(перед початком огляду зазначеним вище особам роз’яснено їхнє право бути присутніми при всіх діях, які проводяться у процесі огляду, робити зауваження, що підлягають занесенню до протоколу. Особам, які беруть участь у проведенні огляду, також роз’яснено вимоги частини третьої статті 66 КПК України про їх обов’язок не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії, а також про застосування технічних засобів фіксації, умови та порядок їх використання)

провів огляд місця пожежі

_____

_____.

(зазначити об’єкт огляду, його точне місцезнаходження)

Огляд проводився в умовах

_____

(снігопаду, похмурої, дощової, сонячної погоди тощо)

за _____освітлення.

(штучного, природного)

У процесі огляду застосовували такі технічні засоби:

фотоапарат _____ з об’єктивом _____,

з витримкою _____, діафрагма _____,

відеокамера _____ з носієм _____,

диктофон (магнітофон) _____,

металошукач _____, переносний газоаналізатор _____,

набір індикаторних порошків _____,

інше

_____

ОГЛЯДОМ УСТАНОВЛЕНО:

_____

_____

_____

_____

_____

_____

Під час огляду місця пожежі виявлено та вилучено: _____

_____

(зазначають усі предмети, речі, матеріали тощо, що були вилучені під час огляду)

_____

Вилучене з місця пожежі сфотографовано (за потреби підкреслити), опечатано (опломбовано або в інший спосіб) _____

_____

Під час огляду складено:

_____

(плани, схеми, креслення, ескізи, акт про пожежу тощо)

_____,

які є невід’ємною частиною протоколу огляду місця пожежі.

Протокол прочитаний уголос_____

(зазначити прізвище й ініціали особи, яка зачитувала протокол)

Заяви і зауваження понятих, спеціалістів та осіб, які брали участь в огляді

_____

(якщо заяв і зауважень не було, про це зазначають у протоколі огляду)

Плани та схеми до протоколу огляду місця події, матеріали відео- та фотофіксації на електронному носії (диску, флешкарті пам’яті) приєднано до зазначеного протоколу і є його невід’ємною частиною.

Зміст описової частини протоколу відповідає реальним діям.

Поняті: _____ _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

_____ _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

Спеціалісти: _____ _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

_____ _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

Учасники: _____ _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

_____ _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

_____ _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

_____ _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

Інспектор ДСНС України _____

(посада, прізвище, ініціали та підпис особи, яка здійснювала огляд)

Слідчий

_____

(посада, прізвище, ініціали та підпис особи, яка здійснювала огляд)

Примітка

Під час огляду місця події, пов'язаної з пожежею *транспортного засобу*, слід зосередити увагу на таких аспектах.

Визначення належності транспортного засобу (за наявності інформації), його марки, моделі, кольору, року випуску, номери шасі, двигуна, державного номерного знака, показників спідометра, а також даних про наявність чи відсутність палива в бензобаку. Аналіз зовнішніх пошкоджень, таких як дефекти кузова, коліс, дверей, капота, зокрема механічних слідів (проникнення через двері, багажник, кузов або бензобак). Оцінка термічних пошкоджень та їх інтенсивності, включаючи сліди відпалу конструктивних елементів, закопчення, оплавлення скла або деформацію кузова.

Під час горіння розлитого під автомобілем пального обгорання кузова буде відбуватися рівномірніше по висоті. У випадку «природного» вигоряння лише внутрішнього вмісту автомобіля, нижня частина кузова та зовнішні двері можуть залишити залишки лакофарбового покриття. Осередкові ознаки можуть виявлятися як зовні транспортного засобу, так і всередині салону. Вони утворюються не лише через горіння розлитої під авто чи налитої в салон легкозаймистої рідини, але також можуть виникати внаслідок поступового вигоряння пального, наприклад, бензину з паливного бака автомобіля.

Огляд моторного відсіку передбачає детальну перевірку стану двигуна, акумуляторної батареї, системи подачі пального, стартера й електропроводки. У процесі здійснення огляду залишків проводів рекомендується використовувати принципові та монтажні схеми електроустаткування автомобіля. Це дає змогу точно визначати місця пошкоджень, включаючи обриви, обгоряння ізоляції та оплавлення провідників, які є характерними ознаками короткого замикання або впливу високих температур унаслідок пожежі.

Під час проведення огляду місця події, пов'язаного з пожежею в *домоволодінні або іншому житлі*, слід детально зафіксувати таке.

Фіксація слідів взуття, транспорту, злому, будь-яких перешкод та ознак проникнення сторонніх осіб. Оцінка стану дверних замків і засувів (замки, знайдені у дверях, вилучаються для детального аналізу, щоб визначити наявність механічних пошкоджень, спроб їх відкриття за допомогою сторонніх ключів або спеціальних пристроїв). Проведення перевірки стану вікон і дверей (оцінка засклення вікон та інших конструкцій, наявність шару кіптяви, її розміщення та щільність на поверхні скла тощо). У місцях вигоряння необхідно спрямовувати увагу на наявності дерев'яних несучих балок, каркасів, будівельних ферм, настилів підлог, а також металевих елементів, таких як цвяхи, болти та кріпильні скоби. Їх сконцентроване розміщення може свідчити про можливе місце початку пожежі. Увагу слід зосередити на стані підлоги в згорілому чи пошкодженому вогнем приміщенні. Це передбачає аналіз слідів горіння на предметах інтер'єру, таких як ліжко, диван, крісло, меблева тумба, а також меблі, де знаходився телевізор чи інший радіотехнічний пристрій, електронагрівальний прилад. Слід урахувати пошкодження на прилеглих до цих елементів стінах для якомога точнішого встановлення причин пожежі. Фіксується наявність різноманітних предметів, які раніше розташовувалися на стелі й стінах приміщення, слідів після прибирання підлоги, відбитків, що виникли внаслідок поверхневого обгорання, нашарувань сажі або зміни кольору поверхні під впливом високих температур, локальних обгорань і наскрізних прогарів. У разі їх виявлення проводять відбір проб для дослідження з метою визначення виду речовини, яка горіла, з рівнів, розташованих під місцем займання.

Стан системи опалення, зокрема опалювальні печі, слід оцінювати з урахуванням усіх відповідних характеристик: наявності чи відсутності передтопкового листа, його розмірів і матеріалу виготовлення. Важливим етапом є огляд вмісту, що було вилучено з печі, попередньо переконавшись у відсутності відкритого вогню в топці. Увагу слід спрямовувати на зовнішній вигляд печі, перевіряючи наявність або відсутність тріщин, а також технічний стан розділок (відступок) печі. Окремо оцінюють положення засувок у димоході й топкових дверцят. Стан паливника потребує спеціального аналізу: необхідно перевірити

наявність залишків золи або сторонніх предметів. Димохід слід оглянути на предмет цілісності й відповідності безпечним експлуатаційним вимогам. Увагу слід зосередити на балках перекриття, які проходять через цегельну кладку димоходу, оскільки їх стан може впливати на загальну безпеку конструкції. Якщо раніше спостерігалося горіння сажі, то внутрішні стінки димоходу будуть вкриті яскраво-сірим зольним нальотом; за відсутності такого процесу наліт матиме насичений чорний колір через накопичення сажі. Печі й димоходи перевіряють як зовні, так і зсередини. Для внутрішнього огляду використовують спеціальне дзеркало, яке дає змогу виявляти щілини в кладці, спостерігаючи за світлом, що проходить крізь них. Також оцінюють стан пристроїв для приготування їжі та газових ламп: перевіряють наявність окалини й деформацій, розмір і стан ґніту, правильність положення робочих компонентів, а також міцність кріплень між пальником і гасовим бачком. Газові плити та їх обладнання підлягають детальному огляду, включно з перевіркою положення кранів газової плити й відсічного крана подачі газу з магістрального газопроводу. Зокрема, оцінюють стан клапана подачі газу на редукторі, вузла стикування редуктора з балоном, а також трубки подачі газу від редуктора до плити. Крім того, перевіряють функціональність кранів і пальників плити. Стан елементів електроустановки оцінюють за ознаками пошкоджень на струмоведучих жилах проводів і кабелів, а також за характеристиками впливу електричної дуги. Такими ознаками можуть бути кулясті або краплеподібні оплавлення, оплавлення у вигляді косого зрізу, кратероподібні вигоряння, множинні кулясті напливи на поверхні провідника чи крихкий злам на торці з металевим блиском. Додатково враховують термічні й інші пошкодження залишків ізоляції жил проводів, а також існування систем захисту об’єкта від блискавок.

Під час огляду місця події, пов’язаного з *лісовою пожежею,* слід спрямувати увагу на таких аспектах.

Призначення лісового масиву, окремих лісових угідь чи прилеглих ділянок ґрунтується на інформації, отриманій від представника лісгоспу. Початковими орієнтирами для огляду можуть бути такі точки, як село, дорога, лінія

електропередачі, тригонометричний знак, озеро, поворот річки, струмок, гора або валун. Огляд охоплює детальну фіксацію обстановки місцевості, яку вивчають, з можливістю використання аеророзвідки за допомогою літака чи гелікоптера.

Увагу спрямовують на пошук слідів діяльності людини: місць стоянок туристів, заготівників, грибників, рибалок і мисливців, а також виявлення загублених особистих речей, слідів взуття, марок транспортних засобів, залишків бляшаного та скляного посуду з можливими відбитками пальців, стріляних гільз, пижів від мисливських патронів й інших ознак перебування або взаємодії з територією.

У лісовому масиві або на ґрунті в разі виявлення слідів пролитої легкозаймистої рідини (наприклад, автомобільного чи іншого пального) необхідно точно зафіксувати їх місцезнаходження та способи вилучення. Також слід звернути увагу на ознаки, які можуть свідчити про прямий удар блискавки, зокрема: глибокі ями в ґрунті, розщеплення дерева вздовж волокон, відрив кори чи розколювання каменів на частини.

Ознаки осередку пожежі можуть бути видимими з тильної кромки пожежі за умови, що напрямок вітру залишався незмінним. Такі ознаки можна виявити вздовж смуги відводу залізничних шляхів, у районах проведення сільськогосподарських робіт (наприклад косовиць), поблизу ліній електропередач, а також у зонах, часто використовуваних для відпочинку чи риболовлі.

Слід ураховувати, що в зоні осередку пожежі великі дерева зазнають мінімальних пошкоджень на підвітряній стороні. Лише в разі зміни напрямку вітру верхова пожежа може поширитися в бік осередку й завдати серйозних ушкоджень великим деревам.

Крім того, необхідно провести ретельний огляд будівель, які розташовані всередині вигорілої території. Не виключається можливість, що пожежа виникла саме всередині однієї з цих будівель, а потім поширилася на прилеглу рослинність.

На деревах та іншій рослинності можуть бути виявлені сліди різання, пиляння або сколювання. У таких випадках для подальшого дослідження вилучають зразки зрубаних, спиляних чи позначених насічками дерев, а також частково обгорілі у вогнищі пні та гілки, виявлені під час огляду зони осередку пожежі.

Під час огляду місця події, що стосується пожежі у *виробничому приміщенні,* слід зафіксувати таке.

Архітектурно-планувальні характеристики охоплюють кількість поверхів, під'їздів і воріт. Особливості будівлі охоплюють наявність підвальних, технічних, горищних та інших приміщень спеціального призначення, зокрема комерційних. Матеріали, використані в будівельних конструкціях, описують з деталізацією стін, перекриттів, перегородок, сходових маршів і дахів (вказують тип покрівлі й елементів огороджень). Ураховують також умови газообміну в будівлі та наявність зовнішнього або вбудованого ліфтового обладнання, яке може варіюватися за кількістю кабін, типом дверей, а також матеріалом кабін й огороджень ліфтових шахт. Увагу зосереджують на можливих шляхах поширення пожежі, зокрема наявності технологічних прорізів і систем вентиляції.

Зовнішнє електрообладнання передбачає увідно-розподільний пристрій, магістральні стояки з поверховими щитками, системи силового живлення ліфтів, а також мережі освітлення сходових кліток і технічних приміщень. У технічній документації слід детально оцінити стан проводів і кабелів, елементів апаратури електрозахисту й інших компонентів електромережі для забезпечення їх належного функціонування та безпеки.

Інженерне обладнання охоплює такі компоненти: електротехнічне устаткування, його технічний стан і функціональність; наявність силової електропроводки та її призначення; газотехнічне й технологічне устаткування, включно з визначенням його призначення та способу активації. Також ураховують наявність виробів, речовин і матеріалів, зокрема тих, що застосовують у технологічних процесах і становлять особливу небезпеку. Увагу

зосереджують на системах протипожежного захисту, включаючи внутрішній протипожежний водогін, охоронну, охоронно-пожежну й пожежну сигналізацію (тип використовуваних датчиків і приймальних станцій), а також системах пожежогасіння (вид застосованої речовини) і димовидалення (метод активації).

Зовнішній огляд будинку по периметру передбачає оцінку стану стін, перекриттів і засклення вікон на предмет таких пошкоджень, як обвалення чи сліди закопчення. Також перевіряють стан вводу електро- та газових комунікацій у будинок, технічний стан електропідстанції, яка забезпечує його енергопостачання. Аналізують ознаки можливих дій, спрямованих на гасіння пожежі навколо будівлі, зокрема сліди викинутих предметів, завалені конструкції чи помітні пошкодження поруч із входом до під'їздів.

Огляд внутрішньої частини будинку охоплює кілька ключових аспектів. Передусім це стан сходових кліток, що передбачає оцінку рівня задимленості, обгорання й окопчення огороджувальних конструкцій, наявність сторонніх предметів, сліди зосередженого горіння та ознаки використання засобів пожежогасіння. Наступний елемент – ліфтове обладнання: перевіряють кількість і тип ліфтів у під'їзді, стан кабін, огороджень, дверей ліфтових шахт, роботу приводного двигуна й систем керування, а також наявність будь-яких пошкоджень. Крім того, увагу спрямовують на вентиляційне устаткування, зокрема його технічний стан, працездатність і можливі пошкодження.

Під час проведення огляду місця події, що стосується пожежі *складського приміщення*, слід зафіксувати таке.

На основі результатів динамічного огляду формується уточнений план об'єкта, який містить інформацію про товарно-матеріальні цінності, що знаходилися на зберіганні. У такому плані зазначають перелік залишків кожної одиниці товару як у кількісному, так і у ваговому вимірі. До протоколу огляду додають відповідні документальні матеріали, зокрема уточнений план розміщення товарно-матеріальних цінностей, перелік їх залишків, фотоматеріали, аудіовізуальні записи тощо. Процес фіксації передбачає визначення кількості залишків товарно-матеріальних цінностей, їх загального

обсягу, а також площі, яку вони займали. Цю інформацію уточнюють після видалення пожежних залишків, розкриття окремих конструкцій та їх відповідної обробки. Під час цього здійснюють комплексну документацію: проводять вимірювання, фотореєстрацію та відеозйомку. Крім того, до звіту включають дані щодо кількості відібраних зразків залишків товарно-матеріальних цінностей для подальшого аналізу.

Опис знайденої фінансової, бухгалтерської та іншої документації передбачає зазначення місця її виявлення, стану збереження, а також можливих ознак впливу зовнішніх факторів, таких як пожежа. Увагу спрямовують на чорнові записи, їх розміщення та фізичний стан. Аналізують загальний стан приміщень, де зберігалися документи, кошти та цінні папери. Оцінюють стан сейфів, металевих і дерев’яних шаф, робочих столів й інших засобів збереження: чи є сліди злому замків або пошкодження запірних механізмів, чи висунуті шухляди столів. Додають опис ознак безладу, що могло свідчити про втручання або неорганізованість у системі збереження.

Додаток Д

Розділ IV. Правила техногенної безпеки, затверджені наказом Міністерства внутрішніх справ України від 05.11.2018 № 879 (Забезпечення техногенної безпеки на небезпечних територіях і в зонах можливого ураження від небезпечних об'єктів)

1. Забезпечення техногенної безпеки на небезпечних територіях і в зонах потенційного ураження від небезпечних об'єктів спрямоване на організацію заходів для захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного характеру. Ці заходи впроваджуються у випадках:

неконтрольованого ввезення, зберігання або використання на території України технологій, речовин і матеріалів, що становлять техногенну загрозу;

виникнення небезпечних наслідків унаслідок військової діяльності чи інших ризикованих дій;

аварій або аварійних ситуацій на потенційно небезпечних об'єктах;

загроз, створюваних гідротехнічними спорудами;

недотримання правил експлуатації на об'єктах, що забезпечують життєдіяльність населення;

терористичної діяльності;

пошкодження будівель і споруд через невідповідність умовам їх використання.

2. Забезпечення техногенної безпеки на небезпечних територіях і в зонах можливого ураження від небезпечних об'єктів органами влади здійснюється шляхом:

– збирання та аналітичного опрацювання інформації про аварійні ситуації та аварії техногенного характеру, стан небезпечних об'єктів і небезпечних територій, прогнозування масштабів можливих надзвичайних ситуацій техногенного характеру;

– інформування суб’єктів господарювання, об’єкти яких за результатами прогнозування можуть опинитися в прогнозованих зонах надзвичайних ситуацій техногенного характеру на небезпечних об’єктах і небезпечних територіях, надання їм інформації про заходи, що здійснюють місцеві органи влади з метою зменшення впливу наслідків надзвичайних ситуацій техногенного характеру під час аварій на відповідних небезпечних об’єктах, про характер й обсяги допомоги, яку може бути надано силами територіальної підсистеми та її ланками єдиної державної системи цивільного захисту (далі – Система);

– включення до галузевих, регіональних і місцевих програм, що розробляються органами влади відповідно до повноважень, визначених ст. 18, 19 Кодексу, заходів із забезпечення техногенної безпеки;

– забезпечення навчання з питань техногенної безпеки посадових осіб органів влади та суб’єктів господарювання, що належать до сфери їх управління;

– створення матеріального резерву для здійснення заходів, спрямованих на запобігання і ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій техногенного характеру й надання термінової допомоги постраждалому населенню;

– ужиття заходів щодо реалізації вимог техногенної безпеки на об’єктах, які можуть створити реальну загрозу виникнення аварій.

Додаток Е

Заходи техногенної безпеки, що мають бути відображені в посадових інструкціях, обов'язках

1. Заходи техногенної безпеки, ***зазначені в Правилах техногенної безпеки, затверджених наказом Міністерства внутрішніх справ України від 05.11.2018 № 879***, відображаються в посадових інструкціях, обов'язках працівників і передбачають, зокрема:

вимоги щодо забезпечення техногенної безпеки, що охоплюють: недопущення будь-яких дій, які можуть спричинити аварію або надзвичайну ситуацію техногенного характеру на об'єкті;

проведення навчань з реагування на події техногенного характеру; оперативне оповіщення чергових аварійно-рятувальних служб і керівництва об'єкта про виникнення аварії або надзвичайної ситуації;

визначення маршрутів евакуації до безпечних місць збору в разі настання аварійної ситуації;

залучення основних технічних засобів, призначених для локалізації або ліквідації наслідків аварії чи надзвичайної ситуації техногенного характеру, включно з випадками виникнення пожежі;

використання засобів індивідуального захисту органів дихання (ЗІЗ ОД) або колективних засобів захисту при викидах чи витоках небезпечних хімічних речовин;

забезпечення постраждалих індивідуальною домедичною допомогою;

встановлення вимог щодо організації моніторингу розвитку аварії чи надзвичайної ситуації, збору та передачі інформації стосовно її перебігу, масштабів, зон поширення та інших важливих аспектів.

2. У разі виникнення надзвичайної ситуації техногенного характеру відповідальні особи зобов'язані:

у випадку прямої загрози життю швидко залишити можливу зону надзвичайної ситуації, скориставшись засобами індивідуального захисту органів дихання та шкіри, якщо це передбачено правилами на об’єкті;

забезпечити оперативне інформування працівників об’єкта за допомогою доступних технічних засобів оповіщення, що встановлені та передбачені на об’єкті;

у разі загрози життю співробітників об’єкта слід негайно організувати їх евакуацію до безпечних зон, використовуючи доступні ресурси та засоби. Необхідно забезпечити виведення за межі небезпечної зони, визначеної працівниками аварійно-рятувальних служб, усіх співробітників, які не беруть участі в локалізації аварії;

слід ужити заходів для зупинки роботи в цехах, на дільницях та інших місцях виникнення аварії або надзвичайної ситуації, ураховуючи технологічні особливості виробничих процесів, за винятком робіт, які спрямовані на ліквідацію аварії;

організувати зустріч аварійно-рятувальних служб, які прибувають для локалізації чи ліквідації надзвичайної ситуації, забезпечити їм підтримку у виборі найзручнішого та безпечного маршруту до джерела небезпеки чи інших необхідних місць, надати інформацію про ключові ризики об’єкта, а також про конструктивні особливості будівель й обладнання;

у разі необхідності слід ознайомити керівника робіт з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації техногенного характеру з планом локалізації та усунення аварій на об’єкті підвищеної небезпеки, а також забезпечити його належне виконання.

Додаток Е1

Правила техногенної безпеки
(пункт 5 глави 2 розділу V)

РЕГЛАМЕНТ
надання інформації про аварію

ЗРАЗОК

ЗАТВЕРДЖУЮ
Голова відкритого акціонерного товариства
«Київський електричний завод»
_____
«___» _____ 20___ р.

Хто інформує	**Кого інформує**	**Порядок інформування**
Диспетчер ВАТ «КЕЗ» (у нічний час, вихідні, святкові та неробочі дні – черговий оператор АТС)	Голову правління ВАТ «КЕЗ»	Усно не пізніше ніж за 3 хв
	Оперативного чергового Солом'янського районного управління ГУ ДСНС України у м. Києві (тел. _____)	1. Усно не пізніше за 5 хв 2. Письмово факсом (044) 247-30-50 не пізніше ніж за 30 хв від початку аварії

___ _____ _____року

Виконавець _____ _____ _____
(підпис) (прізвище) (телефон)

Додаток Е2
Правила техногенної безпеки
(пункт 5 глави 2 розділу V)

Форма НС-1

ПОВІДОМЛЕННЯ
про виникнення надзвичайної ситуації техногенного характеру

№ з/п	Вид інформації	Зміст інформації	Примітка
1	Код надзвичайної ситуації (далі – НС) (або загроза її виникнення) та класифікаційна ознака НС		
2	Місце виникнення НС (область, район, населений пункт, об’єкт, належність об’єкта, напрямок і відстань від обласного центру)		
3	Початок НС (дата, час) і дата, час доповіді (станом на час, на який складено доповідь)		
4	Закінчення робіт з ліквідації наслідків НС (дата, час)		
5	Характер і масштаби НС (опис НС, причини виникнення; зона НС; кількість осіб, які перебувають у зоні НС; шкода, заподіяна населенню та господарству, обсяги руйнування споруд, масштаби завдання шкоди навколишньому природному середовищу тощо)		
6	Кількість і стан потерпілих, зокрема кількість загиблих, постраждалих (травмованих, захворілих), евакуйованих, урятованих тощо		
7	Вплив на роботу інших галузей господарської діяльності й додаткова загроза в разі можливого розвитку НС (зазначають розташовані поблизу об’єкти, для яких є загроза внаслідок розвитку такої події, тощо)		
8	Сили, які залучають (залучено) для ліквідації наслідків НС (кількість осіб, з них працівників ДСНС, одиниць техніки, з них тієї, що належить ДСНС, інші сили (Міноборони, МВС, МОЗ тощо), види та кількість спеціальної техніки, кількість		

	спеціалізованих формувань, добровільних формувань, формувань цивільного захисту		
9	Потреба в додаткових силах і засобах (види й кількість одиниць необхідної штатної техніки, спеціального обладнання, кількість фахівців)		
10	Стисла характеристика робіт із рятування людей та локалізації і ліквідації наслідків НС (характер і обсяг аварійно-відновних, рятувальних робіт, їх інтенсивність та строки виконання)		
11	Оцінка матеріальних збитків, завданих НС (зазначаються відповідно до Методики оцінки збитків від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 15.02.2002 № 175 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 04.06.2003 № 862)		
12	Матеріальні витрати на ліквідацію наслідків НС, тис. гривень		
13	Додатки (карти, схеми, слайди, фотоматеріали), кількість		
14	Посади, прізвища, ініціали керівника робіт із ліквідації наслідків НС і начальника штабу з ліквідації наслідків НС, їх номери телефонів, телефаксів		
15	Посада, прізвище, ініціали особи, яка підписала повідомлення, номер телефону, телефаксу		
_____ Примітка	Усне повідомлення надається згідно з пунктами 2, 3, 5, 6, 8, 9, 14, 15 цієї форми (за наявності такої інформації)		

___ _____ _____ року

Виконавець _____ _____ _____

(підпис) (прізвище) (телефон)

ДОДАТОК Е3

Класифікація типів техногенних джерел підвищеної небезпеки

Залежно від типів техногенних джерел підвищеної небезпеки ці злочини можна класифікувати на такі групи: 1) пов'язані з транспортними засобами; 2) пов'язані з машинами, механізмами й апаратами; 3) пов'язані зі зброєю; 4) пов'язані зі шкідливими речовинами; 5) пов'язані з іншими видами техногенної небезпеки.

До категорії *механічних небезпек* належать чинники, пов'язані з дією об'єктів, що падають, рухаються чи обертаються. До групи пасивних механічних загроз належать колючі та ріжучі предмети, слизькі або нерівні поверхні, а також відкриті люки підземних колекторів, що створюють ризик травматизації.

Хімічні небезпеки пов'язані з впливом хімічних речовин й елементів, які активно застосовують у промисловості, сільському господарстві, побуті та можуть мати негативний вплив на здоров'я людини. До цього типу загроз також належать забруднення атмосфери, водних ресурсів і ґрунтів токсичними хімічними сполуками. Ступінь впливу хімічних чинників визначають їх фізико-хімічними властивостями, токсичністю, а також тривалістю і шляхами проникнення в організм людини. Група найпоширеніших у промисловості та сільському господарстві небезпечних хімічних речовин виокремлена в категорію сильнодіючих отруйних речовин (СДОР). До цієї групи належать такі речовини, як хлор), аміак, фосген, оксид вуглецю, сірчистий ангідрид тощо. Основним уражаючим фактором хімічних небезпек є токсична дія цих речовин на людський організм. Ключовим параметром для оцінювання такої дії є показник токсодози.

Середню порогову токсодозу визначають як кількість сильнодіючих отруйних речовин (СДОР) на одиницю об'єму повітря, що може призвести до ураження 50 % населення за умови експозиції протягом однієї хвилини. Середня смертельна токсодоза характеризується такою концентрацією СДОР, яка спричиняє летальні наслідки в 50 % постраждалих. Гранично допустима

концентрація (ГДК) – це максимальна концентрація хімічних сполук у повітрі робочої зони, за якої щоденна професійна діяльність тривалістю до 8 год на добу або 41 год на тиждень не призводить до зниження працездатності чи виникнення негативних змін у стані здоров'я працівників.

В енергетичних небезпеках основну загрозу становлять різного роду випромінювання (електромагнітні, іонізуючі, теплові, світлові тощо), а також шуми, вібрації, вибухи й пожежі. Іонізуюче випромінювання – це тип випромінювання, що спричиняє іонізацію атомів і молекул під час взаємодії з речовинами. Воно також має проникаючу здатність, завдяки якій може проникати на різну глибину в матеріали. Органи чуття людини не здатні безпосередньо виявляти вплив таких випромінювань. До основних форм іонізуючого випромінювання належить радіоактивне випромінювання (РАВ), яке виникає під час ядерних перетворень у радіоактивних речовинах. Під час цих процесів утворюється потік елементарних частинок (альфа-, бета-частинки, нейтрони, протони тощо) і гамма-кванти електромагнітної енергії. Їм притаманні як іонізуючий ефект, так і здатність проникати вглиб живої тканини чи матеріалів. Рівень опромінення визначають різними дозами радіації:
– експозиційна доза визначає, наскільки гамма- або рентгенівське випромінювання може іонізувати сухе повітря на одиницю об'єму, і вимірюється в рентгенах (R). Ця характеристика вказує на потенційну небезпеку опромінення;
– поглинута доза – це кількість енергії, яку поглинає одиниця маси речовини від радіоактивного випромінювання, що вимірюється в радах (рад) або греях (Гр);
– еквівалентна доза враховує біологічний вплив опромінення і вимірюється в бере (Бер) або зівертах (Зв). Вплив на людину залежить від зовнішнього опромінення або внутрішнього потрапляння радіоактивних речовин в організм разом з повітрям, водою чи їжею. Найбільш небезпечним є зовнішнє гамма-випромінювання та внутрішнє альфа- і бета-опромінення. Іонізація молекул тканин спричиняє руйнування молекулярних зв'язків і зміну хімічної структури біологічних компонентів. Наприклад, молекули води в організмі (який складається з води на 60–70 %) під дією РАВ розщеплюються на йони Н і ОН. За

наявності кисню ці йони перетворюються на гідропероксид і перекис водню, які є сильними окислювачами та порушують структуру білків, формуючи шкідливі сполуки. Отже, основними наслідками дії РАВ є пошкодження клітин через розщеплення води та руйнування за допомогою активних радикалів інших здорових клітин. Це може уражати органи й системи організму. Рівень ураження визначають дозою опромінення і тривалістю його дії. Організм починає реагувати через чотири доби після опромінення, запускаючи механізми виведення пошкоджених клітин і регенерації. Наслідки опромінення:

– тривалий вплив малих доз радіації може спричиняти такі захворювання, як лейкемія, онкологічні чи генетичні порушення;

– короткотривале опромінення високими дозами може призводити до гострої променевої хвороби (чотирьох ступенів важкості):

– легка форма: 1–2 Гр зі сприятливим прогнозом;

– 2 (середній ступінь) – від 2 до 4 Гр, прогноз відносно сприятливий;

– 3 (важкий ступінь) – від 4 до 6 Гр, прогноз є сумнівним, смертність становить близько 50 %;

– 4 (надважкий ступінь) – понад 6 Гр, прогноз несприятливий; за дози понад 10 Гр прогноз абсолютно несприятливий зі 100 % смертністю.

Фактори, що призводять до уражень джерел техногенних надзвичайних ситуацій, поділяють за генезою на два типи – первинні та вторинні.

Первинні фактори ураження спричинені безпосередньо появою джерела надзвичайної ситуації.

Вторинні фактори ураження виникають унаслідок змін у навколишньому середовищі й первинних впливів.

Залежно від механізму дії фактори ураження класифікують на фізичні та хімічні. До факторів фізичної дії належать: повітряні ударні хвилі, хвилі тиску в ґрунті, сейсмічні вибухові хвилі, прориви гідротехнічних споруд, уламки чи осколки, екстремальне нагрівання середовища, теплове й іонізуюче випромінювання. Хімічні фактори ураження охоплюють токсичну дію небезпечних хімічних речовин.

Додаток Ж

Акти впровадження

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор Національної
академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції
Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ
_____ 2025 року

АКТ

04 . 09 . 2025 м. Київ № 161-01

Впровадження результатів дисертаційного дослідження в освітній процес НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

– начальника відділу організації освітнього процесу лейтенанта поліції Бойчук Вікторії Олександрівни;

– т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата юридичних наук старшого лейтенанта поліції Горбенко Дар'ї Андріївни;

– начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора юридичних наук, професора підполковника поліції Тихонової Олени Вікторівни;

– завідувача кафедри кримінального процесу, доктор юридичних наук, професор Таран Олени Вікторівни;

– завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», та наукові праці аспіранта заочної форми навчання науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ Реви Івана Петровича «Розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки».

Проаналізовано основні результати дослідження Реви Івана Петровича, зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Рева І. П. Кримінологічна характеристика осіб, які вчинили порушення встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2024. № 3.

2. Рева І. П. Сучасний стан та тенденції учинення порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки. *Право і суспільство.* 2024. № 5.

3. Рева І. П. Визначення нормативно-правових засад розслідування порушень, передбачених ст. 270 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2025. Випуск 2. С. 132–137.

4. Рева І. П. Стан алкогольного сп'яніння як одна з детермінант вчинення порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 2 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 200–203.

5. Рева І. П. Щодо професійної приналежності осіб, які вчинили порушення встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки. Актуальні питання криміналістики та судової експертизи : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 447–450.

6. Рева І. П. Основні чинники протидії розслідування порушень пожежної або техногенної безпеки: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 30 квіт. 2025 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 188–190.

7. Рева І. П. Кримінальна відповідальність за порушення вимог пожежної або техногенної безпеки в країнах Європейського союзу: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 23 лист. 2023 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 497 – 500.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що інформаційні видання містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Методика розслідування кримінальних правопорушень», «Кримінологія» під час підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендувати його до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Члени комісії:

Вікторія БОЙЧУК

Дар'я ГОРБЕНКО

Олена ТИХОНОВА

Олена ТАРАН

Людмила ГАЙДАР

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор
Національної академії
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції
Олег ТАРАСЕНКО
_____ 2025 року

АКТ

04.09.2025 м. Київ № 162-н

Впровадження результатів дисертаційного дослідження в наукову діяльність НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

– т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата юридичних наук старшого лейтенанта поліції Горбенко Дар'ї Андріївни;

– завідувача кафедри кримінального процесу, доктор юридичних наук, професор Таран Олени Вікторівни;

– т.в.о. завідувача науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності, кандидата юридичних наук майора поліції Бурак Марії Василівни;

– начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора юридичних наук, професора підполковника поліції Тихонової Олени Вікторівни;

– завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», та наукові праці аспіранта заочної форми навчання науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ Реви Івана Петровича «Розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки».

Проаналізовано основні результати дослідження Реви Івана Петровича, зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Рева І. П. Кримінологічна характеристика осіб, які вчинили порушення встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2024. № 3.

2. Рева І. П. Сучасний стан та тенденції учинення порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки. *Право і суспільство.* 2024. № 5.

3. Рева І. П. Визначення нормативно-правових засад розслідування порушень, передбачених ст. 270 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2025. Випуск 2. С. 132–137.

4. Рева І. П. Стан алкогольного сп'яніння як одна з детермінант вчинення порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 2 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 200–203.

5. Рева І. П. Щодо професійної приналежності осіб, які вчинили порушення встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки. Актуальні питання криміналістики та судової експертизи : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 447–450.

6. Рева І. П. Основні чинники протидії розслідування порушень пожежної або техногенної безпеки: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 30 квіт. 2025 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 188–190.

7. Рева І. П. Кримінальна відповідальність за порушення вимог пожежної або техногенної безпеки в країнах Європейського союзу: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 23 лист. 2023 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 497–500.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що інформаційні видання містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних проєктів нормативно-правових актів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову.

Члени комісії: **Дар'я ГОРБЕНКО**

Олена ТАРАН

Марія БУРАК

Олена ТИХОНОВА

Людмила ГАЙДАР

ЗАТВЕРДЖУЮ
Заступник начальника Головного слідчого управління Національної поліції України – начальник управління організації роботи та методичного забезпечення, д. ю. н., професор, заслужений юрисе України
полковник поліції

Артем ШЕВЧИШЕН

04. 05 2025 року

АКТ № 36241-2025

Про впровадження у практичну діяльність Головного слідчого управління Національної поліції України результатів дисертаційного дослідження Реви І.П.

Уклала комісія у складі:

Голови: заступника начальника управління організації роботи та методичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, полковника поліції Ананченка Володимира

членів комісії: начальника 3-го відділу (методичної роботи та правового забезпечення) управління організації роботи та методичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, доктора філософії в галузі права, майора поліції Романова Максима

старшого слідчого в ОВС 3-го відділу (методичної роботи та правового забезпечення) управління організації роботи та методичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, доктора філософії в галузі права, майора поліції Крушеницького Андрія

комісія відповідно до наказу Національної поліції України № 692 від 17.06.2025 «Про затвердження Порядку участі працівників слідчих підрозділів Національної поліції України в науковій та освітній діяльності»,

склала цей акт щодо розгляду основних положень та результатів дисертаційного дослідження аспіранта науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ Реви Івана Петровича на тему: «Розслідування встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки», поданого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню теоретичних, правових та практичних засад розслідування встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки. У роботі окреслюються теоретичні засади, розглядається практика розслідування зазначених злочинів, аналізуються проблеми застосування чинного законодавства та пропонуються шляхи його вдосконалення.

Комісією встановлено, що висновки, які містяться у дисертаційному дослідженні, можуть використовуватись у практичній діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України під час проведення занять у системі службової підготовки, а також при проведенні нарад, семінарів, а викладені у них пропозиції та рекомендації можуть бути корисними під час розслідування встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки.

Матеріали, викладені у висновках до дисертаційного дослідження, можуть використовуватись під час підготовки листів-роз'яснень до органів досудового розслідування України, оскільки мають як необхідний теоретичний та методологічний рівень, так і практичну цінність, що сприятиме вдосконаленню їх процесуальної діяльності.

Голова комісії: **Володимир АНАНЧЕНКО**

Члени комісії: **Максим РОМАНОВ**

Андрій КРУШЕНИЦЬКИЙ

ДОДАТОК И

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Рева І. П. Кримінологічна характеристика осіб, які вчинили порушення встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2024. № 3. С. 197–203. DOI: https://doi.org/10.32844/2618-1258.2024.3.35.

2. Рева І. П. Сучасний стан та тенденції учинення порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки. *Право і суспільство*. 2024. № 5. С. 287–294. DOI: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.41.

3. Рева І. П. Визначення нормативно-правових засад розслідування порушень, передбачених ст. 270 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2025. Вип. 2. С. 132–137. DOI : https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.2.27

4. Рева І. П. Проблемні питання розслідування кримінальних правопорушень пожежної або техногенної безпеки. *Наукаіправоохорона*.2025. Вип. 1–2 (67–68). С. 119–123. DOI: https://doi.org/10.33270/0525676812.15

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Рева І. П. Стан алкогольного сп’яніння як одна з детермінант вчинення порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 2 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 200–203.

6. Рева І. П. Щодо професійної приналежності осіб, які вчинили порушення встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи :* матеріали

міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 447–450.

7. Рева І. П. Кримінальна відповідальність за порушення вимог пожежної або техногенної безпеки в країнах Європейського Союзу. *Актуальні проблеми кримінального права :* матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 23 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 497–500.

8. Рева І. П. Основні чинники протидії розслідуванню порушень пожежної або техногенної безпеки. *Кримінальне судочинство в умовах дії правового режиму воєнного стану та в повоєнний період :* матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 30 квіт. 2025 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 188–190.